

ΟΙ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

ΑΒΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚΟΛΕΤΑ
ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΔΕΙΒΑΛΙΤΗ ΑΝΤΡΙΑΝΑ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΠΑΠΑΛΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΑΝΟΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΠΛΗ ΤΟΥ ΠΤΥΧΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΔΙΟ
ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΠΑΤΡΑΣ

ΠΑΤΡΑ, 7 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2003

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	4230
----------------------	------

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Υπογραφή

Υπογραφή

Υπογραφή

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον υπεύθυνο καθηγητή μας, κύριο Θάνο Παπαδημητρίου, για την πολύτιμη συμβολή του στην πραγματοποίηση της πτυχιακής μας εργασίας, οι υποδείξεις και καθοδήγηση του οποίου, υπήρξαν καθοριστικές για την ολοκλήρωση και την επιστημονική αρτιότητα της μελέτης.

Επίσης σημαντική συμβολή είχε το Κ. Ε. Θ. Ι., που με την παροχή σημαντικών πληροφοριών, εγχειριδίων και μελετών, βοήθησε στο να υπάρξει μια ολοκληρωμένη εικόνα στο προς ανάλυση θέμα.

Ευχαριστούμε για την επιστημονική συμβολή, για την εύρεση βιβλιογραφίας, τις συμβουλές και την υποστήριξη που μας παρείχαν καθ' όλη τη διαδικασία της συγγραφής της πτυχιακής μας εργασίας τις Μενάγια Αικατερίνη, ψυχολόγο του κοινωνικού τομέα του Δήμου Πατρέων και Λαμπρόπουλου Χ. Αικατερίνη διδάκτορα ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η συμβολή των παραπάνω, υπήρξε καθοριστική, στην εκπόνηση και πραγματοποίηση του επιστημονικού αυτού συγγράμματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1.2 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	10
1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	11
1.4 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΓΑΜΟΥ – ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

2.1 ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ	13
2.2 ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ	16
2.3 ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	18
2.4 ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Ο ΓΑΜΟΣ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ	23
3.2 ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΑΜΟΥ	27
3.3 ΤΥΠΟΙ ΓΑΜΟΥ – ΜΟΡΦΕΣ	29
3.4 ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΓΑΜΟ	33
3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.1 ΑΠΟΨΕΙΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ	40
4.2 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ, ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΩΝ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ	43

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός της μελέτης που ακολουθεί είναι οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του διαζυγίου στη γυναίκα.

Για την πραγματοποίηση της μελέτης χρησιμοποιήθηκαν βιβλιογραφικές αναφορές και αναδρομικές μελέτες, προσφάτων ερευνών της παγκόσμιας βιβλιογραφίας.

Η ακόλουθη μελέτη απαρτίζεται από δύο μεγάλα κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται σε ιστορικά δεδομένα και ψυχοκοινωνικές αναλύσεις της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία, του διαζυγίου μέσα από την πορεία του ατόμου στην ιστορική εξέλιξη, καθώς και το ρόλο του γάμου και του διαζυγίου στην εξέλιξη του ατόμου.

Το δεύτερο αποτελεί μια συνοπτική, αναδρομική μελέτη, των επιπτώσεων του διαζυγίου στη γυναίκα.

Αναλυτικότερα το κάθε κεφάλαιο πραγματεύεται τα εξής:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Αναλύεται διεξοδικά ο σκοπός και η σημασία της μελέτης καθώς και οι στόχοι αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Περιλαμβάνει μια συνοπτική ιστορική αναδρομή για το γάμο και το διαζύγιο, καθώς και τη θέση της γυναίκας στην Αρχαία Ελλάδα, στη Ρωμαϊκή εποχή, στη Βυζαντινή περίοδο καθώς και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, με σκοπό να

γίνουν αντιληπτές οι μεταβολές των αντιλήψεων για το γάμο και το διαζύγιο από την πρώτη καταγεγραμμένη ιστορική περίοδο έως και την σύγχρονη εποχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Πραγματεύεται τον γάμο ως κοινωνικό θεσμό, ως έννοια και την κοινωνική θεώρηση του θεσμού του γάμου, τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την πραγμάτωση του, καθώς και τις στάσεις των ανθρώπων απέναντι στο γάμο και την κοινωνική εξέλιξη αυτού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Στο κεφάλαιο παρουσιάζεται η γυναικεία προσωπικότητα από ψυχαναλυτική και κοινωνιολογική σκοπιά, παρουσιάζοντας απόψεις ψυχαναλυτών για τη γυναίκα, τη διάκριση των φύλων και αναλύεται η θέση της γυναίκας στην οικογένεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Πρόκειται για μια γενικότερη μελέτη του διαζυγίου, αναλύοντας συνοπτικά την ισχύουσα νομοθεσία καθώς και τις μεταβολές οι οποίες επηρέασαν εξελικτικά τις τάσεις των ατόμων απέναντι στο διαζύγιο. Αναλύονται και επεξηγούνται οι βασικές αιτίες του διαζυγίου και οι απόψεις των δύο φύλων για τους λόγους που οδηγούν στο διαζύγιο. Τοποθετούνται χρονικά οι φάσεις του διαζυγίου, βασιζόμενοι σε απόψεις επιστημόνων με μακρόχρονη ενασχόληση στο θέμα. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με σύντομες δημογραφικές αναφορές, επισημαίνοντας τη σημασία του διαζυγίου, μέσα από τη διαρκή αύξηση των ποσοστών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Αναλύεται διεξοδικά το νομοθετικό πλαίσιο του διαζυγίου στην Ελλάδα, καθορίζοντας το πώς επηρεάζει η νομοθεσία τη διαδικασία, τις συνέπειες του διαζυγίου καθώς και τον καθορισμό της διατροφής μετά τη λύση του γάμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Εμπεριέχει το δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο αποτελεί και την αναδρομική μελέτη του θέματος, στηριζόμενοι σε πολυάριθμες μελέτες και δοκίμια, τα οποία πραγματεύονται τις επιπτώσεις του διαζυγίου στη γυναίκα. Ο διαχωρισμός των συνεπειών αυτών σε κάποιες μεγάλες κατηγορίες, έτσι ώστε να είναι, όσο το δυνατόν ανεξάρτητες η μία από την άλλη και να καταστεί δυνατή η αξιολόγηση των μελετών και των δοκιμών που χρησιμοποιήθηκαν στην ανασκόπηση που ακολουθεί, αλλά και να καταγραφούν οι πιθανές συνέπειες του διαζυγίου. Για να ορίσουμε τις κατηγορίες αυτές, χρησιμοποιήσαμε τους παράγοντες που ορίζουν και επηρεάζουν τη ζωή του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο, ψυχολογικές, κοινωνιολογικές μεταβολές, τις συνέπειες στην υγεία της γυναίκας, τις οικονομικές επιπτώσεις και επιπτώσεις στην αγορά εργασίας.

Αναλύονται διεξοδικά τα αποτελέσματα των ερευνών και ολοκληρώνεται με την παράθεση προτάσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τα οποία εμφανίζονται μετά τη λύση του γάμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μορφή της οικογένειας, το μέλλον της κοινωνίας και της ανθρωπότητας, έμεινε η βάση των δεδομένων της κοινωνιολογικής έρευνας, στην εξέλιξη της επιστημονικής έρευνας, σε όλη την πορεία της.

Ένας παράγοντας, ο οποίος επηρεάζει τη δομή αυτή, είναι η εξελικτική πορεία και η θεώρηση του γάμου. Ένας θεσμός ο οποίος δεν παραμένει σταθερός, καθώς επηρεάζεται από την ιστορική και χρονική περίοδο που μελετάται, αλλά και που μεταβάλλεται ανάλογα με τα γεωγραφικά δεδομένα και τον πολιτισμό.

Μέσα σε αυτή τη διαδικασία, την πορεία της οικογένειας και του γάμου, ο σύγχρονος μελετητής δεν μπορεί να μείνει ασυγκίνητος από το ρόλο του διαζυγίου, στην κοινωνική εξέλιξη καθώς και στις μεταβολές που αυτό επιφέρει στην δομή της οικογένειας, στην ανατροφή των τέκνων, το μέλλον της κοινωνίας, καθώς και στις επιπτώσεις που επιφέρει αυτό στην γενικότερη αντίληψη και αντιμετώπιση του ατόμου.

Μια αυξητική τάση του αριθμού των διαζυγίων, οφειλόμενη στην διαφορετική αντίληψη και αποδοχή της δέσμευσης των ατόμων μέσα στο θεσμό του γάμου, στην αλλαγή της νοοτροπίας των ατόμων και στους διαρκώς μεταβαλλόμενους ρυθμούς της καθημερινότητας, δεν μπορεί να αφήσει ασυγκίνητους τους μελετητές, προκαλώντας τον διαρκώς αυξανόμενο αριθμό μελετών σε όλες τις ώρες του κόσμου.

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού δοκιμίων, ανεξάρτητων μελετών, αλλά και η ενασχόληση κρατικών φορέων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με το θέμα του διαζυγίου, δίνει από μόνο του, χωρίς την ανάγκη περαιτέρω τεκμηρίωσης, τη βαρύτητα που παίρνει το θέμα στη σύγχρονη κοινωνία.

Το διαζύγιο μεταβάλλει, εκτός από τη δομή της οικογένειας και το κάθε συμμετέχοντα ξεχωριστά. Προκαλεί αλυσιδωτές μεταβολές, η κάθε μία εκ των οποίων μπορεί να αποτελέσει ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης, αλλά και επηρεάζει το κάθε μέλος της οικογένειας ξεχωριστά.

Η πολυπλοκότητα του προβλήματος, ο μεγάλος αριθμός των ατόμων που επηρεάζονται από αυτό, αλλά και οι πολύπλευρες συνέπειες που επιφέρει, σε αλληλοεξαρτώμενα επίπεδα της κοινωνικής δομής, εξηγούν εν μέρει, τον μεγάλο αριθμό των ερευνών που καταπιάνονται με το θέμα.

Επιπλέον το θέμα του διαζυγίου, είναι κάτι απτό, κάτι καθημερινό, ένα πρόβλημα που ο καθένας έχει έρθει σε επαφή, έμμεσα ή άμεσα και που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό έχει αντιληφθεί τις επιπτώσεις του στα άτομα της οικογένειας και στο κοινωνικό σύνολο γενικότερα, προκαλώντας με αυτό τον τρόπο το ενδιαφέρον ενός μεγάλου αριθμού ατόμων, με ή χωρίς το αντίστοιχο επιστημονικό ενδιαφέρον.

1.2 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Το διαζύγιο είναι ένα φαινόμενο που έχει τις ρίζες του σε κάθε μορφή της κοινωνίας από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Τις τελευταίες όμως δεκαετίες έχει

σημειωθεί μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων στην χώρα μας, προκαλώντας ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον στη μελέτη του προβλήματος.

Το διαζύγιο είναι το αποτέλεσμα ενός μη επιτυχημένου γάμου, η κατάληξη εσφαλμένων επιλογών και ένα νέο ξεκίνημα πολλών ατόμων από μια τελείως καινούρια βάση.

Οι λόγοι, οι αιτίες και οι συνθήκες οι οποίες οδηγούν ένα ζευγάρι στην επιλογή της διακοπής του έγγαμου βίου, είναι ποικίλοι και γίνονται αντιληπτοί με διαφορετικό τρόπο από τον κάθε ένα από τους συμμετέχοντες στη διαδικασία της λύσης του γάμου

Οι συνέπειες του διαζυγίου επηρεάζουν όλα τα μέλη της οικογένειας και σε σημαντικό βαθμό την ψυχολογική και κοινωνική υπόσταση της γυναίκας. Πολλές μελέτες και έρευνες έχουν επικεντρωθεί στην υπαιτιότητα, την συχνότητα των διαζυγίων καθώς και την διάρκεια των γάμων αλλά λίγοι έχουν ασχοληθεί με την κοινωνική και ψυχολογική κατάσταση της γυναίκας και τις επιπτώσεις της λύσης του γάμου σε αυτή.

1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός της εργασίας είναι να μελετηθούν και να καταγραφούν οι ψυχοκοινωνικές συνέπειες του διαζυγίου στη γυναίκα.

1.4 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Εκτός από τον σκοπό της καταγραφής των επιπτώσεων στη γυναίκα, γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν οι κυριότερες μελέτες παγκοσμίως πάνω στο θέμα και να αξιολογηθούν και να συγκριθούν τα συμπεράσματά τους πάνω στο θέμα.

Η λεπτομερής καταγραφή, δημιούργησε την ανάγκη να συγκριθούν τα αποτελέσματα των ερευνών σε άλλες χώρες, με αυτά που ισχύουν στη χώρα μας, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα, αν όχι να προβλεφθεί η εξελικτική πορεία της ελληνικής κοινωνίας και οικογένειας, να αποδοθεί μια παραστατική εικόνα του πως μπορεί να αλλάξει η ελληνική κοινωνία, ακολουθώντας τα πρότυπα των άλλων κρατών του δυτικού πολιτισμού.

Τα παραπάνω στοιχεία, θεωρήθηκε καλό, να αποδοθούν, όπου αυτό ήταν δυνατό με τη μορφή συγκριτικών πινάκων και γραφημάτων, ούτως ώστε να είναι δυνατή η ευκολότερη και πιο αποτελεσματική η σύγκριση των ευρημάτων, για κάθε ενδιαφερόμενο για περαιτέρω μελέτη.

Η συνοπτική εμφάνιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η γυναίκα μετά το διαζύγιο, καθώς και οι λόγοι που οδηγούν στα προβλήματα αυτά, μας παρακίνησε στο να διατυπώσουμε κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων, βασιζόμενοι στην εμπειρία άλλων κρατών και ελέγχοντας, το κατά πόσο είναι εφαρμόσιμες στη χώρα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΓΑΜΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ.

Το διαζύγιο σαν θεσμός υπήρχε σε όλες , σχεδόν τις εποχές και τις χώρες για διάφορες αιτίες. Ο σκοπός του δεν ήταν να αποτελέσει μία εναλλακτική λύση στη μονογαμική οικογένεια, αλλά να θέτει τέλος σε μία συμβίωση που για ιδιαίτερους λόγους, έκανε τη συνέχιση του γάμου ανυπόφορη. Ο νόμος για το διαζύγιο παρουσίαζε πολύ μεγάλες διαφορές στις διάφορες εποχές και τόπους και ακόμα και σήμερα διαφέρει και μέσα σε μία χώρα.

2.1 ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ένας από τους αξιόλογους ιστορικούς της Αρχαίας Ελλάδας , ο Ξενοφώντας στο έργο του «Οικονομικός» αναφέρετε στο γάμο ως την εκφύσεως δοσμένη συμπλήρωση δύο διαφορετικά προικισμένων ατόμων μέσω της κοινής συμβίωσης. Οι σκοποί της νόμιμης ένωσης έχουν κοινωνικό και οικονομικό γνώρισμα Πρόκειται για την επιβίωση της οικογένειας, την εξασφάλιση του γήρατος και την καλύτερη διεύθυνση της περιουσίας. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα η ανατροφή και αγωγή των παιδιών κατέχουν πρωταρχικό ρόλο στα οικιακά καθήκοντα της γυναίκας , τα οποία παρουσιάζονται λεπτομερώς στο έργο του.

Στα γυναικεία καθήκοντα αναφέρεται και ο Αριστοτέλης στο έργο του «ΗΘΙΚΑ-ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ » Καθορίζει τα καθήκοντα των δύο συζύγων ως συμπληρωματικά, στηρίζοντας την άποψη του στο αξίωμα βίου ότι η γυναίκα και ο άνδρας είναι από

γνωστός. Αν το διαζύγιο το προκαλούσε ο άνδρας λεγόταν « αποπομπή » δηλαδή απομάκρυνση , αντίθετα αν το προκαλούσε η γυναίκα ονομαζόταν «απολειψις » δηλαδή εγκατάλειψης . (Κουμάντος Α. Γ. 1984) .

Συναινετικό διαζύγιο, κατά την σύγχρονη ορολογία , υπήρχε και στην Αρχαία Ελλάδα. Εκτός από την συναίνεση των συζύγων λύση του γάμου μπορούσε να προκληθεί και από τρίτα πρόσωπα, συνήθως με παρέμβαση του πατέρα της νύφης.

Λόγοι αυτού του τύπου διαζυγίου ήταν :η διγαμία, η φρενοβλάβεια, η αφάνεια, η μοιχεία που ήταν κύριος λόγος διάλυσης της συμβίωσης και η ανικανότητα του συζύγου. Όσο αφορά την ανικανότητα του συζύγου αν η γυναίκα ήταν « επίκληρος κόρη » τότε μπορούσε να ζητήσει τη βοήθεια κάποιου από τους συγγενείς του συζύγου. Επίσης η στειρότητα της συζύγου ήταν λόγος για να την αποπέμψει ο σύζυγος. (Κουμάντος Α. Γ. 1984) .

Το διαζύγιο ήταν πολύ εύκολο για τον άνδρα ο οποίος ήταν ελεύθερος να διώξει την γυναίκα του χωρίς καμία διαδικασία με την μόνη κύρωση να επιστρέψει πίσω την προίκα της συζύγου. Ενώ για την σύζυγο έπρεπε να δώσει λόγο στον άρχοντα που να επικαλείται συγκεκριμένες αιτίες που καθιστούν αδύνατη την συμβίωση με τον σύζυγο της , εάν όμως δεν συμφωνούσε τότε υποχρεωνόταν να γυρίσει πίσω ή να αποζημιώσει το σύζυγο.(Κακλαμάνη 1984)

2.2 ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Κατά την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η γυναίκα βρισκόταν κάτω από την απόλυτη επήρεια του πατέρα ή του συζύγου. Συγκεκριμένα η Κακλαμανάκη (1984) αναφέρει «ότι η γυναίκα στην Ρώμη δεν είχε κανένα ατομικό ή κοινωνικό δικαίωμα , αντίθετα εξουσιαζόταν αυτή και τα παιδιά της από τον σύζυγο».

Ο γάμος στην Ρώμη διακρινόταν σε δύο τύπους: τον αυστηρό γάμο (*cum manus*), κατά τον οποίο ο σύζυγος είχε την απόλυτη εξουσία πάνω στη σύζυγο και μπορούσε να προκαλέσει πάνω της σωματικές βλάβες χωρίς να απολογηθεί σε κανένα και ο ελεύθερος γάμος (*sine manu*) σύμφωνα με τον οποίο μπορούσε να διαλυθεί με μονομερή δήλωση του ενός ή του άλλου συζύγου.

Κατά το Ρωμαϊκό δίκαιο, θετικές προϋποθέσεις για την τέλεση γάμου ήταν η ιδιότητα του ρωμαίου πολίτη, η συμπλήρωση της νόμιμης ηλικίας (14 χρονών για τα αγόρια και 12 χρονών για τα κορίτσια) και η συμφωνία των προσώπων που επρόκειτο να παντρευτούν. Εμπόδια γάμου δημιουργούσαν η ύπαρξη άλλου γάμου και η αιμομιξία. (Κουμάντος Α. Γ. 1984).

Σύμφωνα με την Κακλαμανάκη λόγω των ιδιαίτερων στενών ορίων της συζυγικής πίστης και οι λιγοστές υποψίες του συζύγου προς την γυναίκα του ήταν αρκετές για την διάλυση του γάμου.

Η πάροδος των χρόνων και η χαλάρωση των ηθών είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των διαζυγίων . Στην ρωμαϊκή κοινωνία της αυτοκρατορίας δεν αποκλειόταν κανείς να πάρει διαζύγιο και να ξαναπαντρευτεί . Ο Ιουβενάλιος ειρωνεύεται τις γυναίκες που αλλάζουν συζύγους οκτώ φορές μέσα σε μία πενταετία.

Λόγοι διάλυσης κατά την ρωμαϊκή νομοθεσία αποτελούσαν, η μοιχεία, η κατανάλωση οίνου, η απόπειρα δηλητηρίασης κατά του συζύγου και η παρουσία με δόλο παιδιών σαν δικά του.

Ο γάμος αποτέλεσε μια σύμβαση κάτω από την επήρεια και τον έλεγχο του πατέρα της νύφης και το διαζύγιο μια προσωπική υπόθεσή πέρα από κάθε έλεγχο της πολιτείας.(Κουμάντος Α. Γ. 1984).

2.3 ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κατά την βυζαντινή περίοδο η προσήλωση στη θρησκεία και την οικογένεια, η φιλανθρωπία, η αγνότητα και η σιωπή ήταν τα κοσμήματα της τέλει γυναίκας και συζύγου. Η γυναίκα ήταν νομικά περιορισμένη ζούσε στην αφάνεια και ήταν απόλυτα εξαρτημένη από τον σύζυγό της που ήταν ο αφέντης του σπιτιού.

Η παράβαση της συζυγικής πίστewς εκ μέρους των συζύγων είχε ως αποτέλεσμα την αίτηση διαζυγίου. Οι λόγοι για τους οποίους ένας από τους δύο συζύγους είχε το δικαίωμα να ζητήσει διαζύγιο ήταν περίπου οι ίδιοι και για τον άνδρα και για την γυναίκα. Μια σύζυγος, η περίπτωση της οποίας μας ενδιαφέρει στην παρούσα μελέτη, μπορούσε να ζητήσει τη λύση του γάμου της εάν οι πράξεις του συζύγου της στρέφονταν εναντίον της, αν δηλαδή διέπραττε μοιχεία, αν την κατηγορούσε για μοιχεία χωρίς να μπορεί να το αποδείξει, αν τέλος, επί τρία χρόνια δεν μπορούσε να εκτελέσει τα συζυγικά του καθήκοντα. Επίσης μπορούσε να ζητήσει διαζύγιο για πράξεις του συζύγου της που δεν αφορούσαν άμεσα την ίδια ήταν όμως ποινικά κολάσιμες: αν δηλαδή συνωμοτούσε κατά του αυτοκράτορα, αν ήταν ιερόσυλος ή ληστής. Ο σύζυγος ζητούσε διαζύγιο κυρίως για λόγους που αφορούσαν την συμπεριφορά της γυναίκας του: αν δηλαδή βρισκόταν χωρίς την άδεια του μαζί με ξένους άνδρες σε συμπόσιο ή σε δημόσια λουτρά, αν πήγαινε στον ιππόδρομο ή στο θέατρο χωρίς την θέλησή του ή αν έμενε έξω από το σπίτι της, εκτός αν επρόκειτο για το σπίτι των γονιών της

Το φαινόμενο της μοιχείας παρατηρείται πολύ συχνά στην Βυζαντινή κοινωνία και από τις δύο πλευρές. Όσον αφορά τις μοιχαλίδες, προσπαθούν να επιδειχθούν πηγαίνοντας σε χρυσοχοεία και άλλα εργαστήρια με σκοπό να τις βλέπουν όσο το

δυνατό περισσότεροι άνδρες. Επίσης πήγαιναν σε λουτρά όπου σύχναζαν και άνδρες, και εκεί γυρνούσαν ανάμεσά τους γυμνές. Οι μοιχαλίδες κατέφευγαν ακόμη και σε μάγισσες για να τις δώσουν φίλτρα με τα οποία πίστευαν ότι θα κέρδιζαν τον έρωτα κάποιων ανδρών. Μάλιστα οι βυζαντινές που ακολουθούσαν τον δρόμο της απιστίας, για να αποφύγουν τα σκάνδαλα, διατηρούσαν ερωτικές σχέσεις με τους υπηρέτες και τους ευνούχους τους. (Κουμάντος Α. Γ. 1984).

Η εκκλησία επέβαλε στις γυναίκες αυτές, ποινές όπως ξηροφαγία, γονοκλησία κάθε Τετάρτη και Παρασκευή. Επίσης ο πολιτικός νόμος επέβαλε τη διαπόμπευση εξορία και σε ακραίες καταστάσεις ακόμα και θάνατο. Το ίδιο όμως δεν συνέβαινε με τους άνδρες που απατούσαν τις συζύγους τους. Στα πλαίσια μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, όπως η βυζαντινή, ο μοιχός θεωρούνταν απλά ανεύθυνος.

Στην χριστιανική αυτοκρατορία το διαζύγιο δεν ήταν ασυμβίβαστο με τα ήθη. Ο τύπος της μονομερούς δήλωσης διαζυγίου από τους μετακλασικούς χρόνους, που επικράτησε στο ανατολικό τμήμα του ρωμαϊκού κράτους ήταν γραπτός. Στο δυτικό του τμήμα συγχρόνως με τη γραπτή δήλωση, συνέχιζε να υπάρχει και η προφορική δήλωση που γινόταν μπροστά σε μάρτυρες. Η έγγραφη δήλωση για τι διαζύγιο έγινε δεκτή και από το Ιουστινιανό Δίκαιο.

Ο Ιουστιανός ανέπτυξε τους λόγους διαζυγίου με τις Νεαρές* 22 του 536μ.Χ. και 117 του έτους 542μ.Χ. Και ενώ μέχρι τότε ίσχυε το συναινετικό διαζύγιο με την Νεαρά 117, ο θεσμός αυτός σχεδόν εξαφανίστηκε, μπορούσε όμως να γίνει σε περίπτωση που ο ένας από τους δύο συζύγους επέλεγε τον μοναχικό βίο. Αργότερα το 566μ.Χ. ο θεσμός επανήλθε από τον διάδοχο του Ιουστιανού Β' και

* Νεαρές: κωδικοποίηση νόμων σύμφωνα με την Ιουστινιανία νομοθεσία

τελικά καταργείται πάλι με το νομοθετικό έργο του Λέοντος του ΊΓ στην μεσοβυζαντινή περίοδο.(Κουμάντος Α. Γ. 1984).

Την διαζευγμένη γυναίκα τέλος, έπρεπε να την φροντίζουν οι συγγενείς της, με την ανταμοιβή της περιούσιας της. Αν δεν είχε συγγενείς ο επίσκοπος είχε την υποχρέωση να βρει ένα μοναστήρι, το οποίο θα την φρόντιζε για την υπόλοιπη ζωή της.

2.4 ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας οι Έλληνες ζούσαν κάτω από τον φόβο και την απειλή των Τούρκων και προσπαθούσαν να διατηρήσουν τις βασικές κοινωνικές και οικονομικές αξίες στο μέτρο που τους επέτρεπε η τούρκικη πλεονεξία.

Την περίοδο αυτή, οι γάμοι γίνονταν με προξενιά και συνοικέσια χωρίς να γνωρίζουν οι μελλοντικοί σύζυγοι τη ημέρα τέλεσης του μυστηρίου. Το κατώτερο όριο ηλικίας γάμου για την Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο ήταν τα 13-15 χρόνια για τις γυναίκες και τα 18-20 χρόνια για τους άνδρες.(Καρζή 1990)

Η θέση της γυναίκας στα χρόνια της τουρκοκρατίας ήταν στο σπίτι απασχολούμενη με τα οικιακά. Ο πατέρας ήταν αυτός που επέλεγε τον σύζυγο που θα δεσμευόταν και η μητέρα της την καθοδηγούσε στις δραστηριότητες που αφορούσαν το σπίτι.(Κακλαμανάκη)

Οι γάμοι που γίνονταν μεταξύ ελλήνων και τούρκων από την εκκλησία θεωρούνταν παράνομοι, αλλά δεν κατάφεραν να τους σταματήσουν. Τέτοιου είδους γάμοι ονομάζονταν ως «κιαμπίν»,* στα εκκλησιαστικά «κεπήνιον» και στα ελληνικά «καπίνι». Ο γάμος γινόταν με γρήγορες και συνοπτικές διαδικασίες. Αρκούσε δήλωση ενώπιον του καδή, καταχωρήτο σε ειδικό βιβλίο που ονομαζόταν «χοζέτι». Ενώ η λύση του γάμου γινόταν εύκολα από τον τούρκικο ζυγό όποτε αυτός το επιθυμούσε.(Καρζης)

Τα θέματα του διαζυγίου ανήκαν στην δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Έτσι η χριστιανική εκκλησία διαχειριζόταν κατά απόλυτη κρίση τις υποθέσεις του διαζυγίου. Η εκκλησία εξέδιδε εύκολα τις αποφάσεις λύσης του

* κιαμπίν: Τούρκικο μίσθωμα.

γάμου, αφού όσο περνούσαν τα χρόνια προστίθονταν συνεχώς νέοι λόγοι διαζυγίου.

Διαζύγιο μπορούσε να πάρει κανείς από το εκκλησιαστικό δικαστήριο για φυσική ανικανότητα, ψυχρότητα της γυναίκας, αφροδίσια νοσήματα, κλοπές, επιληψία κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Ο ΓΑΜΟΣ ΩΣ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Ο γάμος, παρόλο που είναι ένας κοινά αποδεκτός θεσμός, δικαιωμένος στη διάρκεια του χρόνου, καθώς εξαρτάται και επηρεάζεται τόσο από το ιστορικό όσο και το πολιτισμικό υπόβαθρο, παρουσιάζει δυσκολίες για τον σαφή ορισμό του, τέτοιο που να περικλείει κάθε του μορφή και να περιγράφει καθ' ολοκληρία την σημαντικότητά του.

Έτσι, ανάλογα από ποια πλευρά αναλύεται η σημειολογία του γάμου εμφανίζονται και διαφορετικοί ορισμοί. Για παράδειγμα μια οικονομολογική προσέγγιση του γάμου, τον ορίζει ως τη δημόσια δήλωση της συνύπαρξης ενός ζευγαριού, πέραν της αποδοχής ενός κοινωνικού συμβολαίου, η οποία καθορίζει τη συμμετοχή του κάθε μέλους του ζευγαριού, σε μια κοινή προσπάθεια ανάπτυξης και επένδυσης καθώς και την αποδοχή της κοινής αντιμετώπισης των εξόδων που προέρχονται από την κοινή διαβίωση και την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών (R. D. Murphy 2002)

Ο γάμος σημαίνει τη ρύθμιση μιας ένωσης την οποία επιδοκιμάζει η κοινωνία με βάση τις θεσμοποιημένες σχέσεις των συζύγων. Σημαίνει ακόμα, τις τελετές με τις οποίες επισημοποιούνται οι σχέσεις αυτές. Γάμος είναι η νόμιμη συμβίωση δύο ετερόφυλων (Χουρδάκη 1982).

Σύμφωνα με τον Γεωργόπουλο (1993), ο γάμος εμπεριέχει δύο ξεχωριστές έννοιες, τη συμβίωση - συγκατοίκηση ενός άνδρα και μιας γυναίκας με το σκοπό να δημιουργήσουν οικογένεια και αποτελεί νόμιμη συμβίωση, δημιουργώντας σαφή

διαχωρισμό μεταξύ του γάμου και των άλλων μορφών γενετήσιων σχέσεων, οι οποίες χαρακτηρίζονται πρόγαμες, εξώγαμες κ.α.

Ο γάμος είναι ο θεσμικός τρόπος για να καθοριστεί η συμβίωση του ζευγαριού και να εξασφαλιστεί η ανατροφή των παιδιών. Οι σχέσεις του ενός με του άλλου, σε διάφορους βαθμούς, διαμορφώνονται σε σχέση με τις ανάγκες της οικογένειας, με τις ανάγκες του ατόμου μέσα στην οικογένεια καθώς αυτές αλληλεπιδρούν με την εικόνα που διαμορφώνεται ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον (M. Duffy 2002).

Ο γάμος αποτελεί ένα σύνολο αξιωμάτων και υποθέσεων, εμβραπτισμένα στην παράδοση, τους νόμους και τη θρησκεία. Είναι μια μορφή διαιώνισης της κοινωνικής ζωής καθώς και επίλυσης των προβλημάτων που αναδεικνύονται μέσα από την καθημερινότητα. Το άτομο από τη μια μεριά καλύπτει την ανάγκη του για ασφάλεια, καθώς τοποθετείται σε μια κοινωνική ομάδα, από την άλλη δε θέτει τις βάσεις για τη διαιώνιση του είδους, επιλύοντας βασικές βιολογικές του ανάγκες.

Δύο διαστάσεις έδωσαν νόημα στην έννοια του γάμου σαν θεσμό. Η ανάγκη δύο ατόμων να έρθουν σε επαφή, ολοκληρώνοντας μια ενότητα. Η προσπάθεια να δημιουργήσουν μια νέα πραγματικότητα, μια νέα ζωντανή οντότητα, συγχωνεύοντας δύο ζωές, οι οποίες ήταν διαφορετικές και ανεξάρτητες, καθώς και αυτή καθεαυτή η προσπάθεια να προσαρμοστούν στις αλλαγές οι οποίες εμφανίζονται κατά τη διάρκεια της ζωής. Η δεύτερη διάσταση είναι η ανάγκη της ένταξης των παιδιών τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία γενικότερα (S. L. Nock 2000).

Η κοινωνία αποτελεί μια συστάδα κοινωνικών θεσμών καθώς και οι θεσμοί αποτελούν την συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών ρόλων. Οι κοινωνικοί ρόλοι αποτελούνται από την συνύπαρξη ατόμων με κοινά ιδανικά, σχετικά με την

πρέπouσα ανθρώπινη συμπεριφορά μέσα σε δεδομένες συνθήκες (S. L. Nock 2000). Επομένως μόνο όταν τα άτομα συμφωνούν πάνω στον τρόπο δόμησης των κοινωνικών θεσμών, σε δεδομένες συνθήκες διαβίωσης, καθίσταται δυνατή η οργάνωση της δομής αυτής και η μετατροπή της σε ένα κοινωνικά αποδεκτό θεσμό. Ένας τέτοιος θεσμός είναι και ο θεσμός του γάμου.

Οι προκαθορισμένες αντιλήψεις οι οποίες καθόρισαν παραδοσιακά τον γάμο, έδωσαν την έννοια και τη σημειολογία της οικογένειας.

Εν τούτοις, σχεδόν ένας στους τρεις γάμους στις Η.Π.Α. και στη Δυτική Ευρώπη, καταλήγουν σε διαζύγιο και 75 % καταντούν συμβατικοί στην πορεία του χρόνου. Έχοντας αυτά υπ όψη και ζώντας σε έναν κόσμο όπου οι ηθικοί κανόνες δεν είναι πλέον αλύγιστοι και η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του ατόμου βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στη σύγχρονη κοινωνία, τίθεται έντονα το ερώτημα ως προς την αναγκαιότητα του θεσμού του γάμου (Δέγλερης 1991).

Σύμφωνα με τις σχετικές εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών η δομή της οικογένειας έχει διαφοροποιηθεί, διαφορετικές μορφές οικογένειας έχουν εμφανιστεί και περισσότερα άτομα κατοικούν μόνα τους. Η σταδιακή μείωση του αριθμού των γάμων έχει παρατηρηθεί σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Αντίστοιχα με τη μείωση των πρώτων γάμων έχει παρατηρηθεί μείωση του αριθμού των γεννήσεων, σημαντική πτώση του δείκτη γονιμότητας και αύξηση του μέσου όρου ηλικίας των ανδρών και των γυναικών κατά τον πρώτο τους γάμο.

Οι μεταβολές των αξιών, των στερεοτύπων για τη μορφή της οικογένειας και των κοινωνικών συνθηκών με το σταδιακό διαχωρισμό του γάμου από τη γεννητικότητα και την επιλογή των συντρόφων για την ελεύθερη συμβίωση, καθώς

και τη μεγαλύτερη αποδοχή των μονογονεϊκών οικογενειών οδήγησαν στην αύξηση των γεννήσεων εκτός γάμου και στη μείωση του αριθμού των γάμων σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες (Hatzichristou 2000).

Καθώς τα διάφορα άτομα αναζητούν κοινές απαντήσεις σε ερωτήσεις που σχετίζονται με την κοινωνική δομή και την οικογενειακή ζωή, τυπικά πρότυπα αναδεικνύονται, τα οποία είναι κατανοητά και αναγνωρίζονται ως κοινωνικοί ρόλοι. Ο γάμος, με αυτή την έννοια, αποτελεί την πολιτισμική βιβλιοθήκη λύσεων των προβλημάτων που δημιουργούνται μέσα στην οικία καθώς και με τις αλληλεξαρτήσεις αυτής (M. Duffy 2002).

Η οικογένεια διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό, από κοινωνία σε κοινωνία. Παρ' όλα αυτά παντού αποτελείται από προκαθορισμένα μοτίβα, κοινώς αποδεκτά, τα οποία αποτελούν λύσεις των προβλημάτων αλληλεξάρτησης. Πολλά από αυτά τα μοτίβα υπάρχουν και διαιωνίζονται διαμέσου του θεσμού του γάμου (E. Craft 2002).

Ο σκοπός του γάμου σήμερα συνδέεται με καθαρά ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ατόμων, που δεν είναι καθορισμένες, δεν αποτελούν κοινό σημείο για κάθε ζευγάρι. Ο σκοπός του γάμου, αποσυνδεδεμένος από την οικονομική και βιολογική επιβίωση του κάθε μέλους του ζευγαριού, αρχίζει να συνδέεται όλο και περισσότερο με την ψυχοκοινωνική του επιβίωση. Η επικοινωνία του ζευγαριού γίνεται πλέον πιο σημαντική από την ανταλλαγή των υλικών αγαθών.

3.2 ΣΥΣΤΑΣΗ ΓΑΜΟΥ

Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης γάμου διακρίνονται σε θετικές και κωλύματα (αρνητικές).

Ως θετικές προϋποθέσεις για τη σύσταση γάμου, αναφερόμαστε σε ιδιότητες του ατόμου, φυσικές ή πνευματικές, τις οποίες θα πρέπει να διαθέτει το άτομο, ούτως ώστε να κρίνεται ικανό από τον νόμο για να μπορεί να τελέσει γάμο. Οι ιδιότητες αυτές είτε καθορίζονται ρητά από το γράμμα του νόμου, είτε προκύπτουν έμμεσα από τη φύση του γάμου (Κωνσταντινίδης 1983).

Έτσι λοιπόν, θεωρώντας απαραίτητη προϋπόθεση την διαφορά του φύλου μεταξύ των μελών του ζευγαριού, οι θετικές ιδιότητες, προϋποθέσεις, φυσικές και πνευματικές, για τη σύσταση γάμου, είναι:

Η ηλικία. Η συμπλήρωση του 18 έτους (ενηλικίωση) και η δικαιοπρακτική ικανότητα του ατόμου. Άμεσο αποτέλεσμα της προαναφερομένης ιδιότητας, είναι το ότι θεωρούνται ανίκανοι να συνάπτουν γάμο, οι κατηγορίες των ατόμων, που για διάφορους λόγους, θεωρούνται ανίκανοι για δικαιοπραξία από τον νόμο. Έτσι λοιπόν, άτομα που δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο-όγδοο έτος, άτομα που βρίσκονται σε δικαστική απαγόρευση καθώς και εκείνοι οι οποίοι, κατά τη σύναψη γάμου δεν έχουν συνείδηση τωνπρατομένων ή λόγω πνευματικής νόσου, στερούνται της χρήσεως του λογικού, δεν μπορούν, σύμφωνα με τον νόμο να τελέσουν γάμο.

Οι αρνητικές προϋποθέσεις ή κωλύματα του γάμου, αναφέρονται σε κοινωνικές ιδιότητες – ρόλους, του ατόμου και εμποδίζουν τη σύσταση γάμου, για λόγους κοινωνικο-ηθικούς ή βιολογικούς. Αναφορικά τα κωλύματα αυτά είναι:

Α) το κώλυμα από την ύπαρξη άλλου γάμου

Β) το κώλυμα της συγγένειας εξ αίματος

Γ) το κώλυμα λόγω αγχιστείας

Δ) το κώλυμα λόγω υιοθεσίας

Πέρα από τα κωλύματα αυτά, δεν ισχύει άλλη απαγόρευση για τέλεση γάμου στο ελληνικό δίκαιο (Κωνσταντινίδης)

Η συστατική πράξη του γάμου περιλαμβάνει, αφενός τη συμφωνία των μελλονύμφων να τελέσουν γάμο και αφετέρου την τήρηση ενός ορισμένου τυπικού, που θα επικυρώνει την προαναφερομένη συμφωνία. Η συμφωνία αυτή θα πρέπει να στηρίζεται σε έγκυρες δηλώσεις βούλησης, οι οποίες θα πρέπει να γίνονται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση ή προθεσμία. Από την άλλη, η πολιτεία, έχοντας αναθεωρήσει την άποψη για το υποχρεωτικό του θρησκευτικού τυπικού, ως το μόνο αποδεκτό για την επικύρωση του γάμου, δίνει τη δυνατότητα της επιλογής μεταξύ αυτού και του πολιτικού τυπικού (γάμου) για την επικύρωση των συμφωνιών των μελλονύμφων.

Συμφωνία και τύπος επομένως, συνθέτουν ως ουσιώδη στοιχεία, την αστική σύμβαση του γάμου, που είναι η μόνη που ενδιαφέρει από νομική πλευρά την Πολιτεία (Κωνσταντινίδης 1983).

3.3 ΤΥΠΟΙ ΓΑΜΟΥ – ΜΟΡΦΕΣ

Από ψυχοκοινωνική διάσταση ο γάμος διακρίνεται σε δύο τύπους, τον ανοιχτό και τον κλειστό τύπο γάμου

Ανοιχτός γάμος προϋποθέτει μια προφορική δέσμευση , τόσο συναισθηματική όσο απέναντι στο σύντροφο και στην κοινωνία, απέναντι στο δικαίωμα που έχει το κάθε μέλος του ζευγαριού να αναπτύσσεται σαν άτομο μέσα στο πλαίσιο του γάμου. (Ο Neel 1988).

Δυο άτομα μπορεί να ζήσουν μια αρμονική και ευτυχισμένη ζωή χωρίς το νομικό περίβλημα του δεσμού του γάμου. Χωρίς να εντάσσεται το ζευγάρι στο κοινωνικό πλαίσιο του γάμου, είναι λογικό να προσφέρει μεγαλύτερες δυνατότητες και αίσθηση ελευθερίας, αλλά ταυτόχρονα, δημιουργούνται προβλήματα και δυσκολίες τα οποία οφείλονται τόσο σε αυτή κάθε αυτή την έννοια της ελευθερίας μέσα στην συμβίωση όσο και από την έλλειψη της κοινωνικής αποδοχής και προστασίας που προσφέρει ο θεσμός του γάμου (S. Nock 2002).

Υπάρχει η άποψη, όπως εκφράζεται από τον Ν. Δέγλερη (1991), ότι ο ανοιχτός γάμος φέρνει την άνθηση στη συζυγική συμβίωση. Ενθαρρύνει την προσωπική ανάπτυξη, τη συμβίωση χωρίς εξάρτηση, την ατομική ελευθερία. Αυτή η ανάπτυξη και η αμοιβαία αγάπη ενεργοποιεί και αυξάνει τη δύναμη των προσώπων ως ζευγάρι. Ο καθένας οδηγείται μέσα από την ελευθερία προς την ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Ανταλλάσσοντας τις νέες εμπειρίες τους από τον εξωτερικό κόσμο, η ένωση αποκτά μια σταθερά ανοδική πορεία. Αποκτούν και οι δύο τη δυνατότητα για νέους τρόπους συσχέτισης των πραγμάτων και νέα γνώση

της εσωτερικής δομής του εαυτού τους. Ταυτόχρονα αυξάνεται και ο δυναμισμός αλληλεπίδρασης ανάμεσά τους.

Αυτό που προσφέρει ο ανοιχτός γάμος είναι η απελευθέρωση από τους συμβατικούς κανόνες του γάμου, καθώς σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχουν γενικά αποδεκτοί θεσμικοί κανόνες και ιδανικά για την περίπτωση του ανοιχτού γάμου.

Τα μέλη του ζευγαριού έχουν απόλυτη ελευθερία να αποφασίσουν το πώς θα αντιμετωπίσουν τις νομικές και κοινωνικές του υποχρεώσεις τους.

Από την άλλη οι γονείς του ζευγαριού, θα πρέπει οι ίδιοι να αποφασίσουν ως προς το πώς θα αντιμετωπίσουν το σύντροφο του παιδιού τους, καθώς τίθεται το ερώτημα, εάν θα πρέπει να αντιμετωπίσουν το έτερο μέλος του ζευγαριού, με τον ίδιο τρόπο όπως θα αντιμετώπιζαν το νομικά αποδεκτό σύντροφο του παιδιού τους (S.L. Nock 2002).

Με τον ίδιο τρόπο, πολλά είναι τα ερωτήματα στα οποία το ζευγάρι θα πρέπει να αποφασίσει από κοινού, για την στάση που θα κρατήσει, όπως για την ύπαρξη ή όχι κοινού λογαριασμού, για τον ρόλο του κάθε ένα απέναντι στην έλευση ενός παιδιού (εκτός από τις συμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες προκύπτουν από την αποδοχή του τέκνου, απέναντι στο νόμο), ερωτήματα τα οποία εν μέρει θεωρούνται αυτονόητα μέσα στα πλαίσια του συμβατικού γάμου, αλλά χρήζουν ιδιαίτερης συζήτησης και συμφωνίας στα πλαίσια του ανοιχτού γάμου. Υπάρχει πολύ μεγαλύτερη ποικιλία στη δυνατότητα παρεμβάσεων και συμμετοχής στα καθημερινά προβλήματα του ζεύγους στην περίπτωση του ανοιχτού γάμου (Nock 1995).

Ακόμα και τα συμβατικά παντρεμένα ζευγάρια, πρέπει να αντιμετωπίσουν παρόμοια προβλήματα και ερωτήματα που βιώνουν κατά τη διάρκεια της

συμβίωσης τους, αλλά στην περίπτωση του γάμου, τα ζευγάρια έχουν σαν οδηγό των αποφάσεων τους, μια συγκεκριμένη αντιμετώπιση, που η παράδοση και οι κοινωνικά αποδεκτές αντιλήψεις για το γάμο, τους προσφέρουν. Υπάρχει μια κληρονομιά από ήθη και έθιμα, από ιδανικά, που τους προσφέρονται απλόχερα ως προς τα προβλήματα της συζυγικής ζωής. Αυτό είναι και το αρνητικό σημείο του ανοιχτού γάμου. Το ζευγάρι εξαιρείται από τη διαδικασία που ορίζει το άτομο και η κοινωνία για τα παντρεμένα ζευγάρια, ακόμα και από το γράμμα και το πνεύμα του νόμου σε αρκετές περιπτώσεις (Nock 2002).

Κλειστός γάμος. Είναι η παραδοσιακή, θεσμοθετημένη, κοινωνικά αποδεκτή και νομικά κατοχυρωμένη συμβίωση ενός ζεύγους.

Αναφερόμενος στις ψυχολογικές δεσμεύσεις που αναλαμβάνει κάποιος μέσα στον κλειστό γάμο, ο O Neil, εκτιμά ότι μέσα στο γάμο είναι έντονο το συναίσθημα κατοχής και ιδιοκτησίας του συντρόφου. Τόσο ο σύζυγος όσο και η σύζυγος είναι δεμένοι ο ένας απέναντι στον άλλο. Βέβαια το να ανήκεις σε κάποιον είναι πολύ διαφορετικό από το συναίσθημα ότι ανήκεις μαζί με κάποιον.

Παράλληλα υπάρχει η άρνηση του εαυτού. Η υποχρέωση να θυσιάζει κανείς τον εαυτό του και την ξεχωριστή του ατομικότητα στο συμβόλαιο και τις συμβατικές υποχρεώσεις του γάμου. Ενώ αντίθετα εικονικά διατηρείται ένα μέτωπο και η ενιαία εμφάνιση του ζευγαριού. Πρέπει πάντοτε να εμφανίζεται και να συμπεριφέρεται σαν ζευγάρι. Ο ίδιος ο γάμος προσδιορίζει και κατ επέκταση γίνεται η ταυτότητα του ζευγαριού, σαν να μην μπορεί να υπάρξει το ζευγάρι χωρίς αυτή.

Σ' ένα τέτοιου είδους γάμο, συναντάμε άκαμπτους ρόλους συμπεριφοράς, καθήκοντα, θέσεις και αντιμετώπισεις ζητημάτων αυστηρά διαχωρισμένες σύμφωνα με την προκαθορισμένη στάση, σύμφωνα με τις υπάρχουσες αντιλήψεις για το ρόλο

του αρσενικού και το ρόλο του θηλυκού. Ακόμα η απόλυτη αφοσίωση θεωρείται δεδομένη, μέσα από την διαδικασία της υποχρέωσης παρά μέσα από την εξέλιξη και την επιλογή.

3.4 ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΓΑΜΟ

Σύμφωνα με τους Γιουνγκ, Αντλερ και Φρουντ, η ένταση της σχέσης με τους γονείς επηρεάζει ασυνείδητα την επιλογή του συντρόφου, επιταχύνοντας ή καθυστερώντας αυτήν. Η συνειδητή αγάπη προς τον πατέρα ή την μητέρα ωθεί τον νέο άνθρωπο να διαλέξει για σύντροφό του ένα πρόσωπο, που θα έχει πολλά γνωρίσματα με τον ένα ή τον άλλο γονέα.

Το ασυνείδητο, αντίθετα, δέσιμο του παιδιού με τους γονείς του (που δεν εξωτερικεύεται απαραίτητα σαν αγάπη), δυσχεραίνει αυτή την επιλογή και προξενεί παράδοξες τροποποιήσεις. Κατά κανόνα οι γονείς κληροδοτούν στα παιδιά τους αντεστραμμένη όλη εκείνη τη ζωή, που για λόγους άσχετους με τη θέληση τους εμποδίστηκαν να ζήσουν.

Σ' ένα άρθρο της Χ. Κατάκη, στο περιοδικό Ψυχολογικό Σχήμα (1991), δίνονται απαντήσεις από τους εκπροσώπους των τριών γενεών της ίδιας οικογένειας στο ερώτημα «Γιατί παντρεύονται οι άνθρωποι», οι οποίες είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές, διότι σηματοδοτούν τις βαθιές αλλαγές των αντιλήψεων των ανθρώπων, σχετικά με την καθοριστική ανθρώπινη σχέση ανάμεσα σ' έναν άντρα και μια γυναίκα.

Ο παππούς, ένας εβδομηντάχρονος κτηνοτρόφος, πιστεύει ότι: Ο γάμος είναι ο προορισμός του ανθρώπου. Ο παππούς εκπρόσωπος του παραδοσιακού τρόπου ζωής και σκέψης, που διήρκεσε χιλιετίες, συνόψισε μ' αυτά τα λόγια ένα σύστημα αντιλήψεων που αποτελούσαν τους άγραφους νόμους πάνω στους οποίους στηρίζονταν οι σχέσεις του ζευγαριού και κατ' επέκταση της οικογένειας.

Στην παραδοσιακή κοινωνία, ο κύριος σκοπός του γάμου ήταν η βιολογική και η οικονομική επιβίωση της ευρείας οικογένειας.

Ο γιος του κτηνοτρόφου, που ζει σε αστικό κέντρο αναφέρει ότι : Οι άνθρωποι παντρεύονται για να κάνουν παιδιά, να τα αναθρέψουν, να τα μορφώσουν και να τα κάνουν χρήσιμους ανθρώπους στην κοινωνία. Η ένωση του ζευγαριού της βιομηχανικής εποχής βασιζόταν στη παρουσία ενός παιδιού, που αποτελούσε το μοναδικό ίσως στήριγμα για τη διατήρηση της σταθερότητας, της παιδοκεντρικής οικογενειακής μονάδας.

Ο εγγονός, ένας δάσκαλος που ζει στην Αθήνα, πιστεύει πως τα παιδιά και ο θεσμός του γάμου δεν μπορούν να αποτελέσουν βασικό σκοπό της συμβίωσης. Αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι : Να δημιουργήσει κάποιος με το σύντροφο του μια καλή σχέση και να επικοινωνεί μαζί του. Οι νέοι, που συχνά κατηγορούνται απ' τους παλιότερους ως επιπόλαιοι, στη πραγματικότητα αγωνίζονται για να θέσουν νέα θεμέλια στη σχέση του ζευγαριού.

Όπως αναφέρει η Μ. Χουρδάκη (1982), συμβαίνει τα παιδιά να έχουν σαφέστερη εικόνα του γάμου απ' ότι οι γονείς τους. Βασική σημασία έχει τα εικόνα για το γάμο που έδωσαν στο νέον άνθρωπο οι γονείς του. Το πρότυπο που υιοθετεί ο άνθρωπος για το γάμο είναι το πως έζησε, αυτό το φαινόμενο που ονομάζεται συμβίωση, μέσα στην οικογένεια του. Έχουν γίνει στο θέμα αυτό διάφορες έρευνες και το συμπέρασμα είναι ότι ευτυχισμένα ζευγάρια προέρχονται βασικά από ευτυχισμένους γονείς.

Υπάρχουν ενήλικοι σύμφωνα με τη Μ. Χουρδάκη (1982) που απωθούν την ιδέα του γάμου και υποφέρουν ακόμα κι όταν γίνεται ανάλογη συζήτηση. Υπάρχουν άντρες που έχουν πετύχει πολλά στη ζωή τους και δεν μπορούν να συνηθίσουν στην ιδέα του γάμου, της εξάρτησης και της προσαρμογής. Αντιμετωπίζουν το γάμο με δέος, φόβο, άγχος και αναστολές. Μια άλλη κατηγορία ενηλίκων είναι αυτοί που

βλέπουν το γάμο ως πεπρωμένο. Δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι είναι δική τους απόφαση, την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι υπεύθυνα.

Μια τρίτη κατηγορία είναι εκείνοι που φοβούνται το γάμο, θεωρώντας τον δέσμευση, ενώ παράλληλα ανησυχούν μήπως χάσουν την ελευθερία τους και την ανεξαρτησία τους. Πρόκειται για ανθρώπους που έχουν καταπιεστεί πολύ απ' την οικογένεια τους.

Συχνά τα κορίτσια πιστεύουν ότι δεν μπορούν να παντρευτούν εύκολα, ιδιαίτερα όταν έχουν επηρεαστεί απ' τους γονείς τους και περιμένουν την «ιδανική λύση». Μερικοί γονείς μεταβιβάζουν στα κορίτσια τους την ιδέα της αναμονής του ιδανικού συζύγου. Όπως αναφέρει η Χ. Κατάκη (1984) υπάρχουν μερικές περιπτώσεις κοριτσιών που φοβούνται και απορρίπτουν το γάμο γιατί έχουν ζήσει τις απιστίες του πατέρα, την ανικανότητα του να αντεπεξέλθει στις οικογενειακές υποχρεώσεις και μεταφέρουν την ανικανότητα αυτή του πατέρα στο σύζυγο που πρόκειται να παντρευτούν.

Το ίδιο μπορεί να συμβεί και στα αγόρια. Πολλές φορές η μητέρα, ως σύζυγος μπορεί να μην είναι πιστή και συνεπής στις οικογενειακές υποχρεώσεις, οπότε το αγόρι πιστεύει ότι όλες οι γυναίκες είναι όπως η μητέρα του, γιατί σαν υπόδειγμα έχει τη μητέρα. Μερικοί άντρες θέλουν να βλέπουν στο πρόσωπο της γυναίκας που παντρεύονται τη μητέρα τους συγχέοντας τους δύο διαφορετικούς ρόλους. Εξάλλου, υπάρχουν γυναίκες που ζητούν στο πρόσωπο του συζύγου τον προστάτη, τον κηδεμόνα, τον πατέρα, εκείνον που θα τις φροντίσει. Οι παραπάνω περιπτώσεις αναφέρονται σε ανθρώπους που παντρεύονται χωρίς να διαθέτουν ψυχολογική ωριμότητα. Υπάρχει ακόμη μια τάση των αγοριών, σύμφωνα με τη Μ. Χουρδάκη (1982), να επηρεάζονται απ' τους γονείς τους, ώστε να βλέπουν το γάμο σαν ένα είδος εμπορικής διαπραγμάτευσης (αγοραπωλησίας).

Τέλος, η Χ. Κατάκη (1984) αναφέρεται σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1978 με σκοπό την αναζήτηση των αντιλήψεων των νέων όσο αφορά την

οικογένεια και το γάμο. Η έρευνα έδειξε πως οι νέοι θεωρούσαν ως πρωταρχικό κίνητρο για τη σύναψη γάμου τη δημιουργία μιας ζεστής σχέσης και τη δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στο ζευγάρι.

Ιστορικά ο γάμος, ένωσε έναν ενήλικα άνδρα με μια γυναίκα και τα παιδιά της, αυτό σημαίνει ότι ο γάμος υπήρξε ιστορικά λόγω της σεξουαλικής συνεύρεσης και της τεκνοποίησης. Έτσι θεσμοθετήθηκε ο γάμος, για να προσφέρει μια κοινωνική μονάδα για να εξασφαλίζει την επιβίωση και τη σωστή ανατροφή των παιδιών.

3.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Στις αρχικές μορφές του γάμου και της οικογένειας γενικότερα, φορτισμένος ιδιαίτερα με φυλετικές και κοινωνικές επιταγές, υπήρξε αναχαιτιστικός των προσωπικών φιλοδοξιών, ιδιαίτερα για τις σε μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες. Στην εξέλιξη της κοινωνίας και με την άνοδο του φεμινιστικού κινήματος, παρατηρούνται έντονες αλλαγές, που μέσα από την παρουσία τους στην οικογένεια και επομένως μέσα από τις δυνατότητες των ανταλλαγών και τη φυσική εξέλιξή τους, οι γυναίκες αναλαμβάνουν καινούριους ρόλους τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία γενικότερα.

Η κοινωνική εμφάνιση της «σύγχρονης οικογένειας» παρουσιάζεται ιστορικά στις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα. Ο σύγχρονος γάμος, σε σύγκριση με πρότερες μορφές, βασιζόταν στην αγάπη την κατανόηση και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των συζύγων. Τα παιδιά ήταν συναισθηματικό απόκτημα και περιουσία του ζευγαριού (Nock 2002).

Στην ανατέλλουσα «μοντέρνα» οικογένεια, η προσοχή, η αφοσίωση και ενέργεια του ζευγαριού είναι εντοπισμένη στο να πετύχουν την κοινωνική και οικονομική ανέλιξη του ζευγαριού (Stone 1980). Ένας τρόπος να αντιμετωπισθούν οι αυξημένες απαιτήσεις του ζευγαριού ήταν η μείωση της γονιμότητας. Το να φέρει μια οικογένεια ένα παιδί στον κόσμο αποτέλεσε ένα δυσβάσταχτο, για αρκετές οικογένειες, φορτίο, λόγω της ανάγκης τους για αγάπη, χρόνο, κόπο και χρήμα (Stone 1979).

Έτσι, ενώ η έλευση ενός παιδιού, υπήρξε απαραίτητη προϋπόθεση για την ολοκλήρωση της οικογένειας, η ανεξέλεγκτη γονιμότητα καθορίστηκε ως ασύμβατη

με τη μορφή της σύγχρονης οικογένειας, καθώς δεν συμβάδιζε με τις οικονομικές απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας (D' Emilio & Freedman 1988).

Με την πάροδο των χρόνων, ο γάμος οδηγήθηκε, εκτός των άλλων, σε μια μορφή κοινωνικό-οικονομικής συναλλαγής. Δεν έπαψε να υπάρχει ο ρόλος του ζευγαριού για τη δημιουργία μιας οικογένειας, για τη βιολογική ανάγκη της γέννησης και της ανατροφής των τέκνων, αλλά ταυτόχρονα έγινε ζητούμενο η οικονομική και κοινή κοινωνική ανέλιξη του ζευγαριού. Τυποποιήθηκαν συμφωνίες και συμβόλαια τα οποία ήλεγχαν κάθε πιθανή έκβαση του γάμου. Συμβόλαια τα οποία έδιναν εκ των προτέρων, τη λύση των προβλημάτων που μπορεί να εμφανίζονταν κατά τη διάρκεια του έγγαμου βίου. Ο γάμος πλέον, μέσα από την σχετικά «εύκολη» απόφαση διαζυγίου, την μη κοινωνική κατακραυγή των διαζευγμένων και ειδικά των γυναικών, την ελαχιστοποίηση του κοινωνικού στίγματος του διαζυγίου, θα έπρεπε να αποδίδει και στους δύο συζύγους τα μέγιστα, τόσο κοινωνικά, όσο και οικονομικά και ψυχολογικά, διαφορετικά δεν θα έπρεπε να έχει λόγο συνέχισης. Έτσι, σταδιακά περάσαμε στην «συμβολαιοποίηση» του έγγαμου βίου, κατά τον οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη, ορίζουν, ο καθένας για λογαριασμό του, τους όρους και τους κανόνες της σχέσης, σχετίζοντάς τους από κοινού πάνω στην αντίληψη των ξεχωριστών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και ελευθερίας της προσωπικής έκφρασης και εξέλιξης (Ian Smith 2003).

Σε άρθρο του ο Bell (1997), αναφέρει ότι παραδοσιακά ο γάμος προσέφερε σεξουαλικά κι όχι μόνο δικαιώματα του συζύγου απέναντι στη σύζυγό του. Παρόλα αυτά οι εξελίξεις στην τεχνολογία και τεχνογνωσία της αντισύλληψης, καθώς και η νομιμοποίηση των αμβλώσεων, έδωσαν στις γυναίκες μεγαλύτερη σεξουαλική ελευθερία και αναπαραγωγική αυτονομία, οι οποίες και μετάλλαξαν σιγά - σιγά μια

παγιωμένη αντίληψη για το γάμο. Ο γάμος δεν ορίζεται πλέον τόσο κάτω από σεξουαλικούς και αναπαραγωγικούς όρους και δικαιώματα, αλλά με οικονομικούς όρους και ψυχοκοινωνικές συνέπειες. Διαχωρίζεται από τον ανοιχτό γάμο λόγω των οικονομικών και περιουσιακών δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων σύνταξης και αποζημιώσεων καθώς και από το μικρότερο κόστος εισόδου και αποχώρησης από την εν λόγω «συμφωνία».

Δεν είναι τυχαίο πως η κοινωνική εξέλιξη στην αντίληψη του γάμου, οδήγησε πολλούς μελετητές να παρατηρήσουν μια σταδιακή μεταφορά των κανόνων και της νομοθεσίας του γάμου, από το οικογενειακό δίκαιο, δημιουργώντας έτσι ένα ευνοϊκότερο κλίμα στην εξέλιξη των προγαμιαίων συμφωνιών. Ειδικότερα, επικεντρώνονται λιγότερο στις νομικές υποχρεώσεις των συζύγων και περισσότερο σε αυτές των γονέων (Ian Smith 2003). Γεγονός το οποίο δεν είχε γίνει αντικείμενο μελέτης παρ' όλο που ο θεσμός των οικονομικών συμφωνιών για τη σύναψη ενός γάμου, δεν είναι κάτι, ιστορικά τουλάχιστον, νέο, καθώς είχε εμφανιστεί στην προσπάθεια οικογενειών να προστατέψουν οικονομικά συμφέροντα και δικαιώματα σε περιουσιακά στοιχεία, ειδικά όταν η γυναίκα έφερνε στο γάμο σημαντική περιουσία κάτω από νέα κοινή διαχείριση (Ian Smith 2003).

Βλέπουμε επομένως, ότι αν και ο θεσμός του γάμου, επιφανειακά τουλάχιστον, δεν έχει τροποποιηθεί μέσα από το πέρασμα του χρόνου, τόσο το οπτικό πρίσμα της κοινωνίας απέναντι στους συζύγους και την οικογένεια γενικότερα, όσο και η άποψη και οι απαιτήσεις των συζύγων μέσα στο γάμο, αλλάζουν ριζικά, δημιουργώντας νέα δεδομένα τόσο μέσα στη λειτουργία και τους ρόλους του ζευγαριού, όσο και στις συνέπειες και την αντιμετώπιση των συζύγων μετά από μια πιθανή λύση του γάμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.1 ΑΠΟΨΕΙΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Η σύγχρονη ψυχολογία, αποκαλύπτει πολλές απόψεις του ανθρώπου, που είναι άγραφες και που μεταφέρονται από την παράδοση, χωρίς να εξετάζονται κριτικά. Η εικόνα μας για τους ανθρώπους που ανήκουν σε άλλη θρησκεία, φυλή και πολιτισμό, είναι συνήθως αλλοιωμένη με τις συναισθηματικές μας εικόνες. Σε ομάδες ανθρώπων που δεν τις γνωρίζει κάποιος καλά, προβάλλει τις δικές του αδυναμίες και γι αυτό το λόγο, δεν αναγνωρίζονται οι απόψεις που έχουν σχηματίσει οι άνθρωποι για τους θρησκευτικούς, φυλετικούς και πολιτικούς «γείτονές τους». Το ίδιο συμβαίνει και με την άποψη που έχει διαμορφώσει ο άνδρας για τη γυναίκα.

Χαρακτηριστικά αναφέρει ο J. Rattner (1970) «Δεν ήθελε να λάβει υπόψη του την πραγματικότητα του σεξουαλικού συντρόφου του, αλλά δημιούργησε ένα ιδανικό της θηλυκότητας, που πολλές φορές φαντάζει σα χίμαιρα και συχνά σα μια γελοιογραφία».

Η προσωπικότητα της γυναίκας έγινε αντικείμενο πολλών μελετητών. Θεωρούν ότι η γυναίκα έχει προσωπικότητα και είναι ανεξάρτητη από τον άνδρα. Πολλές διαφορετικές απόψεις προέκυψαν στην προσπάθεια να μελετηθούν τα στοιχεία εκείνα που δομούν την προσωπικότητα της γυναίκας.

Έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες ψυχαναλυτών για τη γυναίκα. Χαρακτηριστική είναι η θέση του Φρόυντ. Μιλάει για τη γυναίκα με περιφρόνηση, όπως και οι περισσότεροι άντρες της εποχής του. Οι απόψεις του για τη γυναίκα,

εστιάζονται στο ανδρικό αίσθημα υπεροχής. Ο άνδρας, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, κατέχει με το γεννητικό του όργανο, ένα ορατό σημάδι της υπεροχής του. Το κορίτσι από την πλευρά του, αισθάνεται μειωμένο που δεν κατέχει το όργανο αυτό, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα αίσθημα ζήλιας, απέναντι στο προνομιούχο αγόρι. Διατηρεί την επιθυμία, ασυνείδητα, να αποκτήσει το ίδιο όργανο και έτσι συχνά εντοπίζεται η κρυφή τάση της γυναίκας να θέλει να είναι άνδρας.

Ο Φρόυντ αναφέρει: η γυναίκα καταναλώνει μεγάλο μέρος της ζωής της, για να ισορροπήσει την έλλειψη που ένοιωσε στα παιδικά της χρόνια. Αυτό το επιτυγχάνει με το να αναζητεί το σεξουαλικό της ρόλο, να επιδίδεται σε ένα επαγγελματικό αγώνα συναγωνισμού με τους άνδρες. Επίσης αυτό επιτυγχάνεται όταν η γυναίκα αποκτά παιδί, κατά προτίμηση αγόρι, με αποτέλεσμα να νοιώθει πως ανεβαίνει η κοινωνική της αξία.

Η εικόνα που έφτιαξε ο Φρόυντ για τη γυναίκα σύμφωνα με τον J. Rattner (1970), δεν ήταν καθόλου κολακευτική. Υποστήριξε ότι οι πνευματικές και δημιουργικές της ικανότητες, ήταν πολύ περιορισμένες. Τις χαρακτηρίζει «παθητικές», «μη δημιουργικές» και «ανίκανες» να οργανώσουν και να καταστρώσουν κάτι καινούριο.

Ο Φρόυντ ζούσε σε μια εποχή, όπου ο αγώνας για την απελευθέρωση της γυναίκας μόλις είχε αρχίσει. Γι' αυτό τόσο στο οικογενειακό, όσο και στο επαγγελματικό περιβάλλον, συναναστρέφονταν με άτομα εσωτερικά και συναισθηματικά ασταθή, με γυναίκες χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και από εκεί άντλησε τις γνώσεις του για τη γυναίκα. (J. Rattner).

Η άποψη του Φρόυντ, αντικρούεται από τον Άλφρεντ Άντλερ, με τη θεωρία της ατομικής ψυχολογίας. Πιστεύει στην επίδραση της εκπαίδευσης και των κοινωνικών

συνθηκών στη ζωή της γυναίκας. Τονίζει ότι η γυναίκα έχει όλες τις έμφυτες ικανότητες, για να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί.

Το ότι στο παρελθόν, δεν ήταν αρκετά ώριμη, ο Άντλερ θεωρεί, ότι ευθύνεται ο άνδρας. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «απέκλεισε από τη γυναίκα, όλες τις δυνατότητες της ψυχικής – πνευματικής διαφοροποίησης και έτσι δημιούργησε τις «γυναικείες αδυναμίες», που τώρα τις κριτικάρει και τις περιγελάει».

4.2 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ, ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΦΥΛΩΝ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Στην προσπάθεια να καταγραφούν και να κατηγοριοποιηθούν οι ανθρώπινες σχέσεις, μέσα σε μια χαοτική κοινωνία, δημιουργείται ο όρος των στερεοτύπων, κατηγοριοποιώντας τα άτομα τα οποία βρίσκονται και λειτουργούν σε ένα κοινό πολιτιστικό πλαίσιο (Κανταρτζή 1991).

Ο όρος «στερεότυπα», καλύπτει την τάση να αποδίδουμε, υπεραπλουστευόντας, συμπεριφορές, ικανότητες, στάσεις και ενδιαφέροντα, δημιουργούνται υποομάδες, αγνοώντας ή παραβλέποντας πιθανές διαφορές και ιδιαιτερότητες, που μπορεί να εξατομικεύουν την συμπεριφορά του ατόμου (Μαραγκουδάκη 1993).

Τα παιδιά από μικρά, ζουν και μεγαλώνουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνία και καλούνται από νωρίς να αποδεχτούν ρόλους, οι οποίοι έχουν διαμορφωθεί μέσα από κοινωνικές αντιλήψεις και δοξασίες, έτσι ώστε τα παιδιά να γίνουν αποδεκτά και να μεγαλώσουν ομαλά μέσα στο κοινωνικό και οικογενειακό τους περίγυρο.

Εμφανίζονται έντονες πιέσεις στο να συμμορφωθούν σε αυτά τα κοινωνικά στερεότυπα, ακόμα και αν αυτά προκαλούν αντιδράσεις και συγκρούσεις με την ίδια την ιδιοσυγκρασία τους.

Σε μια έρευνα του Elwan (1971), όπως αναφέρει και η Ε. Μαραγκουδάκη (1993), η αντίληψη που έχει το άτομο για τον ιδανικό άντρα και την ιδανική γυναίκα, ταυτίζονται πλήρως με τους στερεότυπους ρόλους των δύο φύλων. Με αυτή την άποψη, ως ιδανική γυναίκα θεωρείται η λιγότερο επιθετική, λιγότερο ανεξάρτητη, λιγότερο κυριαρχική και ενεργητική, όμως περισσότερο ευσυγκίνητη και

υπομονετική σε σχέση με τον άντρα. Συγκριτικά ο ιδανικός άντρας διακρίνεται από λιγότερη λεπτότητα και ευαισθησία στα συναισθήματα των άλλων, λιγότερη τάση για την ενασχόληση με την καθαριότητα και θρησκευτικότητα.

Μετά από πολλές μελέτες, όπως αυτές διατυπώθηκαν σε μεγάλο χρονικό διάστημα, είναι πλέον διαπιστωμένο ότι τα ήδη διαμορφωμένα και επικρατούντα στερεότυπα, είναι διαμετρικά αντίθετα για τους άνδρες και τις γυναίκες (Μαραγκουδάκη 1993).

Συγκεκριμένα το ανδρικό στερεότυπο εμπεριέχει χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του όπως: επιθετικότητα, ανταγωνιστικότητα, ανεξαρτησία, αποφασιστικότητα, τόλμη γενναιότητα, ψυχραιμία, εξυπνάδα, εφευρετικότητα. Διαμετρικά αντίθετο το γυναικείο στερεότυπο, παραπέμπει σε χαρακτηριστικά όπως παθητικότητα, υποχωρητικότητα, εξάρτηση, στοργικότητα, δειλία, ευγένεια, φιλαρέσκεια.

Τα περισσότερα, από τα χαρακτηριστικά που εμπεριέχονται στο ανδρικό στερεότυπο, υπάρχει η τάση, να αξιολογούνται ως θετικά, συχνότερα από εκείνα του γυναικείου προτύπου

Τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες έχουν ενσωματώσει στην αυτοαντίληψή τους τόσο τα θετικά όσο και τα αρνητικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους που εμπεριέχονται στην αντίληψη των στερεοτύπων που καθορίζονται από την εκάστοτε κοινωνική θεώρηση

Τα στερεότυπα των φύλων, παρά τις αλλαγές και τις εξελίξεις που έχουν σημειωθεί στην κοινωνική θέση των γυναικών εξακολουθούν να επικρατούν και να τέμνουν κάθε ηλικία, θρήσκευμα, φύλο, οικογενειακή κατάσταση και μορφωτικό επίπεδο.

Όσο αφορά ειδικότερα το χώρο της οικογένειας και τη ξεχωριστή θέση του άνδρα και της γυναίκας μέσα σε αυτή, διαπιστώνονται σημαίνουσες διαφορές.

Ο ρόλος του άνδρα, εμπεριέχει την ανάληψη ευθυνών, τόσο για την οικονομική εξασφάλιση και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας της οικογένειας, καλύπτοντας τις ανάγκες όλων των μελών της. Η γυναίκα από την άλλη, έχει το ρόλο του ρυθμιστή, εξασφαλίζοντας την ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας της οικογένειας, καλύπτοντας τις ανάγκες του νοικοκυριού, φροντίζοντας τα παιδιά και τα υπόλοιπα άτομα που συμβιώνουν στον ίδιο χώρο (Μαραγκουδάκη 1993).

Είναι αξιοσημείωτο ότι αν και αυτή η αντίληψη θεωρείται ως χαρακτηριστικό, ενός παραδοσιακού τύπου θεώρησης των ρόλων της οικογένειας και θα περιμέναμε να απαντάται μόνο σε παλαιότερες, συντηρητικές κοινωνίες, εντούτοις απαντάται και στις σύγχρονες καπιταλιστικές και σοσιαλιστικές κοινωνίες, ολόκληρου του δυτικού πολιτισμού.

Παρόλο που ο ρόλος της γυναίκας μέσα στην οικογένεια, απαιτεί επίπονη και κοπιαστική, τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά, καθημερινή εργασία, της γυναίκας – μητέρας, θεωρείται ήσσονος σημασίας, δεν αποφέρει οικονομικά οφέλη στη γυναίκα και επιπλέον δεν την ανεξαρτητοποιεί, αλλά τουναντίον, την περιορίζει και την εγκλείει στο στενό περιβάλλον του σπιτιού.

Είναι λοιπόν αναμενόμενο, οι συνεχείς, πολλαπλές και χρονοβόρες απαιτήσεις του γυναικείου ρόλου στην οικογένεια, μέσα από την πολυπλοκότητα, και τις αυξημένες ανάγκες του ρόλου νοικοκυράς, μητέρας, συζύγου, να αποκλείουν τη μητέρα από τη συμμετοχή στο κοινωνικό, πολιτισμικό, οικονομικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι.

Αν και ο ρόλος της γυναίκας, καθορίζεται από τις μειωμένες υλικά απολαβές, θα πρέπει να αναγνωρισθεί ότι παρέχει μέγιστες συναισθηματικές απολαβές και μια τεράστια κοινωνική προσφορά, αλλά και υπολείπεται του ανδρικού ρόλου σε προνόμια, κοινωνική αναγνώριση, γόητρο και κύρος, περιορίζοντας στο ελάχιστο τις ευκαιρίες των γυναικών για οικονομική ανεξαρτησία και ανέλιξη, προβολή, έχοντας άμεσα αντίκτυπο στην αίσθηση του αυτοσεβασμού και ελέγχου πάνω στην καθημερινότητα και στη δυνατότητα των επιλογών της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

5.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Το διαζύγιο αποτελεί τη νόμιμη λύση ενός γάμου με βάση τη νομοθεσία κάθε κράτους. Σύμφωνα με τη Χουρδάκη, το διαζύγιο, από ψυχολογική άποψη, είναι η διάσταση του γάμου που δεν παρουσιάζει επιτυχία. Από κοινωνικο-ψυχολογική ανάλυση οι Wallerstein & Blakeslee ορίζουν το διαζύγιο ως το σημαντικότερο καταλύτη οικονομικών, κοινωνικών και ψυχολογικών αλλαγών, μια διαδικασία που επιβάλλει τον επαναπροσδιορισμό του ατόμου, ως οντότητα και ως ρόλο στην κοινωνία.

Είναι μια επώδυνη διαδικασία, η οποία επηρεάζει όχι μόνο το ζευγάρι αλλά τόσο τα παιδιά του ζευγαριού, αλλά έχει αντίκτυπο σε ένα ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο (Amato 1996). Μέσα σε αυτή τη χαώδη, επώδυνη διαδικασία, τα μέλη του ζευγαριού οφείλουν να πάρουν σημαντικές αποφάσεις σχετικά με τη συνέχεια της διαφορετικής, πλέον ζωής τους, αλλά και να σχεδιάσουν και να αντιμετωπίσουν ένα αβέβαιο μέλλον (Ayala Pines 2002).

Σύμφωνα με το Οικογενειακό δίκαιο που ίσχυε μέχρι το 1983, οι διατάξεις του διαζυγίου, οι οποίες όριζαν τις αιτίες για τις οποίες μπορεί να εκδοθεί ένα διαζύγιο, αναφέρονταν στα άρθρα 1438-1462:

Μοιχεία ή διγαμία. Άρθρο 1439

Επιβουλή ζωής. Άρθρο 1440

Κακόβουλος εγκατάλειψις. Άρθρο 1441

Κλονισμός εγγάμου σχέσεως. Άρθρο 1442

Φρενοβλάβεια. Άρθρο 1443

Λέπτρα. Άρθρο 1444

Αφάνεια. Άρθρο 1445

Ανικανότης. Άρθρο 1446

Κυρίαρχο ρόλο στην εκδίκαση των περιπτώσεων διαζυγίου έπαιξε η δυνατότητα του ενάγοντα συζύγου να αποδείξει ότι ο άλλος σύζυγος είναι υπαίτιος σύμφωνα με τις προαναφερθείσες διατάξεις. Σε περιπτώσεις «κλονισμού της εγγάμου σχέσεως», ακόμη και με συνυπαιτιότητα των συζύγων, το δικαίωμα για διαζύγιο δεν δινόταν όταν ο κλονισμός του γάμου οφειλόταν κυρίως στον αιτούντα σύζυγο.

Εντούτοις, ορόσημο όχι μόνο για τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις στην Ελλάδα και τη συχνότητα διαζυγίων, αλλά και για τη γενικότερη αναθεώρηση της στάσης πάνω στο διαζύγιο, αποτέλεσε το νέο οικογενειακό Δίκαιο του 1983, με το οποίο τροποποιήθηκαν οι διατάξεις οι σχετικές με την έκδοση διαζυγίου και αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά η δυνατότητα έκδοσης «συναινετικού διαζυγίου» (άρθρο 1441 ν. 1329/83). Η δυνατότητα αίτησης των συζύγων για συναινετικό διαζύγιο αποτελεί σημαντικό βήμα και αντανακλά την αλλαγή των συγκεκριμένων αρνητικών στερεοτύπων γύρω από το διαζύγιο, σύμφωνα με τα οποία ένας από τους δυο συζύγους πρέπει να είναι αποκλειστικά υπεύθυνος και ο άλλος αναγκαστικά ο αποδέκτης μιας βάνουσης ή αδικαιολόγητης συμπεριφοράς (Hatzichristou 1999). Η κοινή αίτηση διαζυγίου βασίζεται στην κοινή τους παραδοχή για τον κλονισμό της σχέσης τους και τη συμφωνία τους για τη λύση της έγγαμης

συμβίωσής τους, χωρίς να υπάρχει ανάγκη διερεύνησης και απόδειξης της υπαιτιότητας του καθενός.

5.2 ΑΙΤΙΕΣ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

5.2.A Παράγοντες που επηρεάζουν τον δείκτη διαζυγίων

Η ύπαρξη μεγάλης διεπιστημονικής βιβλιογραφίας με ποικίλες και διαφορετικές θέσεις και επιχειρήματα σχετικά με τις αιτίες του διαζυγίου και την αύξηση της συχνότητάς του κατά τις τελευταίες δεκαετίες, δείχνει την πολυπλοκότητα του θέματος και την αλληλεπίδραση ποικίλων παραγόντων σε κοινωνικό-οικονομικό, οικογενειακό και ατομικό επίπεδο. Οι αναλύσεις των αιτιών του διαζυγίου σε διαφορετικά επίπεδα αποτελούν τη βάση της διαφωνίας για τον καθορισμό των παραμέτρων που πρέπει τελικά να αναφέρονται ως αιτίες διαζυγίου. Οι σχετικές αναλύσεις εμπίπτουν στις τρεις ακόλουθες κατηγορίες: (α) οι λόγοι που χρησιμοποιούνται στις αιτήσεις διαζυγίου, σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε κράτους, οι οποίοι σχετίζονται με το μικρότερο δυνατό οικονομικό ή κοινωνικό κόστος (β) οι αιτίες που αναφέρονται από τους συζύγους στο ερώτημα «γιατί αποφάσισαν να χωρίσουν» (γ) οι αιτίες του διαζυγίου σε μακροκοινωνικό επίπεδο, που αναφέρονται στη συσχέτιση κοινωνικών, δημογραφικών και οικονομικών μεταβολών, όπως είναι η συμμετοχή της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό και η μικρότερη οικονομική της εξάρτηση από το σύζυγο, η άνοδος του κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου της γυναίκας, η αλλαγή της νομοθεσίας στα περισσότερα κράτη αναφορικά με το διαζύγιο «χωρίς υπαιτιότητα», οι αλλαγές στο ρόλο των φύλων και αντίστοιχα στο ρόλο του ζευγαριού (Goode 1993).

Ως συχνότερος λόγος διαζυγίου στις εκδοθείσες οριστικές αποφάσεις διαζυγίων (στοιχεία στατιστικής της δικαιοσύνης 1960-1996), εμφανίζεται ο

κλονισμός της εγγάμου σχέσεως, ο οποίος και παρουσιάζει ανοδική τάση με την πάροδο των ετών.

Ποικίλες διεθνείς μελέτες έχουν αποδείξει ότι στις αιτίες του διαζυγίου εμφανίζονται ποικίλοι παράγοντες οι οποίοι αλληλεπιδρώντας, προσδιορίζουν την αυξητική τάση των διαζυγίων. Σε μία μελέτη της η White παρουσιάζει συνθετικά τα κυριότερα ευρήματα σε σχέση με παραμέτρους σε τρεις τομείς:τη δομή στο μακροεπίπεδο, τα δημογραφικά στοιχεία και τη λειτουργία της οικογένειας. Αναλύοντας περαιτέρω τους τομείς αυτούς η White καθορίζει, με βάση θεωρητικά και εμπειρικά μοντέλα τις παραμέτρους που τους επηρεάζουν.

Έτσι στους παράγοντες τους οποίους σχετίζει με τη δομή στο μακροεπίπεδο αναφέρει συμπερασματικά:

A) *NΟΜΟΘΕΣΙΑ*: η αλλαγή σε πολλές χώρες αναφορικά με το διαζύγιο χωρίς υπαιτιότητα

B) *ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ*: σε πολλές έρευνες αναφέρεται ότι ο αριθμός των διαζυγίων μειώνεται σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, ενώ τουναντίον αυξάνεται σε περιόδους ευημερίας.

Γ) *ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ*: η οικονομική ανάπτυξη, η δημιουργία εξωοικογενειακών θεσμών και παραγόντων οικονομικής και κοινωνικής αποκατάστασης και ισορροπίας, αναψυχής και ικανοποίησης, οδήγησε στην υποβάθμιση της σπουδαιότητας της οικογένειας, όπως τυπικά συνδεόταν μέσα από το θεσμό του γάμου, οδηγώντας στην αύξηση των αριθμών των διαζυγίων.(White) Θα πρέπει να τονιστεί όμως ότι η παραπάνω διαπίστωση δεν αποτελεί κοινό γνώρισμα όλων των κοινωνιών και εθνών τα οποία εμφάνισαν βιομηχανική ανάπτυξη. Θα πρέπει να ελεγχθεί κατά πόσο οι παραπάνω παρατηρήσεις ισχύουν,

αλλά μόνο ως παράγοντας έκφρασης δεδομένων ιστορικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, οι οποίες και εκφράζονται έμμεσα στην διαφοροποίηση των κοινωνικών προτύπων για το γάμο, με αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των διαζυγίων.

Δ) *ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ*: υποστηρίζεται σε αρκετές μελέτες πως οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο για τη σταθερότητα. Η White αναφέρει πως οι δείκτες διαζυγίου είναι υψηλότεροι όταν η αναλογία γυναικών προς τους άντρες είναι υψηλότερη.

Ε) *Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ*: θεωρητικά υπάρχει συσχετισμός του ρόλου των φύλων στη συχνότητα των διαζυγίων σε δύο επίπεδα

1) όταν οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία από τους άνδρες και τις οικογένειές τους, έχουν μεγαλύτερη ευχέρεια να χωρίσουν

2) η ομοιότητα των ρόλων των δύο φύλων έχει ως αποτέλεσμα μικρότερη συζυγική συνοχή, σε σύγκριση με τους παραδοσιακούς, συμπληρωματικούς ρόλους.

ΣΤ) *ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ*: η κοινωνική ένταξη αυξάνει την πιθανότητα τα άτομα να ακολουθήσουν τις κοινωνικές αξίες στην επιλογή του κατάλληλου συζύγου και στην εκπλήρωση των συζυγικών ρόλων

Ζ) *ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ* : κατά το τέλος της δεκαετίας του 80 παρατηρήθηκε μια αύξηση του ατομικισμού και μια τάση «διαφυγής από τη δέσμευση», εκφράζοντας την άποψη ότι ο γάμος δεν είναι κάτι που πρέπει να γίνει αλλά μια προσωπική επιλογή

Ως προς τα δημογραφικά στοιχεία η White αναφέρει συμπερασματικά, με βάση τα δεδομένα πολλών ερευνών, τη συσχέτιση πολλών παραμέτρων με το διαζύγιο.

A) *σειρά γάμου και παιδιά από άλλο γάμο.* Έχει διαπιστωθεί ότι η συχνότητα των διαζυγίων στους δεύτερους γάμους είναι κατά 25% υψηλότερη από τους πρώτους γάμους. Έχουν γίνει πολλές αναφορές για την επεξήγηση του φαινομένου αυτού. Οι περισσότερες εστιάζονται στο ότι τα άτομα που ξαναπαντρεύονται συνεχίζουν να έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά, τα οποία οδήγησαν τον πρώτο γάμο σε διαζύγιο καθώς και το ότι η εσωτερική δυναμική των δεύτερων γάμων είναι πιο ασθενής σε σύγκριση με τον πρώτο, ειδικά σε περιπτώσεις που υπάρχουν παιδιά από τον πρώτο γάμο.

B) *Διαζύγιο των γονέων.* Έχει παρατηρηθεί ότι το διαζύγιο των γονέων αυξάνει την πιθανότητα διαζυγίου στα παιδιά.

Γ) *Συγκατοίκηση.* Τα άτομα που επιλέγουν την συγκατοίκηση, επιλέγουν να ξεφύγουν από τις συμβατικές έννοιες και θεσμούς του γάμου και της οικογένειας, ξεφεύγοντας έτσι από την κατεστημένη συζυγική συμπεριφορά. Τα άτομα αυτά θεωρούν μικρότερη δέσμευση το γάμο, δίνοντας έτσι μικρότερη σημασία στο κοινωνικό στίγμα του διαζυγίου.

Δ) *Ηλικία κατά το γάμο.* Έχει διαπιστωθεί και είναι κοινώς αποδεκτό στους ερευνητές, ότι η μικρή ηλικία γάμου αυξάνει την πιθανότητα διαζυγίου κατά τα πέντε πρώτα χρόνια του γάμου. Αποτελεί δε τον ισχυρότερο παράγοντα πρόβλεψης διαζυγίου, ενώ οι αρνητικές επιπτώσεις της ηλικίας εξακολουθούν να εκφράζονται στατιστικά και στους επόμενους γάμους.

Ε) *Εγκυμοσύνη πριν το γάμο.* Η εγκυμοσύνη πριν το γάμο και όχι αυτή καθεαυτή η σύλληψη, αποτελεί στατιστικά αρνητικό παράγοντα για τη διάρκεια του γάμου, αυξάνοντας την πιθανότητα διαζυγίου κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια του γάμου.

Στ) *Γονιμότητα στο γάμο.* Έχει διαπιστωθεί ότι το πρώτο παιδί μειώνει την πιθανότητα διαζυγίου σχεδόν στο μηδέν, ιδίως κατά τον πρώτο χρόνο,

Ζ) *Φυλή.* Στατιστικά οι μαύροι Αμερικάνοι είναι λιγότερο πιθανό να χωρίσουν από ότι οι λευκοί. Πρόκειται μια παράμετρος η οποία δύσκολα μπορεί να ερμηνευθεί και να αποδειχθούν οι αντικειμενικοί λόγοι στους οποίους οφείλεται η παραπάνω παρατήρηση. Ειδικά λαμβάνοντας υπόψη ότι κατά τη διάρκεια της έρευνας είχαν απομονωθεί οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες καθώς και άλλοι παράγοντες όπως η γονιμότητα ή η ηλικία. Θεωρητικά θα μπορούσε να εξηγηθεί μέσα από ένα πρίσμα κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, μιας παιδείας και της προϋστορίας της φυλής η οποία διακατέχεται από έναν υψηλό σεβασμό στην έννοια και το θεσμό της οικογένειας.

Όσον αφορά τις παραμέτρους της λειτουργίας της οικογένειας που αφορούν τη δομή της και τους ψυχοκινητικούς παράγοντες, αναφέρονται λιγότεροι παράγοντες, με εμπειρικά δεδομένα, οι οποίοι να επηρεάζουν τη συχνότητα των διαζυγίων.

Ενδεικτικά η White αναφέρει τις ακόλουθες οικογενειακές παραμέτρους:

A) συζυγική ευτυχία

B) σκέψεις για το διαζύγιο

Γ) συζυγική αλληλεπίδραση

Δ) κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο

Ε) συμμετοχή της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό

Πολλοί ερευνητές προσθέτουν επιπλέον στοιχεία τα οποία επηρεάζουν τη συχνότητα των διαζυγίων.

Αναφέρουμε ενδεικτικά τη διαφορά στη συχνότητα μεταξύ των ατόμων διαφορετικών θρησκευτικών πιστεύω. Η θρησκεία, στο βαθμό που εμπλέκεται με την ενίσχυση συγκεκριμένων προτύπων συμπεριφοράς, κοινωνικών και ηθικών αξιών, αποτελεί ακόμα μια παράμετρο και ανασταλτικό παράγοντα διαζυγίου (Hatzichristou 1999). Τονίζουμε ακόμα τη σημαντική διαφορά στη συχνότητα διαζυγίων μεταξύ ατόμων διαφορετικού δόγματος. Έρευνες στις Η.Π.Α. έχουν δείξει ότι οι καθολικοί έχουν μικρότερους δείκτες διαζυγίου από τους Διαμαρτυρόμενους και τους Βαπτιστές (Chan & Heaton 1989). Επίσης υψηλότεροι δείκτες διαζυγίων έχουν παρατηρηθεί στις αστικές σε σύγκριση με τις αγροτικές περιοχές (Glenn & Shelton 1985), υπογραμμίζοντας έτσι τη σημασία και τον ρόλο των κοινωνικών υποστηρικτικών δικτύων. Ακόμη κρίσεις στη οικογένεια (απόλυση, θάνατος τέκνου), διαδραματίζουν σοβαρό ρόλο στην αύξηση της συχνότητας (Booth, Johnson & Edwards).

5.2.Β Λόγοι και αιτίες διαζυγίου

Οι λόγοι και οι αιτίες διαζυγίου διαφέρουν από εποχή σε εποχή, αλλά και ανάλογα με τον πολιτισμό και το πολιτιστικό υπόβαθρο της κοινωνίας. Ο γάμος και το διαζύγιο δεν παύουν να αποτελούν προσωπική υπόθεση του ζευγαριού, μπορούν όμως να κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με τις πιο βασικές αιτίες που παρουσιάζονται.

Μια από τις βασικές αιτίες του διαζυγίου, είναι και η μη σωστή προετοιμασία των μελών του ζευγαριού για τη συμμετοχή τους στο γάμο. Για να αντεπεξεχθούν στο ρόλο που πρέπει να παίξουν για την αγαστή συμβίωση τους μέσα από το θεσμό του γάμου. Οι άνθρωποι οδηγούνται στο γάμο χωρίς να υπάρχουν τα απαραίτητα συστατικά, δηλαδή παντρεύονται χωρίς να γνωρίζουν τον εαυτό τους, το σύντροφό τους, δεν είναι έτοιμοι να κάνουν υποχωρήσεις και συμβιβασμούς. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι οι βιαστικές επιλογές γάμου, που κάνουν κυρίως οι γυναίκες, για να αποφύγουν το καταπιεστικό οικογενειακό περιβάλλον (Δέγλερης 1991)

Χαρακτηριστικό της γνωριμίας ενός ζευγαριού, είναι η τάση, όταν πρωτογνωρίζουν έναν άνθρωπο, να συμπληρώνουν την αρχική εικόνα που σχηματίζουν, με θετικά στοιχεία, τα οποία μπορεί ή όχι να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και αυτά αποτελούν τις προσδοκίες. Στη περίπτωση που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, οι σύζυγοι αποδεσμεύονται και αργά ή γρήγορα αποδεσμεύονται από το γάμο (Πιντέρη 1993).

Οι γυναίκες συχνά αποζητούν στο πρόσωπο του άνδρα, μια τέτοια εξιδανίκευση, αντικατοπτρίζοντας στο πρόσωπο του μελλοντικού τους συζύγου,

όλες τις εικόνες και τις επιθυμίες που από γενιές μεταδίδονται από μητέρα σε κόρη, σαν το ιδανικό του άντρα, που είναι το μόνο αποδεκτό πρότυπο για να αποτελέσει τον ικανό σύζυγο για μια κοπέλα. Η γυναίκα περνάει από τις ιστορίες για πανέμορφες κοπέλες και τους πρίγκιπες των παραμυθιών της παιδικής ηλικίας, στις φανταστικές αγάπες της εφηβείας και κατόπιν στον ίλιγγο της πρώτης αγάπης, πιστεύοντας ακράδαντα ότι πρέπει να περιμένει όλη την ευτυχία από έναν άνδρα. Το διαζύγιο μέσα σε τέτοιες συνθήκες έρχεται να επισφραγίσει τη διάψευση των προσδοκιών (Olivier 1990).

Τα παράπονα των γυναικών αναφέρονται πιο συχνά στην ύπαρξη άλλων σεξουαλικών σχέσεων εκτός του γάμου, στην έλλειψη εμπιστοσύνης, σε ανωριμότητα, αλκοολισμό, οικονομικά και εργασιακά προβλήματα, ενώ τα παράπονα των ανδρών αφορούν υπερβολική προσήλωση στην εργασία, προβλήματα με συγγενείς και εξωτερικά γεγονότα.

Οι Brining & Allen (2002), έχουν υποδείξει τρεις κυρίως λόγους για τους οποίους ένας σύζυγος μπορεί να κινήσει τις διαδικασίες διαζυγίου. Είτε για να ξεφύγει από την εκμετάλλευση του άλλου συζύγου, για να προφυλάξει τον εαυτό του / της από ένα επικίνδυνο χάσμα στη σχέση, είτε για να έχει την προτεραιότητα στην διαδικασία της ανάληψης της κηδεμονίας των τέκνων.

Στην ίδια έρευνα τόσο οι Brining & Allen (2002), όσο και ο Cohen νωρίτερα, διατύπωσαν την άποψη ότι η ύπαρξη τέκνων μειώνει την τάση των γυναικών να ζητήσουν διαζύγιο, τουλάχιστον όταν πρόκειται για ανήλικα τέκνα, όπως και μειώνει την πιθανότητα να υπάρξει δεύτερος γάμος.

5.2.Γ Αντιλήψεις των συζύγων για τις αιτίες διαζυγίου

Έχει διαπιστωθεί ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των δικαστικών στοιχείων σχετικά με τους λόγους του διαζυγίου, σύμφωνα με τους οποίους γίνεται η αίτηση διαζυγίου, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία και το ποιος σύζυγος άρχισε τη νομική διαδικασία διαζυγίου και των αντιλήψεων των συζύγων για τους λόγους που τους οδήγησαν στο διαζύγιο και το ποιος σύζυγος ουσιαστικά υποκίνησε τη διαδικασία του διαζυγίου (Χατζηχρήστου)

Τα αποτελέσματα μελετών αποδεικνύουν ότι σπάνια η απόφαση για το χωρισμό και το διαζύγιο είναι κοινή μεταξύ των συζύγων (Schwartz & Kaslow). Είναι γεγονός πως ανεξάρτητα από τις αντιλήψεις των συζύγων και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες προήλθε η ρήξη του γάμου και τα αντίστοιχα συναισθήματα τους, οι σύζυγοι σπάνια συμφωνούν μεταξύ τους σχετικά με την απόφαση του διαζυγίου. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Weiss χρησιμοποιεί τον όρο «προσωπικές αναφορές», όταν αναφέρεται στις αντιλήψεις των συζύγων σχετικά με το διαζύγιο, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να υποδείξει την διαφορετικότητα των απόψεων των συζύγων πάνω στο συγκεκριμένο, κοινό κατά τα άλλα θέμα. Είναι φανερό πως τα γεγονότα που θεωρεί ο κάθε ένας ουσιώδη στην εξιστόρηση των συμβάντων, της πορείας προς τον χωρισμό, είναι τόσο διαφορετικά ώστε στην τελική εικόνα δίνεται στον μελετητή η εντύπωση ότι εξιστορούνται δύο διαφορετικοί γάμοι.

Σημαντικό γεγονός επίσης, είναι η διαφορετικότητα προσέγγισης, κατά την προσπάθεια καθορισμού του ποιος από τους δύο κίνησε τη διαδικασία του διαζυγίου. Έχει διαπιστωθεί προσπάθεια να πιστωθεί, ο κάθε ένας ξεχωριστά την «ευθύνη» εκκίνησης της διαδικασίας, σε μια προσπάθεια να μην νιώσει την

απόρριψη και να αντισταθμίσει το πλήγμα στην αυτοεκτίμησή του (Hill, Rubin & Perlan). Ανεξάρτητα από τις εκφραζόμενες απόψεις, είναι φανερό πως ο/η σύζυγος, σκέφτεται την πιθανότητα να χωρίσει για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (μήνες μέχρι και χρόνια), προτού καταλήξει σε μια οριστική απόφαση διαζυγίου, η οποία είναι τελικά αποτέλεσμα της συσσώρευσης και του συνδυασμού αρνητικών εμπειριών και συναισθημάτων (Kelly). Οι Brining & Allen, σε μελέτη τους, παρουσιάζουν τη θεωρία, η οποία και αναφέρει ότι στατιστικά, όσο μεγαλύτερος σε ηλικία είναι ο σύζυγος, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να είναι και ο νομικός υποκινητής του διαζυγίου. Επίσης επιβεβαιώνουν τη θεωρία, η οποία είχε διατυπωθεί από τον Cohen, ως ευκαιριακή συμπεριφορά του αρσενικού, ότι όσο αυξάνει η διάρκεια του γάμου, τόσο αυξάνει και η πιθανότητα να υποκινήσει το αρσενικό τη διαδικασία του διαζυγίου. Σε μερικές μελέτες, αναφέρεται ο όρος «φαινόμενο του κρίσιμου σημείου», ως το σημείο όπου κάποιος από τους συζύγους επισπεύδει την απόφαση του διαζυγίου ωθούμενος από ένα συγκεκριμένο γεγονός (απιστία, αλκοολισμός, κρίση) (Kelly).

Σημαντικό εύρημα στην έρευνα των Brining & Allen, ήταν ότι πολύ συχνά ο γονέας που έχει τη μεγαλύτερη πιθανότητα να αναλάβει την κηδεμονία είναι και αυτός που έχει την μεγαλύτερη πιθανότητα να ξεκινήσει τις διαδικασίες του διαζυγίου.

Πολλές, ανεξάρτητες, έρευνες, έχουν αποδείξει ότι οι διαφορές στις αντιλήψεις μεταξύ ανδρών και γυναικών, αφορούν πολλές πλευρές της συζυγικής σχέσης, όπως είναι το είδος των δυσκολιών και των παραπόνων, η συχνότητά τους, το μέγεθος της δυσαρέσκειας καθώς και η ένταση των συγκρούσεων (Kelly).

Συγκρίνοντας τη διαφοροποίηση των παραπόνων των γυναικών, σε διάστημα τριών δεκαετιών περίπου, οι Kitson & Sussman, κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι τα παράπονα των γυναικών ήταν πιο σοβαρά τα παλιότερα χρόνια, εφόσον αναφέρονταν σε έλλειψη υποστήριξης, σύγκρουση με την ιεραρχία, σωματική και λεκτική κακοποίηση, σκληρότητα, παραμέληση του σπιτιού και των παιδιών, αλκοολισμό και συχνές παρέες με άλλους άντρες έξω από το σπίτι. Αργότερα τα παράπονα των γυναικών άρχισαν να επικεντρώνονται περισσότερο σε συναισθηματικές πλευρές του γάμου, στην προσωπικότητα, στην ποιότητα της οικογενειακής ζωής και στις αξίες. Ενδεικτικό επίσης για την μεταβολή των αξιών και των αντιλήψεων για τις αιτίες που οδηγούν στο χωρισμό είναι το γεγονός ότι το πιο συχνό και σημαντικό παράπονο που αναφέρθηκε σε συγκεκριμένη μελέτη τόσο από τις γυναίκες όσο και από τους άντρες ήταν η έλλειψη επικοινωνίας ή κατανόησης (Kitson & Sussman).

Η δεύτερη σημαντική αιτία για τη διάλυση του γάμου ήταν για τους άντρες η σύγκρουση των ρόλων των δύο φύλων, καθώς και τα παράπονα ότι η σύζυγος είχε πολύ ελαστική ή πατερναλιστική / μητριαρχική συμπεριφορά. Για τις γυναίκες αντίστοιχα η δεύτερη σημαντική αιτία ήταν η εσωτερική σύγκρουση που συνδεόταν με την επιθυμία για ανεξαρτησία και αυτονομία και ελευθερία στην προσπάθεια απόκτησης προσωπικής ταυτότητας. Η υψηλή συχνότητα των παραπάνω απαντήσεων δείχνει κατά τους Kitson & Sussman «ότι τα σύγχρονα ζευγάρια αγωνίζονται για θέματα που σχετίζονται με την επιθυμία για αυτοανάπτυξη και εξέλιξη και για το μοίρασμα των ρόλων στην οικογένεια».

Διαφορές στις αναφορές των αιτιών του διαζυγίου παρατηρείται επίσης ανάλογα με το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο του ζευγαριού. Έτσι τόσο οι

γυναίκες όσο και οι άνδρες υψηλής κοινωνικο-οικονομικής θέσης εξέφρασαν πιο συχνά παράπονα για έλλειψη συναισθηματικής υποστήριξης και κενά στη διαπροσωπική του σχέση, ενώ τα παράπονα συζύγων με χαμηλότερη κοινωνικο-οικονομική θέση επικεντρώνονταν στα ελαττώματα του/της συζύγου και στην εκτέλεση των καθηκόντων τόσο στην οικογένεια όσο και στην εργασία (Kitson & Sussman, 1982). Επίσης αναφέρεται διαφορά στο δείκτη διαζυγίου, αναλόγως της περιοχής πριν και μετά τη θεσμοθέτηση του χωρίς υπαιτιότητα διαζυγίου.

Οι γυναίκες αναφέρουν συχνότερα τη συνεχή και περισσότερο ανοιχτή σύγκρουση σε σύγκριση με τους άντρες, όπως παρατηρούν οι Wallerstein & Kelly (1980). Οι άντρες στις διηγήσεις τους για τα αίτια του διαζυγίου δεν αναφέρονται συνήθως στη βία και όταν ερωτώνται πιο συγκεκριμένα, τείνουν να υποβαθμίζουν τη συχνότητα, την ένταση και την επίπτωση που είχε στο γάμο τους.

Τα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών δείχνουν ότι οι γυναίκες, σε σύγκριση με τους άνδρες, παίρνουν συχνότερα την πρωτοβουλία και ζητούν διαζύγιο (Kelly, 1982). Έχει επισημανθεί όμως ότι ο/η σύζυγος που κινεί τη διαδικασία του διαζυγίου δεν είναι απαραίτητα ο/η σύζυγος που επισπεύδει την αναστάτωση ή κάνει την αγωγή του διαζυγίου, αλλά ότι και οι δύο με διαφορετικούς τρόπους επιταχύνουν τη συζυγική κρίση (Good, 1993- Kaslow & Schwartz, 1987). Έχει επίσης αναφερθεί στο παρελθόν και είναι κοινά αποδεκτό ότι «στην κοινωνία μας ο σύζυγος συχνότερα από τη σύζυγο εκδηλώνει συμπεριφορά της οποίας η λειτουργία, αν όχι η πρόθεση, και το αποτέλεσμα, αν όχι ο σκοπός, είναι να πιέσει τη σύζυγο να ζητήσει πρώτη το διαζύγιο» (Goode, 1956). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα συχνά, να αρχίζει η σύζυγος την αγωγή του διαζυγίου. Έχει επισημανθεί επίσης ότι, παρόλο που τα παράπονα για έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης

αναφέρονται τον τελευταίο καιρό πιο συχνά ως αιτίες διαζυγίου, υπάρχουν πολλοί γάμοι σε όλα τα κοινωνικο-οικονομικά επίπεδα που δοκιμάζονται από ιδιαίτερα οικονομικά προβλήματα, συζυγική σωματική και/ή λεκτική κακοποίηση, κατάχρηση ουσιών, απιστία και χαρτοπαιξία (Kaslow & Schwartz, 1987).

Σημαντική είναι επίσης η συσχέτιση της συμμετοχής της γυναίκας στην εργασία με το διαζύγιο, εφόσον παρέχεται στη γυναίκα η απαραίτητη οικονομική βάση και ανεξαρτησία.

Η αιτιώδης σχέση ανάμεσα στο γεγονός του διαζυγίου και στις αντιλήψεις για το διαζύγιο είναι αμφίδρομη. Ενώ οι αντιλήψεις για το χωρισμό δεν μπορούν να τον προβλέψουν και επηρεάζουν πολύ λίγο τα μετέπειτα πραγματικά γεγονότα, η διάλυση του γάμου συντελεί στη μεταβολή των αντιλήψεων, με αποτέλεσμα όλες οι γυναίκες που έχουν χωρίσει να επιδοκιμάζουν το χωρισμό (Thorton, 1985). Δύο πιθανές ερμηνείες έχουν εκφραστεί για την ομόφωνη παραδοχή του χωρισμού από τις γυναίκες ως της καλύτερης λύσης σε μια δυστυχισμένη σχέση (Thorton, 1985): είτε ότι οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν μετά το χωρισμό δεν ήταν δυσυπέρβλητες ώστε να τις κάνουν να αλλάξουν γνώμη, είτε ότι η «γνωστική ασυμφωνία» τις εμποδίζει να παραδεχθούν τη διαφωνία τους με την ιδέα του χωρισμού ή να δηλώσουν ότι μετάνιωσαν.

5.3 ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Είναι φανερό πως ο χωρισμός και το διαζύγιο δεν αποτελούν ένα απλό και μεμονωμένο γεγονός, αλλά μια πολυσύνθετη διαδικασία η οποία, περνώντας από διάφορα στάδια, επηρεάζει και αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τα μέρη που συμμετέχουν σε αυτή τη διαδικασία.

Η διαδικασία αυτή προκαλεί μια σειρά αντιδράσεων, στην προσπάθεια προσαρμογής των συζύγων, σε μια νέα, ευμετάβλητη κατάσταση. Οι αντιδράσεις αυτές εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Η αλληλεπίδραση αυτή διαφέρει ανάλογα με το χρονικό σημείο και τις εξελικτικές φάσεις του διαζυγίου.

Έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες για να μελετηθούν οι διάφορες εξελικτικές φάσεις και πως αυτές επηρεάζουν τους παράγοντες που μεταβάλλουν την ψυχολογική κατάσταση και την συμπεριφορά των συζύγων και των παιδιών τους.

Μελετώντας το διαζύγιο, ήταν αναγκαία η δημιουργία ενός πλαισίου, το οποίο θα περιλάμβανε και θα κατηγοριοποιούσε τους παράγοντες που επηρεάζουν την συμπεριφορά του ατόμου μέσα στη διαδικασία του διαζυγίου. Έτσι ο Kurdek δημιούργησε ένα θεωρητικό μοντέλο συστημάτων μέσα στα οποία περικλείονται οι παράγοντες που διαμορφώνουν το άτομο και κατ' επέκταση αυτοί που διαμορφώνουν τις συνθήκες που αλληλεπιδρούν και καθορίζουν τη συμπεριφορά των ατόμων και τις εξελικτικές φάσεις του διαζυγίου. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο περιλαμβάνει τα εξής συστήματα:

A) το μακροσύστημα, δηλαδή όλες οι πολιτισμικές και κοινωνικές αξίες που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη συμπεριφορά του ατόμου στο περιβάλλον στο οποίο ζει και κατ' επέκταση θα επηρεάζει και τις αντιλήψεις και τις αντιδράσεις του για το διαζύγιο.

B) το εξωσύστημα, αναφέροντας τις κοινωνικές παραμέτρους του περιβάλλοντος στο οποίο ζει το άτομο. Στην περίπτωση του διαζυγίου, αυτό μεταφράζεται στην έκταση και στο βαθμό που προκαλούνται αλλαγές στο περιβάλλοντα χώρο του ατόμου, όπως είναι η ανάγκη αλλαγή κατοικίας, η υποχρέωση αλλαγή εργασιακού αντικειμένου ή χώρου, η ύπαρξη δικτύου υποστήριξης (φίλοι, κοινωνικές ομάδες, θεσμοί) και γενικά οι παράγοντες που σχετίζονται με τη λειτουργία της οικογένειας μετά το διαζύγιο.

Γ) το μικροσύστημα, είναι το σύνολο των παραγόντων, που σχετίζονται με τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας. Μεταφέροντας το συγκεκριμένο θεωρητικό μοντέλο στις αρχές της εξέλιξης των φάσεων του διαζυγίου θα πρέπει να ελέγξουμε τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και πως αυτές μεταβάλλονται πριν και μετά το διαζύγιο.

Δ) το οντογενετικό σύστημα, αναφέρεται στην ψυχολογική επάρκεια του ατόμου για να αντιμετωπίσει τις ψυχολογικές μεταβολές που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια του διαζυγίου, αλλά και μετά την ολοκλήρωση αυτού.

Προσεγγίζοντας την διαδικασία του διαζυγίου θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι το διαζύγιο αποτελεί έν μέρη μια διαδικασία ρήξης των δεσμών μεταξύ των συζύγων. Μπορούμε, χωρίς ιδιαίτερες αποδείξεις, να συνειδητοποιήσουμε το πόσο δύσκολο είναι να σταδιοποιηθούν οι εξελικτικές φάσεις του διαζυγίου και μόνο αν

σκεφτούμε ότι οι σύζυγοι συνδέονται μεταξύ τους με μια ποικιλία δεσμών, όπως συναισθηματικοί, σεξουαλικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, νομικοί, η ρήξη των οποίων προκαλεί διαφορετικές αντιδράσεις και μεταβολές στο άτομο και ο κάθε δεσμός μπορεί να μεταβληθεί σε διαφορετικό χρονικό σημείο. Έτσι συνήθως η συναισθηματική ρήξη προηγείται από τον φυσικό χωρισμό.

Η απόφαση για το διαζύγιο καθώς και ο φυσικός χωρισμός και η νομική επιβεβαίωση αυτού, προκαλούν ποικίλες συναισθηματικές αντιδράσεις. Τόσο όμως ο φυσικός χωρισμός, όσο και τα στάδια τα οποία προηγούνται, προκαλούν έντονες αγχώδεις καταστάσεις, έντονα συναισθηματικά φορτισμένο περιβάλλον και είναι εξίσου τραυματικές όσο και η περίοδος άμεσα μετά το φυσικό διαζύγιο και την νομική επιβεβαίωση αυτού. (Chiriboga, Roberts & Stein)

Ο Bohanon θεωρεί το διαζύγιο μια διαδικασία που αποτελείται από έξι στάδια σε διαφορετικούς τομείς, η σειρά των οποίων δεν είναι ίδια για όλα τα άτομα, όπως ίδια δεν είναι και η ένταση.

Σύμφωνα με τον Bohanon λοιπόν αναφέρονται τα ακόλουθα στάδια

συναισθηματικό διαζύγιο : είναι η φάση κατά την οποία γίνεται συνειδητή η συναισθηματική απομάκρυνση μεταξύ των συζύγων. Εμφανίζεται η απογοήτευση, η δυσαρέσκεια και η έλλειψη εμπιστοσύνης. Είναι η περίοδος που εμφανίζονται αρνητικοί χαρακτηρισμοί μεταξύ των συζύγων. Αν και σε αυτή την περίπτωση δεν εμφανίζονται αλλαγές στη δομή και στη λειτουργία της οικογένειας καθώς οι διακριτοί ρόλοι που προϋπήρχαν δεν αλλάζουν, αλλά ουσιαστικά παραβλέπονται και αγνοούνται τα προβλήματα, τα οποία και συσσωρεύονται καθώς δεν γίνεται καμία προσπάθεια επίλυσης τους. Η συσσώρευση των προβλημάτων καθώς και οι

ήδη διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ των συζύγων επιδεινώνουν την λειτουργία του ζευγαριού και τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια.

Νομικό διαζύγιο: είναι η χρονική φάση στην οποία ένας από τους δύο συζύγους αποφασίζει να απευθυνθεί σε δικηγόρο, να ξεκινήσει τη διαδικασία του διαζυγίου.

Οικονομικό διαζύγιο: τίθεται μέσα στα πλαίσια της νομικής διαδικασίας του διαζυγίου και η φάση αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με την προηγούμενη. Γίνεται διευθέτηση της κοινής περιουσίας, των οικονομικών υποχρεώσεων του ζευγαριού καθώς και η ρυθμίσεις σχετικές με τη διατροφή των παιδιών.

Διαζύγιο από τον κοινό γονεϊκό ρόλο: αναφέρεται στο γεγονός ότι ενώ οι γονείς χωρίζουν, σε ό,τι αφορά το συζυγικό ρόλο ο κάθε γονέας διατηρεί τον ρόλο του γονέα, ξεχωριστά, απέναντι στα παιδιά. Είναι η φάση στην οποία τίθενται τα προβλήματα σχετικά με την ανατροφή των παιδιών, την επιμέλεια αυτών, καθώς και τα δικαιώματα επικοινωνίας. Η κατανομή αυτή δημιουργεί εξ ορισμού μια ανισότητα, με αποτέλεσμα την ανισότητα μεταξύ των δυνατοτήτων των γονέων να επηρεάσουν ισότιμα την ανατροφή και την εκπαίδευση των παιδιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Bohannon, τονίζει ότι ο πιο μεγάλος, ο πιο έντονος πόνος κατά τη διάρκεια του διαζυγίου προέρχεται από αυτή τη φάση του διαζυγίου.

Διαζύγιο από την κοινότητα: Είναι η φάση κατά την οποία, σαν συνέπεια του διαζυγίου, αλλάζει ο κοινωνικός ρόλος των συζύγων. Αναπόφευκτα αλλάζει ο κοινωνικός περίγυρος, ενώ και αν ακόμα δεν εγκαταλείψουν την γειτονιά, παραμένουν κοινά τα προβλήματα της μοναξιάς και της κοινωνικής απομόνωσης και στην αναζήτηση υποστήριξης από άλλα άτομα ή φορείς.

Ψυχικό διαζύγιο: είναι η φάση κατά την οποία, αφού μέσα από συγκρούσεις και συνεχή προσπάθεια για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων, συναισθηματικών και κοινωνικών, του διαζυγίου, σταδιακά επέρχεται η απεξάρτηση του ενός συζύγου από τον άλλο, παύει να επηρεάζεται η προσωπικότητα και οι επιλογές του συζύγου από τις αλληλεπιδράσεις του άλλου. Αν και το στάδιο του ψυχικού διαζυγίου είναι το πιο δύσκολο και το πιο επίπονο να επιτευχθεί, ο Bohannon θεωρεί ότι αυτό το στάδιο είναι το σημείο όπου παρέχεται στο άτομο η μεγαλύτερη ευκαιρία για ατομική ανάπτυξη και εξέλιξη, ίσως το μόνο εν δυνάμει θετικό στοιχείο της διαδικασίας του διαζυγίου.

Σε μια άλλη κατηγοριοποίηση των σταδίων του διαζυγίου η Χουρδάκη τα διαχωρίζει σε τρία,

Σαν πρώτο στάδιο ορίζεται το στάδιο των πρώτων απογοητεύσεων. Είναι η εποχή που το ζευγάρι ενστικτωδώς συνειδητοποιεί ότι «κάτι δεν πάει καλά». Δεν έχουν αναφερθεί σκέψεις για την πιθανότητα διαζυγίου, συνήθως αυτές οι σκέψεις απωθούνται ενστικτωδώς. Θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι η περίοδος η οποία αντιστοιχεί σε μια πρόδρομη περίοδο του συναισθηματικού διαζυγίου κατά Bohannon, το οποίο αναφέρεται στην ψυχολογική σταδιοποίηση του διαζυγίου κατά Wiseman.

Το δεύτερο στάδιο αποτελεί τη φάση του συναισθηματικού διαζυγίου. Είναι η περίοδος των διαξιφισμών και των αλληλοκατηγοριών και καθίστανται πιο ξεκάθαρες οι θέσεις των συζύγων. Κατηγορούνται αμοιβαία, προχωρούν στην ανάλυση των συγκεκριμένων προβλημάτων στα οποία και τοποθετούνται κριτικά πάνω σε αυτά. Το συναισθηματικό διαζύγιο δεν καταλήγει απαραίτητα σε νομικό.

Διατηρείται τυπικά η ενότητα του ζευγαριού, χωρίς να διατηρείται όμως και η ουσιαστική ενότητα και ο ρόλος του.

Το τρίτο στάδιο είναι αυτό του νομικού διαζυγίου. Είναι η απόφαση να διαχωρίσει την κοινή του πορεία, καθώς και να γίνει γνωστή η απόφασή τους στην κοινωνία.

Ο Wiseman διαχωρίζει τα στάδια του διαζυγίου, τις ψυχολογικές, συναισθηματικές διαστάσεις αυτού, αντιστοιχώντας εν μέρει τα στάδια αντίστοιχα της διαδικασίας του θρήνου. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν αναφέρει τα εξής στάδια.

Αρνηση, πρόκειται για ένα μηχανισμό που συχνά χρησιμοποιείται για να σωθεί ο γάμος. Εκφράζεται με δύο δυνατές μορφές, είτε δηλώνοντας ότι είναι ευχαριστημένοι από τη ζωή τους και τη σχέση τους παρόλα τα προβλήματα, είτε αποδίδοντας όλα τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε εξωτερικούς παράγοντες και συνθήκες, όπως για παράδειγμα οικονομική κρίση, αποφεύγοντας με αυτό τον τρόπο την κατά μέτωπο αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Απώλεια και κατάθλιψη. Με την σταδιακή συνειδητοποίηση των προβλημάτων και την κρίση της σχέσης, το άτομο νιώθει την ανάγκη να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα, να δεχθεί ότι πλησιάζει η στιγμή της απώλειας μιας σχέσης, ενός κοινωνικού ρόλου, μια απώλεια που μοιάζει με την απώλεια ενός σημαντικού ατόμου, οπότε και οι αντιδράσεις είναι παρόμοιες, λύπη, κατάθλιψη, μοναξιά, έλλειψη επικοινωνίας.

Θυμός και αμφιθυμία: η όλη διαδικασία του διαζυγίου προκαλεί εκρήξεις θυμού, απογοήτευσης και αμφισβήτησης. Η ρύθμιση των διαδικαστικών, οικονομικών θεμάτων, των τυπικών διαδικασιών του διαζυγίου προκαλούν έντονα συναισθήματα που συνήθως λειτουργούν ως τη μόνη διέξοδο των αρνητικών

συναισθημάτων, τα οποία έχουν συσσωρευτεί. Πρόκειται για το στάδιο, από την έκβαση του οποίου εξαρτάται η τελική αποδοχή του διαζυγίου και για τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο προσαρμογής.

Επαναπροσδιορισμός του τρόπου ζωής και της ταυτότητας: πρόκειται για μια προσπάθεια να αποδεχτεί το άτομο ένα νέο κοινωνικό ρόλο, επαναπροσδιορίζοντας την νέα του ταυτότητα όπως αυτή καθορίζεται μέσα από τις νέες συνθήκες και όπως επιβάλλουν οι νέες υποχρεώσεις. Μια ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία, ιδιαίτερα για τις γυναίκες που παντρεύτηκαν σε μικρή ηλικία, επειδή ο γάμος αποτελούσε βασικό στοιχείο της προσωπικότητάς τους και δεν τους είχε δοθεί η ευκαιρία να αναπτύξουν την προσωπική τους ταυτότητα στον επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα ξεχωριστά από το σύζυγό τους (Χατζηχρήστου).

Αποδοχή και νέο επίπεδο λειτουργίας, η αποδοχή έρχεται σταδιακά καθώς το άτομο που έχει χωρίσει, αρχίζει προοδευτικά να δημιουργεί μια νέα ταυτότητα, έχοντας αφήσει πίσω του σε μεγάλο βαθμό τα αισθήματα θυμού προς τον άλλο σύζυγο και έχοντας μια μεγαλύτερη κατανόηση και ικανότητα συνεργασίας.

Με βάση την ψυχοθεραπευτική της εμπειρία η Kessler αναφέρει επτά στάδια στην ψυχική διεργασία του διαζυγίου:

Απομυθοποίηση: έχοντας περάσει το αρχικό στάδιο του ρομαντισμού και της ιδεαλιστικής αντίληψης της σχέσης, εμφανίζονται σταδιακά οι πρώτες δυσκολίες και διαφορές και αρχίζει η απομυθοποίηση της σχέσης. Η απομυθοποίηση μπορεί να οδηγήσει στην ενδυνάμωση της σχέσης, μέσα από την ανοιχτή και απερίφραστη έκφραση των συναισθημάτων και σκέψεων με συνέπεια την ανοιχτή επικοινωνία, είτε να αρχίσει προοδευτικά η φάση του συναισθηματικού διαζυγίου.

Διάβρωση: πρόκειται για τη φάση της ανοιχτής έκφρασης της απογοήτευσης και της έντασης. Η Kessler αναφέρει ότι ο πόνος είναι πολύ βαθύς γιατί οι δύο σύζυγοι ενδιαφέρονται και νοιάζονται ο ένας για τον άλλο. Υπάρχει όμως σαν βασικό εμπόδιο η έλλειψη επικοινωνίας. Η ανάγκη για συναισθηματική κάλυψη οδηγεί μερικές φορές στην δημιουργία εξωσυζυγικών σχέσεων.

Αποσύνδεση / αδιαφορία: η σταδιακή ψυχική αποσύνδεση του ενός από τον άλλο σύζυγο και η συνέχιση των συγκρούσεων. Παρουσιάζεται περιορισμένη λεκτική επικοινωνία με υποβόσκουσα ένταση, η αποφυγή τρυφερών στιγμών

Φυσικός χωρισμός: διαφοροποιώντας τους δύο συζύγους ανάλογα με τον ρόλο τους στη λήψη της απόφασης για το χωρισμό η Kessler, θεωρεί ότι αυτός/ή που ξεκίνησε τη διαδικασία του διαζυγίου, είναι καλύτερα προετοιμασμένος για να ζήσει μόνος του μετά το χωρισμό και καλύτερα προετοιμασμένος να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες του διαζυγίου.

Θρήνος: αποτελεί την ψυχολογική διεργασία της απώλειας ενός ατόμου, ενός δεσμού και της ψυχολογικής απομάκρυνσης. Μετά την διαδικασία του φυσικού χωρισμού, οι αλλαγές που συμβαίνουν στη ζωή ενός ατόμου, έχουν σχέση με όλους τους τομείς της ζωής του ατόμου, με αποτέλεσμα ο θρήνος και η αποδιοργάνωση να έχουν μεγάλη ένταση (Lowenstein).

Δεύτερη εφηβεία: αποτελεί μια διαδικασία κατά την οποία το άτομο μπαίνει σε μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης πολλών τομέων της ζωής τους. Αυτή η διαδικασία δημιουργεί στον άτομο μια αίσθηση ανακούφισης και επιτυχίας, δημιουργώντας ακολούθως την επιθυμία να επιτύχει σε τομείς και να δοκιμάσει επιθυμίες που είχε απωθήσει, για διάφορους λόγους, κατά τη διάρκεια του γάμου.

Διερεύνηση και σκληρή προσπάθεια: το άτομο αναλαμβάνει πλέον την απόλυτη ευθύνη για την πορεία της ζωής του.

Σε όλες τις μελέτες και στις προσπάθειες αναλύσεων, τονίζεται ιδιαίτερα ότι η προσαρμογή του κάθε ατόμου είναι διαφορετική, ανάλογα με την προσωπικότητα αλλά και τους παράγοντες που επηρεάζουν το άτομο και τα διάφορα στάδια του διαζυγίου, με αποτέλεσμα η αλληλουχία των διαφόρων σταδίων να μην είναι απόλυτη τόσο από πλευράς έντασης όσο και όσον αφορά την σειρά που εμφανίζονται. Πολύ συχνά φαίνεται τα διάφορα στάδια να αλληλοκαλύπτονται, να μην είναι πάντα ευδιάκριτα και το κάθε άτομο να το ζει με διαφορετική ένταση.

5.4 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί αύξηση του αριθμού των διαζυγίων, σε όλες τις αναπτυγμένα οικονομικά χώρες, παρά τις ιδιαίτερες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες της κάθε χώρας (Hatzichristou 1999). Σε μια συγκριτική μελέτη ποικίλων στοιχείων σχετικών με το διαζύγιο σε πολλά κράτη του κόσμου κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, ο Goode (1993) επισημαίνει ότι σε καμιά προηγούμενη ιστορική φάση δεν έχουν παρουσιαστεί τόσες παρόμοιες τάσεις αλλαγών σε τόσα πολλά κράτη.

Σε μια συγκεντρωτική μελέτη, από τις εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat, Social Portrait of Europe 1996), κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, γίνεται φανερή η διαδικασία διαφοροποίησης της αντίληψης που επικρατεί στην Ευρώπη, ως προς την τυπική αντίληψη της δομής της οικογένειας, όλο και περισσότερα άτομα ζουν μόνα τους, με αποτέλεσμα μια σταδιακή μείωση του αριθμού των γάμων. Στατιστικά αναφέρεται μια μείωση του αριθμού των γάμων της τάξης του 24%. Αντίθετα παρουσιάζει μια αύξηση ο αριθμός των δευτέρων γάμων, με μεγαλύτερο αριθμό ανδρών απ' ότι γυναικών να έχουν παντρευτεί για δεύτερη φορά.

Αντίστοιχα έχει παρατηρηθεί, μείωση του αριθμού γεννήσεων κα αύξηση του μέσου όρου ηλικίας των ανδρών και των γυναικών κατά τον πρώτο γάμο.

Σύμφωνα με την προαναφερόμενη έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις τελευταίες δεκαετίες, παρουσιάστηκε μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων

στις χώρες του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου (αναλογία 3,5) και ακόμα μεγαλύτερη στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (αναλογία 3,7).

Η μείωση του απόλυτου αριθμού των διαζυγίων την τελευταία χρονική περίοδο, οφείλεται κυρίως στη μείωση του αριθμού των γάμων.

Παρατηρώντας τον ακαθάριστο δείκτη διαζυγίων, βλέπουμε ότι από τους υψηλότερους δείκτες είχε η Βρετανία, ακολουθούμενη από τη Φιλανδία, τη Σουηδία και τη Δανία. Σε σύγκριση με όλα τα ευρωπαϊκά κράτη οι Η.Π.Α. παρουσιάζουν τον υψηλότερο δείκτη διαζυγίων.

Διαζύγια σε 1.000 άτομα (crude divorce rate) (1985-1995)

ΚΡΑΤΗ	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Ευρώπη των 15	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,7	1,9
Βέλγιο	1,9	1,8	2	2,1	2	2	2,1	2,2	2,1	2,1	3,5*
Δανία	2,8	2,8	2,8	2,9	3	2,7	2,5	2,5	2,5	2,6	2,5
Γερμανία	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	2	1,7	1,7	1,9	2	:
Ελλάδα	0,8	0,9	0,9	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Ισπανία	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	2	:
Γαλλία	1,9	2	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2	:
Ιρλανδία	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Ιταλία	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	:
Λουξεμβούργο	1,8	1,8	2	2,1	2,3	2	2	1,8	1,9	1,7	1,8
Ολλανδία	2,3	2	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	2	2	2,4	2,2
Αυστρία	2	1,9	1,9	2	2	2,1	2,1	2,1	2	2,1	2,3
Πορτογαλία	0,9	0,8	0,9	0,9	1	0,9	1,1	1,3	1,2	1,4	:
Φιλανδία	1,8	2	2	2,5	2,9	2,6	2,6	2,6	2,5	2,7	2,7
Σουηδία	2,4	2,3	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5
Ηνωμένο Βασίλειο	3,1	3	2,9	2,9	2,9	2,9	3	3	3,1	3	:
Ισλανδία	2,2	2	1,9	1,8	2,1	1,9	2,1	2	2	1,8	1,9
Νορβηγία	2	1,9	2	2,1	2,2	2,4	2,5	2,4	2,5	2,5	:
<i>Ευρωπαϊκός</i>											
<i>Οικονομικός Χώρος</i>	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9	:
Τσεχοσλοβακία	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	2	2	2,1	2,2	2,2	2,2
Η.Π.Α.	5	4,9	4,8	4,8	4,7	4,7	4,7	4,8	4,6	4,6	:
Καναδάς	2,4	3	3,6	3,1	3	2,8	2,7	2,8	2,7	:	:
Ιαπωνία	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	:

Πηγή: Eurostat, Demographic Statistics, 1996

Γερμανία: σε όλα τα έτη συμπεριλαμβάνονται στοιχεία της πρώην ΛΔΓ

Ιρλανδία: δεν επιτρέπεται το διαζύγιο

Οι χαμηλότεροι δείκτες διαζυγίων παρουσιάζονται στην Ιταλία και στην Ελλάδα, παρά τη συνεχόμενη αύξηση των ποσοστών. Στις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες, θα πρέπει να τονισθεί η ισχυρή επίδραση της Καθολικής Εκκλησίας και η αρνητική στάση της απέναντι στο διαζύγιο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μόλις το 1970 στην Ιταλία και το 1981 στην Ισπανία, έγινε νομικά εφικτό το διαζύγιο.

Παρόμοια με άλλες χώρες, ο αριθμός των διαζυγίων στη Μεγάλη Βρετανία διαφοροποιείται σημαντικά, ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Παράγοντες που σχετίζονται με μεγαλύτερη πιθανότητα διαζυγίων είναι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και αντίστοιχα το χαμηλό οικονομικό επίπεδο και η μικρή ηλικία κατά τον πρώτο γάμο (Gibson 1974).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας, κάθε χρόνο χωρίζουν περίπου 8000 ζευγάρια.

Το 1980 παρατηρήθηκε μια μεγάλη αύξηση στην Ελλάδα, του αριθμού των διαζυγίων, που οφείλεται στην εφαρμογή του νόμου Ν.868/1979 για το «αυτόματο διαζύγιο». Παρόμοια εντυπωσιακή αύξηση παρουσιάστηκε και το 1984 μετά την εφαρμογή του Νέου Οικογενειακού Δικαίου (1983), και τη δυνατότητα έκδοσης συναινετικού διαζυγίου, τάση η οποία φαίνεται να παραμένει και τα επόμενα χρόνια (Χατζηχρήστου 1999).

- το 1989 εκδόθηκαν 6360 αποφάσεις λύσης γάμων από τις οποίες 4313 ήταν συναινετικά διαζύγια
- το 1991 εκδόθηκαν 6351 αποφάσεις λύσης γάμων από τις οποίες 4578 ήταν συναινετικά διαζύγια
- το 1994 εκδόθηκαν 7675 αποφάσεις λύσης γάμων από τις οποίες 6330 ήταν συναινετικά διαζύγια. Αναγνωρίζουμε λοιπόν πόσο σημαντικό ρόλο

παίζει η διαδικασία του συναινετικού διαζυγίου στη επίλυση των διαφορών μεταξύ του ζεύγους και πόσο έχει αυξησει τον απόλυτο αριθμό των διαζυγίων.

Ένα άλλο σημαντικό στατιστικό στοιχείο είναι ότι στην Ελλάδα τα περισσότερα διαζύγια δεν εκδίδονται πριν από τη συμπλήρωση πέντε ετών γάμου, καθώς και το φαινόμενο της αύξησης των διαζυγίων στην Ελλάδα των άτεκνων ζευγαριών (Μουσούρου 1996).

Σε τοπικό επίπεδο, σύμφωνα με τα στοιχεία της Αρχιεπισκοπής Πατρών, ο αριθμός των διαζυγίων των ετών 94-98, είναι αυξητικός όπως φαίνεται από τον πίνακα που ακολουθεί.

Έτος	Γάμοι	Διαζύγια	Ποσοστό
1994	1222	166	13,6
1995	1368	181	13,2
1996	1031	181	17,6
1997	1380	194	14,1
1998	1266	231	18,2

Πίνακας συχνότητας διαζυγίων, ενδεικτικά, ανά νομούς στην Ελλάδα

Παρουσιάζονται οι νομοί με τον υψηλότερο και τον χαμηλότερο, αντίστοιχα δείκτη διαζυγίων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Το ισχύον νομικό σύστημα στην Ελλάδα.

6.1 Έννοια του διαζυγίου.

Διαζύγιο ονομάζεται η λύση του γάμου εν ζωή των συζύγων. Όπως αναφέρει το ελληνικό δίκαιο το διαζύγιο απαγγέλλεται μόνο διαμετακλίτου δικαστικής απόφασης και μόνο όταν υπάρχουν οι λόγοι, οι οποίοι ορίζονται στον νόμο ΑΚ1438 δ'β'.

Ο γάμος κατά τις σημερινές νομικές και ηθικές αντιλήψεις, ανεξάρτητα του θρησκευματος ή χαρακτήρα του, αποτελεί ένωση των συζύγων που διαρκεί ισόβια, «συγκλήρωσιν του βίου παντός» (αρθρ. 6 / Ι Π Δ 391/1982).

Για τον λόγο αυτό παρά τις ευνοϊκές για το διαζύγιο μεταρρυθμίσεις αυτό δεν αντιμετωπίζετε ως μια φυσιολογική κατάληξη του γάμου, αλλά ως ένα λιγότερο κακό απέναντι σε ένα ατυχήσαντα γάμο.

Στο ελληνικό δίκαιο δεν υπάρχει ο θεσμός του χωρισμού από «τραπέζης και κοίτης», υπάρχει μόνο περιπτώσεις που σταματάνε οι υποχρεώσεις των συζύγων προς συμβίωση.

6.2 Λόγοι διαζυγίου.

i. Γενικά.

Το νέο δίκαιο καθιερώνει τρεις λόγους διαζυγίου : α) τον ισχυρό κλονισμό (Α Κ 1439/1 και /2) β) την τετραετή διάσταση των συζύγων (Α Κ 1439/3), και γ) την αφάνεια (Α Κ 1440).

Οι λόγοι διαζυγίου διακρίνονται σε απόλυτους* και σχετικούς* ανάλογα αν για την έκδοση του διαζυγίου διαπιστώσει το δικαστήριο την κατάσταση που αποτελεί τον λόγο διαζυγίου ή αν πρέπει επιπλέον να εκτιμήσει και την επίδραση που είχε στον γάμο η κατάσταση αυτή. Απόλυτοι λόγοι διαζυγίου είναι η τετραετής διάσταση των συζύγων και η αφάνεια, ενώ σχετικός λόγος είναι ο ισχυρός κλονισμός της έγγαμου σχέσης. (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

ii. Ισχυρός κλονισμός.

Το άρθρο 1439/1 Α Κ ορίζει ότι ο κάθε ένας από τους συζύγους μπορεί να ζητήσει διαζύγιο, όταν οι σχέσεις μεταξύ τους έχουν κλονισθεί ισχυρά, ώστε η συνέχιση του γάμου να είναι αφόρητη για τον ενάγοντα.

Έτσι για να υπάρχει ισχυρός κλονισμός της εγγάμου σχέσης ως λόγος διαζυγίου είναι :

* **Απόλυτοι (ή επιτακτικοί)** : είναι οι λόγοι διαζυγίου ως προς τους οποίους ο δικαστής για να απαγγείλει το διαζύγιο διαπιστώνει εάν υπάρχουν ορισμένα περιστατικά, τα οποία κατά το νόμο οπωσδήποτε αποτελούν λόγο διαζυγίου χωρίς να εξετάζεται η επιρροή των περιστατικών αυτών επί της συγκεκριμένης έγγαμου σχέσεως.

* **Σχετικοί (ή διακριτικοί)**: λόγοι διαζυγίου, όπου δεν είναι ορισμένα περιστατικά, τα οποία οπωσδήποτε στοιχεία θέτουν λόγο διαζυγίου, αλλά η γέννηση λόγου διαζυγίου εξαρτάται εκ της καταστάσεως της συγκεκριμένης έγγαμου σχέσεως.

α) Να είναι η συμπεριφορά κλονιστική. Να υπάρχουν γεγονότα που επιφέρουν πλήγμα στην «κοινωνία βίου» σε τέτοιο βαθμό ώστε να νεκρώνει την γαμική διάθεση και να οδηγεί σε διάλυση ή ψυχική συντριβή του γάμου και των συζύγων.

Συνήθως ο κλονισμός του γάμου δεν είναι ένα ξεχωριστό γεγονός, αλλά ένα σύνολο ανόμοιων γεγονότων. Το κλονιστικό γεγονός πρέπει «να αφορά το πρόσωπο του εναγόμενου ή και των δύο συζύγων» (Α Κ 1439/1). Έτσι, εάν το γεγονός αφορά το πρόσωπο του ενάγοντα δεν δημιουργείται λόγος διαζυγίου έστω και αν ο γάμος έχει διαλυθεί. Επίσης αν το κλονιστικό γεγονός αφορά το πρόσωπο τρίτων δεν δημιουργείται και πάλι λόγος διαζυγίου.

Τα γεγονότα που θεωρούνται κλονιστικά του γάμου κατά το παλαιό δίκαιο είναι κλονιστικά και κατά το νέο δίκαιο όπως π.χ προσβολή της συζυγικής πίστης, της υποχρέωσης συμβιώσεως, του οφειλόμενου σεβασμού, της οφειλόμενης στοργής και μέριμνας. Εκτός αυτά κλονιστικά μπορεί να είναι και τα γεγονότα που δεν οφείλονται σε υπαιτιότητα αλλά σε άλλα αίτια, ψυχικά (ψυχικές ανωμαλίες κτλ.), πνευματικά (διαφορές μορφώσεως κτλ.), κοινωνικά (διαφορές ανατροφής, κοινωνική θέση κτλ.) και φυσικά (αναπηρία κτλ.). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

β) Αν κλονιστεί ισχυρά η έγγαμη σχέση. Η συμπεριφορά του ενός συζύγου ή και των δύο δεν αρκεί να είναι γενικά κλονιστική, αλλά πρέπει να προκαλεί ισχυρό κλονισμό και της συγκεκριμένης έγγαμης σχέσης, η λύση της οποίας γίνεται με το διαζύγιο.

Ισχυρός κλονισμός του συγκεκριμένου γάμου υπάρχει όταν «βάσιμα η εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης είναι αφόρητη για τον ενάγοντα» (Α Κ 1439/1). Αν συνεχιστεί η έγγαμη σχέση να είναι αφόρητη, το δικαστήριο θα το κρίνει με

υποκειμενικά και αντικειμενικά κριτήρια, δηλαδή το δικαστήριο θα εξετάσει αφενός αν το κλονιστικό γεγονός καθιστά αφόρητη, για τον ενάγοντα την εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης (υποκειμενικό κριτήριο) και αφετέρου αν κατά λογική κρίση η εξακολούθηση της έγγαμης σχέσης είναι αφόρητη (αντικειμενικό κριτήριο).

Συμφωνά με την Α Κ 1439/2, εφόσον ο εναγόμενος δεν αποδεικνύει το αντίθετο, ο κλονισμός τεκμαίρεται σε περιπτώσεις διγαμίας ή μοιχείας, εγκατάλειψης του ενάγοντα ή επιβουλής της ζωής από τον εναγόμενο του.

Μαχητά τεκμήρια του κλονισμού της έγγαμης σχέσης είναι τέσσερα παραπτώματα η μοιχεία, η διγαμία, η επιβουλή ζωής και η κακόβουλη εγκατάσταση, που στο προηγούμενο δίκαιο αποτελούσαν υπαίτιους λόγους διαζυγίου. Έτσι ο ενάγων σύζυγος αποδεικνύοντας ότι ο εναγόμενος υπέπεσε σ'ένα από τα παραπάνω παραπτώματα απαλλάσσεται από την απόδειξη ότι εξαιτίας του λόγου αυτού η έγγαμη σχέση κλονίστηκε ισχυρά. Επειδή, όμως πρόκειται για μαχητά τεκμήρια, ο εναγόμενος μπορεί να τα καταρρίψει αποδεικνύοντας ότι παρόλο που έκανε παράπτωμα η σχέση δεν κλονίστηκε σοβαρά.(Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

γ) Να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ κλονιστικής συμπεριφοράς και κλονισμού της έγγαμης σχέσης. Αιτιώδης σύνδεσμος υπάρχει όταν κατά την συνήθη πορεία των πραγμάτων πρέπει να προσδοκάται ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά θα προκαλέσει τον κλονισμό. Έτσι, ο αιτιώδης σύνδεσμος αποκλείεται σε περίπτωση που ο κλονισμός υπήρχε ήδη κατά τον χρόνο που έλαβε χώρα το κλονιστικό γεγονός.(Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

iii. Τετραετής διάσταση.

Σύμφωνα με το άρθρο 1439/3, εφόσον οι σύζυγοι βρίσκονται σε διάσταση συνεχώς επί τέσσερα χρόνια, ο κλονισμός τεκμαίρεται αμάχητα και το διαζύγιο μπορεί να ζητηθεί έστω και αν ο λόγος του κλονισμού αφορά αποκλειστικά το πρόσωπο του ενάγοντος.

Μετά από την συμπλήρωση των τεσσάρων ετών διαστάσεως μπορεί ο κάθε ένας από τους συζύγους ή και οι δύο να ζητήσουν διαζύγιο. Μπορεί να ζητήσει ακόμη και εκείνος ο σύζυγος τον οποίο αφορά αποκλειστικά ο λόγος διαζυγίου.

Η συμπλήρωση του χρόνου διάστασης δεν εμποδίζεται από μικρές διακοπές που έγιναν ως προσπάθεια αποκατάστασης των σχέσεων ανάμεσα στους συζύγους. Στο άρθρο 1439/3 Α Κ είναι αμάχητο τεκμήριο του κλονισμού της έγγαμης σχέσης.

Διάσταση είναι η ψυχική απομάκρυνση του ενός συζύγου από τον άλλο με τη θέληση να μην έχουν πια κοινή ζωή. Διάσταση των συζύγων υπάρχει όταν διασπαστεί η συμβίωση μεταξύ τους τόσο κατά τα εξωτερικά της γνωρίσματα (συγκατοίκηση) όσο και κατά το ψυχικό στοιχείο (θέληση διατήρησης του γάμου). Για να υπάρξει θα πρέπει να συνυπάρξουν και τα δύο αυτά στοιχεία: το εξωτερικό και το εσωτερικό. Χωρίς ταύτιση αυτών των στοιχείων δεν μπορεί να γίνει λόγος για διάσταση. (Σπυριδάκης Ι. 1983).

Από εξωτερική πλευρά δεν αποκλείεται να μην υπάρχει φυσική απομάκρυνση των συζύγων π.χ. μπορεί να συνεχίζουν να συνεργάζονται σε κοινή επιχείρηση, εάν όμως δεν συνυπάρχουν ως σύζυγοι υπάρχει η εξωτερική μορφή

της διαστάσεως. Δεν αποκλείεται ακόμα οι σύζυγοι να ζουν και κάτω από την ίδια στέγη, εάν όμως δεν συγκατοικούν ως σύζυγοι, δηλαδή ζουν σε χωριστούς χώρους του σπιτιού και δεν έχουν καμία επικοινωνία μεταξύ τους, τότε μπορεί να βρίσκονται σε διάσταση.

Η διάσταση μπορεί να οφείλεται σε υπαιτιότητα ενός εκ των δύο συζύγων, σε κοινή υπαιτιότητα των συζύγων, σε υπαιτιότητα τρίτου ή μπορεί να μην οφείλεται σε κανέναν από τους συζύγους. Τα αίτια της διαστάσεως σε αυτή την περίπτωση είναι αδιάφορα για το νόμο. Η διάσταση πρέπει να είναι συνεχής και να διαρκέσει τουλάχιστον τέσσερα χρόνια και η έναρξη της συμπίπτει με το χρονικό σημείο κατά το οποίο θα υπάρχουν ταυτόχρονα το εξωτερικό και το εσωτερικό στοιχείο. (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

iv. Αφάνεια.

Κατά το Α Κ 1440 «καθένας από τους συζύγους μπορεί να ζητήσει διαζύγιο, όταν ο άλλος έχει κηρυχθεί σε αφάνεια». Αν η αφάνεια δημιουργεί τεκμήριο θανάτου του άφαντου (Α Κ 48), ο γάμος του δεν λύεται λόγω θανάτου. Δικαιολογία της ρύθμισης αυτής είναι ο σεβασμός προς τα αισθήματα του συζύγου του άφαντου. Ο νόμος αφήνει σε αυτόν την πρωτοβουλία να ζητήσει, αν θέλει την λύση του γάμου με διαζύγιο. Η αφάνεια αποτελεί λόγο διαζυγίου, δηλαδή εάν ο ένας σύζυγος έχει κηρυχθεί σε κατάσταση αφάνειας, το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να έκδοση το διαζύγιο.

Εάν ο άφαντος επανεμφανισθεί πριν καταστεί αμετάκλητος η απόφαση για το διαζύγιο και η δίκη βρίσκεται σε τέτοιο στάδιο ώστε να επιτρέπει στο δικαστήριο

να κρίνει αυτό το γεγονός, η αγωγή διαζυγίου απορρίπτεται. Εάν όμως ο άφαντος επανεμφανισθεί αφού έχει καταστεί αμετάκλητη η απόφαση περί διαζυγίου ο γάμος δεν επανασυνίσταται αυτοδικαίως. Εάν πάντως η αφάνεια δεν έχει κηρυχθεί δικαστικώς η εξαφάνιση του συζύγου μπορεί να αποτελεί κλονισμό της εγγάμου σχέσεως και να θεμελιώσει αγωγή διαζυγίου (αρθ. 1439 Α Κ).(Δεληγιάννης-Κουτσουράδης 1984).

6.3 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ.

Κατά το ισχύον δίκαιο η διαδικασία του διαζυγίου περιλαμβάνει την διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου ανεξάρτητα εάν ο γάμος ο οποίος πρόκειται να διαλυθεί υπήρξε πολιτικός ή θρησκευτικός. Σε περίπτωση που ο γάμος ήταν θρησκευτικός και ένας από τους συζύγους ή και οι δύο είναι χριστιανοί ορθόδοξοι ακολουθείται και η διαδικασία της πνευματικής λύσεως του γάμου. Η διαδικασία αυτή είναι απαραίτητη σε περίπτωση που μετά το διαζύγιο ακολουθήσει νέος θρησκευτικός γάμος.

Τα ελληνικά δικαστήρια έχουν την αρμοδιότητα για την εκδίκαση των αγωγών που αφορούν το διαζύγιο (αρθρ. 3/1 Κ ΠΟΛ. Δ). Αυτό γίνεται σε περίπτωση που ο εναγόμενος κατοικεί ή διαμένει στην Ελλάδα (Κ ΠΟΛ. Δ 22 ΚΑΙ 23) ή εάν οι δύο σύζυγοι έχουν κοινή διαμονή στην Ελλάδα.

Αρμόδιο καθ' ύλην είναι το πολυμελές πρωτοδικείο, κατά τόπον αρμόδιο είναι το πολυμελές πρωτοδικείο της κατοικίας του εναγόμενου συζύγου ή αν δεν έχει κατοικία, της διαμονής του ή εάν δεν είναι γνωστός ο τόπος της διαμονής του, της

τελευταίας κατοικίας του στην Ελλάδα ή της τελευταίας διαμονής του. (Κ Π Ο Δ 23/1). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).).

Το διαζύγιο απαγγέλλεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση (Α Κ 1438), μετά από αγωγή την οποία ασκεί ο σύζυγος που έχει το δικαίωμα προς διάζευξη. Εναγόμενος είναι ο άλλος σύζυγος. Αν ζητείται το διαζύγιο με λόγο την αφάνεια εναγόμενος κατ' εξαίρεση είναι ο άφαντος σύζυγος. (Α Κ 48)

Εάν η αγωγή βασίζεται σε ισχυρό κλονισμό της εγγάμου σχέσης ως λόγος διαζυγίου (Α Κ 1439/1), ο ενάγων θα πρέπει να αναφέρει γεγονότα ή καταστάσεις που κλόνισαν το γάμο και επέφεραν κρίση στην σχέση τους.

Εάν ο ενάγων θέλει να αποδείξει ότι η έγγαμη σχέση του κλονίστηκε μπορεί να επικαλεσθεί τεκμήρια και να αναφέρει στην αγωγή τα περιστατικά εκείνα τα οποία αποτελούν την βάση του τεκμηρίου (μοιχεία, διγαμία, εγκατάλειψη και επιβουλή της ζωής εκ δόλου ή και μόνο εξ' αμελείας ή και άνευ πταίσματος αναλόγως της απόψεως η οποία θα ήθελε να γίνει δεκτή σε σχέση προς το έκαστο των τεκμηρίων).

Σε περίπτωση που ο ενάγων βασίσει την αγωγή του σε τετραετή διάσταση και επικαλείται το τεκμήριο του αρθρ. 1439/3 Α Κ οφείλει να αναφέρει στην αγωγή του τα περιστατικά τα οποία συνιστούν την βάση του τεκμηρίου (συνεχής διάσταση των συζύγων ως και το χρονικό σημείο της αρχής της δίκης, το οποίο πρέπει να είναι τέσσερα έτη τουλάχιστον πριν την συζήτηση της αγωγής στο δικαστήριο.)

Αίτημα της αγωγής είναι η λύση του γάμου. Εάν η βάση της αγωγής είναι ο ισχυρός κλονισμός κατά το άρθρο 1439/1 Α Κ αίτημα της αγωγής δύναται να είναι και ότι ο λόγος του κλονισμού αφορά τον εναγόμενο σύζυγο ή και τους δύο ή ότι ο

λόγος του κλονισμού δεν συνδέεται αποκλειστικά προς το πρόσωπο του ενάγοντος. Η ύπαρξη ή όχι υπαιτιότητας δεν κρίνεται στην δίκη περί διαζυγίου.

Η αμετάκλητη δικαστική απόφαση που κάνει δεκτή την αγωγή διαζυγίου είναι διαπλαστική και αποτελεί δεδικασμένο υπέρ και κατά πάντων (Κ ΠΟΛ. Δ. 613). Μέσα σε ένα μήνα καταχωρίζεται στο περιθώριο της ληξιαρχικής πράξης γάμου (αρθρ. 30Ν 344/1976). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

6.4 ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ.

i. Γενικά.

Όταν καταστεί αμετάκλητη (Α Κ 1438) η απόφαση για το διαζύγιο, ο γάμος λύνεται για το μέλλον. Όλες τις συνέπειες τις οποίες επέφερε η τέλεση του γάμου προσωπικής και περιουσιακής φύσεως σταματούν να υπάρχουν. Το διαζύγιο φέρει αποτέλεσμα στις σχέσεις μεταξύ των διαζευγμένων γονέων και των παιδιών καθώς επίσης και απέναντι σε τρίτα πρόσωπα. Οι συνέπειες του διαζυγίου μετά την τελευταία μεταρρύθμιση αποσυνδέονται από την υπαιτιότητα για το διαζύγιο.

ii. Προσωπικές συνέπειες ως προς τους συζύγους.

Όταν καταστεί αμετάκλητη η απόφαση περί διαζυγίου, παύει στο μέλλον ο συζυγικός δεσμός μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας και όλες οι προσωπικές και

περιουσιακές συνέπειες της. Έτσι, σταματάει η υποχρέωση των συζύγων για συμβίωση (Α Κ 1386) ή για συνεισφορά (Α Κ 1389).

Εάν όμως στις κοινωνικές σχέσεις ο ένας από τους δύο συζύγους, χρησιμοποιεί το επώνυμο του ετέρου, εφόσον αυτός συμφωνεί ή το προσθέτει στο δικό του (Α Κ 1388/2) η συμφωνία πρέπει να θεωρηθεί ότι σταμάτησε να ισχύει. Μπορεί όμως να συμφωνηθεί μεταξύ των συζύγων η συνέχιση της χρήσεως του επωνύμου του πρώην συζύγου, εφόσον απέκτησε με αυτό επαγγελματική ή καλλιτεχνική φήμη και δεν βλάπτονται από τη χρησιμοποίηση του σοβαρά συμφέροντα του τελευταίου (αρθρ. 66 του Ν 1329/1983). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1994).

iii. *Περιουσιακές συνέπειες ως προς τους συζύγους.*

Τα αποτελέσματα που έχει το διαζύγιο όσον αφορά τις περιουσιακές, μεταξύ των συζύγων, σχέσεις είναι οι εξής:

➤ Γεννάται η απαίτηση του ενός συζύγου συμμετοχής στα αποκτήματα του άλλου, εφόσον συνέβαλε με οποιονδήποτε τρόπο στην αύξηση της περιουσίας αυτής (Α Κ 1400).

➤ Ακόμα μετά το διαζύγιο λήγει αυτοδικαίως η κοινοκτημοσύνη (Α Κ 1411) , παύει η αναστολή της παραγραφής των αξιώσεων μεταξύ των τέως συζύγων και δεν υπάρχει πλέον κληρονομικό αξίωμα εξ'αδιαθέτου ή νόμιμης μοίρας (Α Κ 1820). Σε περίπτωση συναινετικού διαζυγίου η λήξη ανέρχεται την ημέρα που θα κατατεθεί κοινή αίτηση διαζυγίου.

➤ Σύμφωνα με το άρθρο 1426 Α Κ, μετά την λύση της συμβιώσεως που επέρχεται με το διαζύγιο ο σύζυγος είναι υποχρεωμένος να δώσει την περιουσία

της συζύγου που δόθηκε στον σύζυγο με το γάμο, ανεξάρτητα από το λόγο που έγινε το διαζύγιο.

➤ Σταματάει η ευθύνη των συζύγων για την εκπλήρωση των αμοιβαίων υποχρεώσεων (Α Κ 1396).

➤ Παύει να ισχύει το τεκμήριο του άρθρου 1398/2 Α Κ κατά το οποίο η κινητή περιουσία, η οποία βρίσκεται στην νόμιμη κατοχή των συζύγων τεκμαίρεται ότι ανήκει και στους δύο συζύγους κατά ίσα μέρη.

➤ Παύει να ισχύει άρθρο 1398/3 Α Κ , κατά το οποίο στις σχέσεις των συζύγων μεταξύ τους τεκμαίρεται ότι τα κινητά που είναι προορισμένα για την προσωπική χρήση του ενός από τους δύο συζύγους ανήκουν σε αυτόν.

➤ Γεννάται υποχρέωση λογοδοσίας και απόδοσης των εισοδημάτων του συζύγου που διαχειριζόταν την περιουσία, εάν η διαχείριση συνεχιστεί μετά το διαζύγιο και δεν υπήρχε ήδη σχετική συμφωνία.

➤ Οι διατάξεις περί χρήσης της οικογενειακής στέγης και κατανομής της κινητής περιουσίας (Α Κ 1393,1394) δεν ισχύουν μετά το διαζύγιο, αλλά κατά το ελληνικό δίκαιο μόνο σε περίπτωση διακοπής της συμβιώσεως. Τίποτε δεν εμποδίζει τους τέως συζύγους να συμφωνήσουν μεταξύ τους, με δικές τους συνέπειες, την κατανομή των κινητών πραγμάτων ή τέως οικογενειακής στέγης.

➤ Ο επιζών σύζυγος δεν έχει εξ' αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα ή δικαίωμα νομίμου μοίρας επί της περιουσίας του αποβιώσαντα. Εάν ο σύζυγος που απεβίωσε είχε αφήσει διαθήκη, στην οποία περιλαμβάνει διάταξη υπέρ του συζύγου και το διαζύγιο εξεδόθη όταν ζούσε ο έτερος σύζυγος, η διάταξη της διαθήκης είναι άκυρη (Α Κ 1785) και πριν την έκδοση του διαζυγίου, εάν ο αποθανών σύζυγος έχει βάσιμο λόγο διαζυγίου και είχε υποβάλει αίτηση διαζυγίου

κατά του επιζώντος, ο επιζών σύζυγος δεν έχει δικαίωμα κληρονομιάς ή δικαίωμα νομίμου μοίρας επί της περιουσίας του αποβιώσαντος (Α Κ 1822,1825).

Υπάρχουν και ορισμένες συνέπειες , κατά το ισχύον δίκαιο, οι οποίες δεν είναι αποτέλεσμα του διαζυγίου, αλλά των γεγονότων πάνω στα οποία βασίστηκε ο λόγος διαζυγίου.

Αν ένα από τα γεγονότα τα οποία αποτέλεσαν την βάση του λόγου διαζυγίου ήταν η προσβολή του προσώπου ενός εκ των δύο συζύγων, τότε αυτός μπορεί να ασκήσει την αξίωση του άρθρου 57 Α Κ, κατά το οποίο μπορεί να ζητήσει αποκατάσταση ηθικής βλάβης με καταβολή χρηματικού ποσού κατά το άρθρο 59 Α Κ. Σε περίπτωση άλλης άδικης πράξης μπορεί να ζητηθεί αποζημίωση αλλά και ικανοποίηση της ηθικής βλάβης (αρθρ. 914,932 Α Κ).

Και κατά την διάρκεια του γάμου αλλά και μετά την λύση που επέρχεται με το διαζύγιο, οι σύζυγοι δικαιούνται να ανακαλέσουν δωρεές στις οποίες προέβησαν ο ένας προς τον άλλον, για οποιονδήποτε νόμιμο λόγο (Α Κ 505-512), ειδικότερα εάν ο σύζυγος που δέχθηκε τα δώρα διέπραξε βαρύ παράπτωμα ήταν δηλαδή αχάριστος προς τον δωρητή σύζυγο ή προς στενό συγγενή του (Α Κ 505). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

iv. *Συνέπειες προς τα ανήλικα τέκνα.*

Οι γονείς εξακολουθούν και μετά το διαζύγιο τους να έχουν την γονική μέριμνα των ανηλικών τέκνων τους. Η αλλαγή έρχεται στα πρόσωπα τα οποία θα ασκήσουν την γονική μέριμνα. Σύμφωνα με το άρθρο 1513/1 Α Κ, η άσκηση της γονικής

μέριμνας μπορεί να ανατεθεί στο έναν τον γονέα ή εάν οι γονείς συμφωνούν και στους δύο από κοινού, ορίζοντας τον τόπο διαμονής τους.

Η ανάθεση της επιμέλειας δεν συνδέεται προς την υπαιτιότητα για το διαζύγιο, προς την ηλικία και προς το φύλο των ανήλικων τέκνων παρά μόνο κατά το μέτρο το οποίο τα στοιχεία αυτά μπορούν να επηρεάσουν την γνώμη περί καταλληλότητας των γονέων και κατά το συμφέρον του ανήλικου τέκνου (Α Κ 1511/2).

Για την λήψη της απόφασης το δικαστήριο λαμβάνει ως γνώση του τους μέχρι τότε δεσμούς του τέκνου με τους γονείς και τα αδέρφια του. Ανάλογα με την ωριμότητα του παιδιού θα πρέπει να ζητείται η γνώμη του πριν την λήψη της απόφασης. Το κριτήριο για την ανάθεση της επιμέλειας είναι το συμφέρον του ανήλικου τέκνου (Α Κ 1511/3 δ'α').

Εάν υπάρχει επείγουσα περίπτωση η ρύθμιση της άσκησης της γονικής μέριμνας μπορεί να γίνει στην διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (αρθ. 682,735 Κ ΠΟΛ. Δ).

Οι συμφωνίες μεταξύ των συζύγων-γονέων, οι οποίοι ρυθμίζουν την κατανομή της άσκησης της γονικής μέριμνας μετά το διαζύγιο θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από το δικαστήριο (Α Κ 1513/2). Σε περίπτωση που το διαζύγιο είναι συναινετικό για να εκδοθεί πρέπει να προσκομίζονται έγγραφη συμφωνία των συζύγων, η οποία ρυθμίζει την επιμέλεια των παιδιών. Αυτό δεν σημαίνει ότι το δικαστήριο δεσμεύεται στην συμφωνία αυτή. Είναι ελεύθερο να αποφασίσει σύμφωνα με το συμφέρον των τέκνων

Ο γονέας που θα πάρει την επιμέλεια του παιδιού είναι υπεύθυνος για την ανατροφή, την επίβλεψη, την μόρφωση και την εκπαίδευση του. Καθώς και να ορίσει με ακρίβεια τον τόπο της διαμονής του (Α Κ 1518/1).

Η απόφαση του δικαστηρίου μπορεί να αλλάξει εάν κατά την διάρκεια της επιμέλειας του παιδιού κάποια νεότερα γεγονότα (ασθένεια, μετανάστευση, κακή συμπεριφορά απέναντι στα τέκνα, ανήθικη βία κτλ.) υποπέσουν στην αντίληψη του δικαστηρίου.

Ο γονέας στον οποίο δεν έχει ανατεθεί η άσκηση της γονικής μέριμνας έχει το δικαίωμα να ζητήσει από τον έτερο σύζυγο πληροφορίες για το παιδί και την περιουσία αυτού (Α Κ 1513/3). Αυτό ισχύει όταν έχει ανατεθεί ένα μέρος της γονικής μέριμνας στον έναν και το άλλο μέρος στον έτερο σύζυγο κατά το οποίο την άσκηση δεν έχει αυτός που ζητά τις πληροφορίες.

Σύμφωνα με το άρθρο 1520/1 Α Κ, ο γονέας που δεν έχει την επιμέλεια, διατηρεί το δικαίωμα της προσωπικής επικοινωνίας με το παιδί του. Καθώς επίσης το δικαίωμα αυτό το έχουν και άλλοι όπως ο παππούς, η γιαγιά κτλ. είτε από την μεριά του πατέρα είτε από την μεριά της μητέρας. Οι γονείς δεν έχουν το δικαίωμα να εμποδίζουν την επικοινωνία αυτή εκτός κι αν υπάρχει σοβαρός λόγος (Α Κ 1520/2). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

v. *Συνέπειες ως προς τους τρίτους.*

Με το διαζύγιο σταματούν οι προσωπικές και οι περιουσιακές συνέπειες του γάμου και απέναντι στους τρίτους. Ειδικότερα τα αποτελέσματα έναντι των τρίτων είναι τα εξής:

Παύει να ισχύει το τεκμήριο του άρθρου 1398/1 Α Κ , κατά το οποίο οι σχέσεις των συζύγων μεταξύ τους και των δανειστών αυτών τεκμαίρεται ότι τα κινητά που είναι προορισμένα για προσωπική χρήση του ενός εκ των δύο συζύγων ανήκουν σε αυτόν.

Η συσταθείσα μεταξύ των συζύγων κοινοκτημοσύνη λήγει αυτοδικαίως, η λήξη επέρχεται από την ημέρα που θα εκδοθεί η αγωγή διαζυγίου (Α Κ 1411/2) ή όταν κατατεθεί κοινή αίτηση περί συναινετικού διαζυγίου. Η λήξη όμως της κοινοκτημοσύνης απέναντι στους τρίτους ισχύει αφ'ότου σημειωθεί επίδοση της αγωγής ή η κατάθεση της κοινής αίτησης και η σχετική δικαστική απόφαση περί διαζυγίου, η οποία θα έχει καταχωρηθεί στο περιθώριο του ειδικού δημοσίου βιβλίου (Α Κ 1414). (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

6.5 ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ.

Γενικά.

Η διατροφή μετά το διαζύγιο δεν είναι συνέπεια του διαζυγίου αλλά συνήθης ενοχή με παραγωγικό γεγονός τον γάμο. Παρέχεται όχι γιατί υπήρξε διαζύγιο, αλλά εν'ονόματι της κοινής ζωής η οποία αποτελούσε κρίκο που συνέδεε τους δύο συζύγους.

Η διατροφή μετά την λύση του γάμος έχει κυρίως ηθική βάση. Αποτελεί συνέχεια της αμοιβαίας υποχρέωσης συμπάρστασης και βοήθειας η οποία υπήρχε για όση διάρκεια είχε ο γάμος. Είναι μέτρο πρόνοιας σύμφωνα με το οποίο

δε θα παραμείνει χωρίς βοήθεια μετά την λύση του γάμου ο σύζυγος ο οποίος δεν μπορεί να συντηρήσει τον εαυτό του με τις δικές του δυνάμεις. Συνήθως η σύζυγος είναι αυτή που λαμβάνει την διατροφή λόγω ασθενέστερων δυνάμεων. Η διατροφή παρέχεται όταν συντρέχει λόγος και δε θα πρέπει ο σύζυγος που την παρέχει να πέφτει θύμα εκμετάλλευσης του ετέρου συζύγου. Η παραίτηση από το δικαίωμα της διατροφής για το μέλλον είναι επιτρεπτή. Μπορεί να γίνει είτε δια μονομερούς δικαιοπραξίας, είτε στο πλαίσιο συμφωνίας των συζύγων περί ρυθμίσεως της διατροφής για το μέλλον, όπως είναι ο συμβιβασμός.(Κουμάντος Α. Γ. 1984).

Προϋποθέσεις του δικαιώματος της διατροφής.

Εφόσον ο ένας από τους πρώην συζύγους δεν μπορεί να εξασφαλίσει την διατροφή του από το εισόδημα του ή από την περιουσία του, έχει το δικαίωμα να ζητήσει διατροφή από τον έτερο σύζυγο (αρθ. 1442 Α Κ).

Οι προϋποθέσεις του δικαιώματος της διατροφής είναι οι εξής :

1. Εάν κατά την έκδοση του διαζυγίου ή κατά το τέλος των χρονικών περιόδων που προβλέπονται στις επόμενες περιπτώσεις, ο σύζυγος βρίσκεται σε ηλικία ή σε κατάσταση υγείας, η οποία δεν του επιτρέπει να αναγκασθεί να αρχίσει ή να συνεχίσει την άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος, έτσι ώστε να εξασφαλίσει την διατροφή του (Α Κ 1442 αρθ. 1).

2. Εάν ο σύζυγος δεν βρίσκει σταθερή κατάλληλη εργασία ή χρειάζεται κάποια επαγγελματική εκπαίδευση. Αυτό όμως δεν μπορεί να διαρκέσει για το διάστημα μεγαλύτερο των τριών ετών από την έκδοση του διαζυγίου, δηλαδή από

την αμετάκλητη απόφαση περί διαζυγίου. (Α Κ 1442 αρθ. 3). Ως εκπαίδευση εννοείται και η επιμόρφωση.

3. Εάν ο σύζυγος έχει την επιμέλεια ανήλικου τέκνου και αυτό τον εμποδίζει να εργαστεί (Α Κ 1442 αρθ. 2).

4. Και τέλος, εάν η επιδίκαση της διατροφής κατά την έκδοση του διαζυγίου επιβάλλεται για λόγους επιείκειας. Έτσι προκύπτει ότι μόνο στις παραπάνω περιπτώσεις και εντός ορισμένων χρονικών ορίων ο νόμος θεωρεί ότι υπάρχει αδυναμία διατροφής από τα εισοδήματα της εργασίας του πρώην συζύγου. Εάν υφίσταται δυνατότητα εργασίας, αλλά η εργασία αυτή δεν είναι κατάλληλη για να δικαιολογήσει τη μη εργασία του και την ένταξη του στην κατάσταση της «απορίας».(Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

Αποκλεισμός ή περιορισμός της διατροφής.

Η διατροφή μπορεί να αποκλεισθεί ή να περιορισθεί, εάν υπάρχουν σπουδαίοι λόγοι (Α Κ 1444/1). Αυτό συνιστά συμφωνία για την οποία εξουσιοδοτείται ο δικαστής βάση ειδικών συνθηκών να περιορίσει το ποσό της διατροφής ή να την αποκλείσει.

Ο σοβαρός λόγος πρέπει να ισχύει κατά τον χρόνο, ο οποίος είναι κρίσιμος για την επιδίκαση της διατροφής. Μεταγενέστερα μεταβολές των προϋποθέσεων και μεταγενέστερες εμφανίσεις σοβαρού λόγου λαμβάνονται υπ'οψιν για τον περιορισμό ή τον αποκλεισμό της διατροφής. Επιπλέον, υπάρχουν και τρεις λόγοι που μπορούν να περιορίσουν ή να αποκλείσουν την διατροφή.

1. Εάν ο γάμος είχε μικρή διάρκεια. Η διάρκεια θα πρέπει να υπολογίζεται μέχρι την πρώτη συζήτηση της αγωγής διαζυγίου, λαμβάνοντας υπ'οψιν ότι η δίκη ενδέχεται να κρατήσει μεγάλο χρονικό διάστημα.

2. Εάν ο δικαιούχος είναι υπαίτιος του διαζυγίου. Το δικαστήριο θα λάβει υπ'οψιν του και την βαρύτητα των παραπτώματων τα οποία θεμελιώνουν την υπαιτιότητα εκάστου των συζύγων.

3. Εάν ο δικαιούχος προκάλεσε εκούσια την απορία του.(Κουμάντος Α. Γ. 1984 και Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

Λόγοι παύσεως της διατροφής.

Η υποχρέωση προς διατροφή σταματάει :

1. Εάν ο δικαιούχος κάνει νέο γάμο (Α Κ 1444/2 εδ. α') έγκυρο ή άκυρο. Εάν ο γάμος ακυρωθεί η υποχρέωση διατροφής, εφόσον υπάρχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις επανεμφανίζεται λόγω της αναδρομικής ενέργειας της ακυρώσεως. Όταν όμως ο νέος γάμος λυθεί με διαζύγιο ή λόγω θανάτου, δεν συνεχίζει η υποχρέωση διατροφής συνέχεια του προηγούμενου γάμου.

2. Εάν ο δικαιούχος συζεί μόνιμα με κάποιον άλλον, χωρίς να έχει συνάψει νέο γάμο.

3. Εάν ο δικαιούχος πεθάνει, εκτός και η αξίωση διατροφής, αφορά παρελθόντα χρόνο. Συνεπώς η αξίωση διατροφής μεταβιβάζεται στους κληρονόμους του αποθανόντα, εφόσον υπάρχει υπερημερία.

4. Εάν παραιτηθεί ο δικαιούχος του δικαιώματος της διατροφής.
5. Και σε οποιαδήποτε περίπτωση κατά την οποία σταμάτησαν να υπάρχουν οι προϋποθέσεις του δικαιώματος της διατροφής. (Δασκαρόλης Θ. Γ. 1992).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ.

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ – ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ - ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

7.1 ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα του διαζυγίου, οι συνέπειες και οι επιπτώσεις του τόσο στη γυναίκα όσο και στην οικογένεια και στη γενικότερη δομή της κοινωνίας, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης στην εξέλιξη της επιστήμης της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας, καθώς μεγάλος αριθμός ανεξάρτητων ερευνητών και κρατικών κοινωνικών φορέων, ανέλαβαν κατά καιρούς να μελετήσουν τις προαναφερόμενες συνέπειες, αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισης τους, έχοντας συνειδητοποιήσει τη σημασία τους και από καθαρά επιστημονική σκοπιά, αλλά κυρίως αντιλαμβανόμενοι το ρόλο τους και τις επιπτώσεις τους σε ένα ευρύ φάσμα του κοινωνικού συνόλου.

Είναι φανερό ότι μια τόσο πολύπλοκη και πολυπαραγοντική διαδικασία, όπως αντιλαμβανόμαστε τις αλλαγές που εμφανίζονται στη γυναίκα, μετά από μια, εκ θεμελίων, αλλαγή στον τρόπο ζωής και αντιμετώπισης της ζωής και της κοινωνίας, είναι πολύ δύσκολο να ερευνηθεί με κοινώς αποδεκτά στοιχεία και

κριτήρια, έτσι ώστε να αποτελέσουν αξιώματα για την ψυχολογική και κοινωνική θεώρηση της γυναίκας. Επίσης είναι εμφανές ότι υπάρχουν διαφορές ανάλογα με την οπτική γωνία από την οποία αναλύεται το φαινόμενο, τον τελικό σκοπό που εξυπηρετεί η έρευνα, καθώς και το κοινό και τα κοινωνικά δεδομένα στα οποία αναφέρεται η μελέτη. Οι αλλαγές που εμφανίζονται, δεν αφήνουν ανεπηρέαστη καμία πλευρά της ζωής και της προσωπικότητας της γυναίκας και γι αυτόν τον λόγο, στις περισσότερες έρευνες, είναι δύσκολο να διαχωριστούν οι αιτίες και οι συνέπειες, καθώς εμφανίζονται με μορφή καταρράκτη, αλληλοεξαρτώμενες η μία από την άλλη, επηρεάζοντας την άποψη των γυναικών ως προς το πώς μεταβάλλεται η ζωή τους μετά το διαζύγιο.

Στην προσπάθεια να μελετηθούν και να αναλυθούν καλύτερα, οι συνέπειες του διαζυγίου στη ζωή της γυναίκας, αποφασίσθηκε η προσπάθεια διαχωρισμού των συνεπειών αυτών σε κάποιες μεγάλες κατηγορίες, έτσι ώστε να είναι, όσο το δυνατόν ανεξάρτητες η μία από την άλλη και να καταστεί δυνατή η αξιολόγηση των μελετών και των δοκιμών που χρησιμοποιήθηκαν στην ανασκόπηση που ακολουθεί, αλλά και να καταγραφούν όσο το δυνατόν επιγραμματικά, οι πιθανές συνέπειες του διαζυγίου σε μια γυναίκα η οποία υποβάλλεται σε αυτή τη διαδικασία.

Για να ορίσουμε τις κατηγορίες αυτές, χρησιμοποιήσαμε τους παράγοντες που ορίζουν και επηρεάζουν τη ζωή του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο και ορίζουν την προσωπικότητα του ανθρώπου. Με τη σκέψη αυτή, ορίσαμε σαν βασικούς παράγοντες για τη μελέτη των συνεπειών του διαζυγίου τις ψυχολογικές, κοινωνιολογικές μεταβολές, τις συνέπειες στην υγεία της γυναίκας, τις οικονομικές επιπτώσεις και επιπτώσεις στην αγορά εργασίας.

Για το σκοπό αυτό, καταγράφηκαν αναδρομικές μελέτες ανεξαρτήτων ερευνητών, δοκίμια τα οποία καταγράφουν τις εμπειρίες επιστημόνων που έχουν μακρόχρονη ενασχόληση με το θέμα καθώς και μελέτες κρατικών και μη οργανισμών. Έγινε προσπάθεια να απομονωθούν οι συνέπειες, με βάση την προαναφερόμενη κατηγοριοποίηση και να συγκριθούν μεταξύ τους, έχοντας υπόψη την επιστημονική βαρύτητα των μελετών, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η εξαγωγή, όπου αυτό είναι δυνατό, κοινώς αποδεκτών συμπερασμάτων, για τις συνέπειες του διαζυγίου στη γυναίκα.

7.2 ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Το διαζύγιο για τις περισσότερες γυναίκες αποτελεί εξαιρετικά επώδυνη εμπειρία ειδικότερα όταν μάθουν από τον σύντροφό τους ότι δεν τις αγαπά ή ότι δεν τις θέλει πλέον. Συχνά, η ταπείνωση και η αίσθηση της απόλυτης αδυναμίας, κατακλύζουν την απορριφθείσα σύζυγο καθώς αντιλαμβάνεται ότι δεν έχει την δύναμη να πείσει το σύζυγο της που φεύγει, να μείνει στο γάμο. Μια συνηθισμένη αντίδραση σ' αυτό τον πόνο και τον καταρρακωμένο αυτοσεβασμό, είναι ο μεγάλος θυμός, η κατάθλιψη και σε μεγάλο βαθμό μια συμπεριφορά οπισθοδρόμησης.

Οι γυναίκες που ξεκίνησαν το διαζύγιο συχνά το έκαναν με λύπη, ενοχή ή φόβο για το μέλλον ανακούφιση και μερικές φορές με θυμό. Αλλά το στοιχείο που τις διαφοροποιούσε σαφώς ήταν η αίσθηση του ελέγχου και η έλλειψη συναισθημάτων ταπείνωσης και απόρριψης. Επίσης είχαν εξοικειωθεί και είχαν προετοιμαστεί νοητικά για την κατάσταση μετά το χωρισμό. Μερικές φορές, ενώ ο αυτοσεβασμός βρισκόταν σε χαμηλά επίπεδα, κάτι που χαρακτηρίζει τις γυναίκες ενός αποτυχημένου γάμου με το χωρισμό τους ο αυτοσεβασμός τονώθηκε, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με το αίσθημα της εγκατάλειψης. Ο ενισχυμένος αυτοσεβασμός, οφειλόταν εν μέρει στον ενεργό ρόλο τους στην διακοπή μίας αποτυχημένης σχέσης και στο ότι απέκτησαν τον έλεγχο της ζωής τους.

Όπως κάθε γεγονός που προκαλεί μεγάλο άγχος, έτσι και η απόφαση του διαζυγίου και ο επακόλουθος χωρισμός δημιουργούν έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις (Herman 1977, Wallestein & Kelly 1980, Weiss 1975/1979)

Οι ποικίλες ψυχολογικές αντιδράσεις είναι μία έκφραση του συζυγικού ρόλου κατά τον τερματισμό ενός γάμου, είναι γνώρισμα της προσωπικότητας της γυναίκας

και επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως μια άλλη ερωτική σχέση, η παρουσία των παιδιών και η αλλαγή της οικονομικής κατάστασης. Οι βασικές συναισθηματικές αντιδράσεις στο χωρισμό που περιγράφονται από αρκετούς ερευνητές και αναφέρονται εν συντομία, περιλαμβάνουν θυμό, κατάθλιψη την έλλειψη ισορροπίας και οπισθοδρόμησης, την προσκόλληση, την ανακούφιση και την αίσθηση της δεύτερης ευκαιρίας. Στη συνέχεια αναλύονται τα συναισθήματα αυτά (Χρ Νόβα – Καλτούνη 1985)

ΘΥΜΟΣ. Ενώ οι περισσότεροι ερευνητές έχουν αναφέρει την παρουσία του θυμού της γυναίκας που χωρίζουν, λίγοι έχουν αναλύσει το μέγεθος ή την ένταση του θυμού, την διάρκεια του ή τη σχέση μεταξύ θυμού και προσαρμογής. Πολύ συχνά η προσοχή στρέφεται προς την κατάθλιψη, τη μοναξιά τη δυστυχία και άλλα συμπτώματα της απώλειας. Κατά το διαζύγιο οι κανόνες που διέπουν τη συμπεριφορά αλλάζουν απότομα και έχουν ως κριτήριο το ατομικό συμφέρον . Οι κοινοί δεσμοί του γάμου, μερικές φορές συγκροτούν την εχθρότητα. Στο διαζύγιο ο θυμός και η δυσαρέσκεια του γάμου, απελευθερώνονται και εκφράζονται σε όλη τους την ένταση. Λόγω του νομικού συστήματος που καλλιεργεί την εχθρότητα και την πόλωση, η επιθετικότητα και όχι η συμβατικότητα είναι αυτή που ανταμείβεται (Χρ Νόβα – Καλτούνη 1985)

ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ. Η κατάθλιψη κατά τη διάρκεια του γάμου καθώς και μετά το χωρισμό, είναι πιο συνηθισμένη στις γυναίκες. Έχει πολύ πιο σοβαρή μορφή και μεγαλύτερη διάρκεια. Σε αντίθεση με τους άντρες τα ποσοστά αυτοκτονίας μετά το χωρισμό στις γυναίκες είναι πολύ πιο αυξημένα. Πολλές γυναίκες παρουσιάζουν επίσης χρόνια κατάθλιψη για περίοδο άνω των πέντε ετών που συνοδεύεται συχνά

από την εμφάνιση ψυχοσωματικών φαινομένων, όπως μούδιασμα, διάχυτοι πόνοι, συνεχείς και έντονες ημικρανίες.

Η εμφάνιση των παραπάνω συμπτωμάτων στις γυναίκες, οφείλονται στην δημιουργία ενός μεγάλου κενού που προκαλεί η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Ο πόνος που νιώθει η γυναίκα που χωρίζει και μένει μόνη έχει δύο πηγές. Ένα κομμάτι του πόνου πηγάζει από το χαμό ενός αγαπημένου προσώπου με το οποίο υπήρχα πολλές κοινές εμπειρίες και αναμνήσεις, ενώ μια άλλη πηγή του πόνου είναι η αντιμετώπιση της μοναξιάς.....

ΕΛΛΕΙΨΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ ΚΑΙ ΟΠΙΣΘΟΔΡΟΜΗΣΗΣ. Ο κλονισμός λόγω της απόρριψης, το αίσθημα αδυναμίας, η αίσθηση της εξάρτησης από κάποιον άλλο για την επιβίωση, όλα αυτά μαζί προκαλούν σοβαρή έλλειψη ισορροπίας και αποδιοργάνωσης με μεγάλες και ανησυχητικές διαστάσεις. Οι γυναίκες που εκδηλώνουν μεγάλο θυμό και κατάθλιψη, έχουν περιπέσει σε μία περίοδο χάους, που έχει ως αποτέλεσμα να έχουν βίαιη και ανεξέλεγκτη συμπεριφορά για την οποία μερικές φορές είναι απαραίτητη η χορήγηση ηρεμιστικών ή ακόμα και νοσοκομειακή περίθαλψη.

Πάνω από το 1\4 των γυναικών έχουν υποστεί σοβαρή αποδιοργάνωση λόγω της απόφασης του διαζυγίου. Η συμπεριφορά και η σκέψη των μόνων-γυναικών είναι σε πολλές περιπτώσεις παράλογη και συγκεκριμένη και εκφράζεται περισσότερο ψυχικά παρά σωματικά. Υπάρχουν όμως και οι γυναίκες εκείνες των οποίων η προσωπικότητα δεν αποδιοργανώνεται εύκολα. Ενώ παραδέχονται ότι νιώθουν πιέσεις, η ισορροπία τους δεν έχει επηρεαστεί αισθητά (Χρ Νόβα – Καλτούνη 1985)

ΠΡΟΣΚΟΛΛΗΣΗ. Ο Weiss (1979) αναφέρει ότι "η δυστυχία του διαζυγίου" που οφείλεται στην απώλεια της προσκόλλησης, αποτελεί σχεδόν ένα παγκόσμιο φαινόμενο μετά το χωρισμό, ανεξάρτητα απ' το ποιος τον επιδίωξε και είναι κάτι που μειώνεται όσο περνάει ο καιρός και αν δεν υπάρχει επαφή με τον τέως σύζυγο. Αρκετές πρόσφατες μελέτες έχουν αναλύσει τη συχνότητα και το είδος των επαφών μεταξύ των διαζευγμένων γυναικών. Οι Spanier & Castro (1979) ανέλυσαν το θέμα της συνεχιζόμενης προσκόλλησης, εξετάζοντας 50 χωρισμένες γυναίκες και διαπίστωσαν ότι το 36 % εξακολουθούσε να είναι έντονα προσκολλημένο, το 36% μερικώς προσκολλημένο, ενώ το 28 % δεν έδειχνε σημάδια προσκόλλησης .

ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΗ . Η αίσθηση της ανακούφισης που προκύπτει από το χωρισμό, αποτελεί μία ουσιαστική συναισθηματική αντίδραση. Υπάρχουν γυναίκες που αναφέρουν ότι ένιωσαν σημαντική, αν όχι μεγάλη ανακούφιση μετά το χωρισμό . Ως πηγές ανακούφισης ανέφεραν την δύσκολη απόφαση που πήραν στην ζωή τους, να χωρίσουν καθώς επίσης και ότι απαλλάχτηκαν από το φόβο και την ένταση που τους είχε δημιουργηθεί στο διάστημα μεταξύ της απόφασης του διαζυγίου και της επίτευξης του χωρισμού (Χρ Νόβα – Καλτούνη 1985)

Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ. Ανεξάρτητα από την ανακούφιση του χωρισμού, αρκετές γυναίκες νοιώθουν πως το διαζύγιο τους δίνει την ευκαιρία να κάνουν μια καινούρια αρχή. Θέλουν να βελτιώσουν την ποιότητα της οικογενειακής ζωής τόσο για τις ίδιες όσο και για τα παιδιά τους (Χρ Νόβα – Καλτούνη 1985).

Ένας Αμερικανός ψυχολόγος, ο Alexander, πιστεύει πως το διαζύγιο δημιουργεί θύματα και δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι όποιος περάσει απ' αυτήν την διαδικασία έχει ένα τραυματισμό που γίνεται αργότερα. Συγκεκριμένα, για την γυναίκα που χωρίζει γράφει ο Alexander ότι "δεν είναι ευτυχισμένη όταν χωρίζει, γιατί τα προβλήματα που προκύπτουν είναι πολυάριθμα και ,δύσκολα συνδέονται

με μια κατάσταση ενοχλητική που αποκαλύπτει το βάθος της ανθρώπινης μικροπρέπειας και μία διάθεση βασανισμού και μαρτύριο του άλλου".

Είναι χαρακτηριστικό πως οι γυναίκες που χωρίζουν ζουν συχνά έντονες καταστάσεις. Τα συναισθήματα τους δηλαδή δεν είναι μέτρια πια. Ξεπέρασαν την του μετρίου και τραβάνε προς τις ακρότητες.

Αν θέλουμε να δώσουμε ένα ψυχολογικό προφίλ των γυναικών της μέσης ηλικίας που χωρίζουν θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε μερικές ιδιότητες που τις χαρακτηρίζουν:

Πρώτα πρώτα θα διαπιστώσουμε πιθανή εκδικητική στάση. Προέρχεται από το γεγονός πως καταστρέφεται η ζωή και πράγματι το διαζύγιο αναποδογυρίζει μία προοπτική, μια κατάσταση, ιδανικά που είχαν δημιουργηθεί- και οι σύζυγοι είναι έτοιμοι για οποιαδήποτε πράξη. Οι πράξεις αυτές σε οποιαδήποτε κατάσταση δεν θα ήταν αποδεκτές, εδώ όμως πολλές φορές τις αποζητούν οι γυναίκες που θέλουν να χωρίσουν. Η εκτίμηση λοιπόν μπορεί να είναι μία χαρακτηριστική ιδιότητα των γυναικών που χωρίζουν.

Μία δεύτερη ιδιότητα είναι η τάση για αποκοπή από το παρελθόν. Υπάρχει μία έντονη διάθεση να ξεχάσουν, να σβήσουν, να διαγράψουν, να μην τις βαραίνει αυτή η περίοδος της ζωής που πέρασαν με το σύζυγο. Αυτήν την τάση την έχουν οι περισσότερες γυναίκες που είχαν την πρωτοβουλία του διαζυγίου, που ξεκίνησαν το διαζύγιο. Γιατί, αυτή που δέχεται το διαζύγιο, πολλές φορές δεν θέλει να αποκοπεί από το παρελθόν, αντίθετα ανακουφίζεται συζητώντας και ξαναζώντας την κατάσταση που έχει περάσει. Όμως η σύζυγος που θέλει να ξεκόψει και καταφεύγει πρώτη στο διαζύγιο, είναι αυτή που χαρακτηρίζεται από βαθύτατη ανάγκη να ξεκόψει από το παρελθόν και να το διαγράψει όσο το δυνατόν νωρίτερα, πολύ περισσότερο αν έχει παρουσιαστεί στον ορίζοντα ένα τρίτο πρόσωπο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ο φόβος και το άγχος μπροστά στο άγνωστο. Μην ξεχνάμε πως το διαζύγιο είναι μια κατάσταση και φυσικά αρχή για μια άλλη. Αυτή η αρχή είναι κάτι αβέβαιο. Όσο και αν θέλει κανένας να την σταθμίσει, είναι

κάτι που ξεκινάει χωρίς να ξέρει που θα βγει. Πήρε μια απόφαση μα δεν μπορεί να οραματιστεί ή να προγραμματίσει σίγουρα, ή να αποφασίσει κάτι πιο πέρα. Για το λόγο αυτό, άγχος χαρακτηρίζει τις γυναίκες που πρόκειται να χωρίσουν και το άγχος τους αυτό είναι διάχυτο σε όλη την ψυχολογία τους. Φοβούνται το άγνωστο, φοβούνται το πώς θα κινηθούν, μα πολύ περισσότερο φοβάται η γυναίκα που δεν έχει την πρωτοβουλία του διαζυγίου και που βλέπει πως δεν ξέρει ποιο δρόμο να τραβήξει και πως τα που να στραφεί (Χρ. Νόβα – Καλτούνη 1985)

Και άλλοι ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τις ψυχολογικές και συναισθηματικές διαστάσεις του διαζυγίου. Ο Wiseman αναφέρει τα εξής στάδια:

A) ΑΡΝΗΣΗ

Είναι ένας μηχανισμός που χρησιμοποιείται για να σωθεί ο γάμος. Με αυτό τον τρόπο, αποφεύγουν την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, είτε δηλώνοντας ότι είναι ευχαριστημένοι από τη σχέση τους παρόλα τα προβλήματα είτε αποδίδοντας τα προβλήματα που παρουσιάζονται σε άλλους εξωτερικούς παράγοντες

B) ΑΠΩΛΕΙΑ – ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Με την επερχόμενη κρίση της σχέσης, το άτομο αδυνατεί συνειδητοποιήσει ότι πλησιάζει η στιγμή της απώλειας μιας σχέσης και ειδικότερα ενός σημαντικού ατόμου της ζωής του.

Γ) ΘΥΜΟΣ – ΑΜΦΙΘΥΜΙΑ

Η διαδικασία του διαζυγίου προκαλεί απογοήτευση, θυμό και αμφισβήτηση στους συζύγους. Αυτό προκαλεί έντονα συναισθήματα που συνήθως λειτουργούν ως τη μόνη διέξοδο των αρνητικών συναισθημάτων τα οποία έχουν συσσωρευτεί.

Δ) ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Στο στάδιο αυτό το άτομο προσπαθεί να αποδεχθεί ένα νέο κοινωνικό ρόλο επαναπροσδιορίζοντας τη νέα ταυτότητα. Αυτή είναι μια δύσκολη διαδικασία για τις γυναίκες, επειδή ο γάμος αποτελούσε βασικό στοιχείο της προσωπικότητάς τους

Ε) ΑΠΟΔΟΧΗ ΚΑΙ ΝΕΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Η αποδοχή έρχεται σταδιακά καθώς το άτομο που έχει χωρίσει, αρχίζει να δημιουργεί μια νέα ζωή και έχοντας μεγαλύτερη κατανόηση και ικανότητα συνεργασίας.

Άλλη σχολή κατηγοριοποίησης των σταδίων του διαζυγίου είναι της Kessler η οποία αναφέρει τα εξής

A) ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΗΣΗ

Στο στάδιο αυτό αρχίζει η απομυθοποίηση της σχέσης η οποία μπορεί να οδηγήσει στην ενδυνάμωση σχέσης με την έκφραση συναισθημάτων και σκέψης

B) ΔΙΑΒΡΩΣΗ

Είναι η φάση της ανοιχτής έκφρασης, της απογοήτευσης και της έντασης

Γ) ΑΠΟΣΥΝΔΕΣΗ – ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ

Είναι η σταδιακή ψυχική αποσύνδεση του ενός από τον άλλο και η συνέχιση των συγκρούσεων

Δ) ΘΡΗΝΟΣ

Αποτελεί τη ψυχολογική διαδικασία της απώλειας ενός ατόμου, ενός δεσμού και της ψυχολογικής απομάκρυνσης.

E) ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΦΗΒΕΙΑ

Σε αυτή τη το άτομο μπαίνει σε μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης σε πολλούς τομείς της ζωής του

ΣΤ) ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΚΑΙ ΣΚΛΗΡΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ

Το άτομο αναλαμβάνει την απόλυτη ευθύνη για την πορεία της ζωής του

Τελειώνοντας αναφέρουμε και την άποψη του Πιντέρη (1993) σχετικά με τα συναισθήματα που δημιουργούνται στις νέες καταστάσεις και τους ρόλους των συζύγων

A) φάση απογοήτευσης

Συχνά οι άνθρωποι παντρεύονται τις προσδοκίες που έχουν από κάποιον και όχι τον ίδιο τον άνθρωπο, με αποτέλεσμα να νιώθουν απογοήτευση επειδή ο άνθρωπος που παντρεύτηκαν δεν ήταν ο ιδανικός σύζυγος

Β) φάση απογοήτευσης

Η φάση αυτή περιέχει έντονο πόνο γιατί οι σύζυγοι αισθάνονται άσχημα καθώς συνειδητοποιούν ότι ο γάμος τους δεν ικανοποιεί τις ανάγκες τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται συναισθήματα θυμού, επιθετικότητας και σεξουαλικής ψυχρότητας.

Γ) φάση αποξένωσης

Στη φάση αυτή οι σύζυγοι αδιαφορούν για τη βελτίωση της σχέσης τους, αποξενώνονται μεταξύ τους και δεν συζητούν για ότι τους συμβαίνει και οι γυναίκες νιώθουν έντονη θλίψη, μελαγχολία και εκνευρισμό

Δ) φάση φυσικού χωρισμού

Η φάση αυτή διαφέρει για τη σύζυγο που φεύγει έχοντας δημιουργήσει άλλη σχέση και απ' τη σύζυγο που αισθάνεται ότι εγκαταλείπεται. Στη πρώτη περίπτωση είναι επιλογή της γυναίκας ενώ στη δεύτερη δεν είναι καν προετοιμασμένη

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΗΚΕ

Η σύζυγος που εγκαταλείπεται, αισθάνεται ταπείνωση, απόρριψη και παρουσιάζει έλλειψη αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης. Αισθάνεται μόνη, και θέλει να εκδικηθεί το σύζυγο που έφυγε. Στην αρχή πανικοβάλλεται και έπειτα επέρχεται φόβος και άγχος. Στην περίπτωση της μητέρας και συζύγου, ο θυμός και η εκδίκηση εκφράζονται πιο έντονα για το σύζυγο και πατέρα των παιδιών, καθώς η γυναίκα αναγκάζεται να αναλάβει, εξ' ολοκλήρου, την διαπαιδαγώγηση των παιδιών καθώς και την ανατροφή τους.

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη γυναίκα, τόσο ψυχολογικά όσο και πρακτικά, είναι η αυξημένη ευθύνη του νοικοκυριού, καθώς η οικονομική της κατάσταση, δεν την βοηθά να αντεπεξέλθει στις καθημερινές απαιτήσεις (Πιντέρης 1993).

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΠΟΥ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΕΙ

Η σύζυγος που φεύγει και αφήνει πίσω το ταίρι της, αισθάνεται ότι έχει ένα αίσθημα ελέγχου για το τι θέλει να συμβεί. Από τη μια η σύζυγος αισθάνεται ανακουφισμένη που βρήκε τη δύναμη να ξεφύγει από μια σχέση που δεν την κάλυπτε, ενώ από την άλλη τα συναισθήματά της αμφιταλαντεύονται όσο αφορά το ξεκίνημα μιας νέας ζωής (Πιντέρης 1993).

Ανεξάρτητα αν η σύζυγος έχει δημιουργήσει ή όχι μια νέα σχέση, επηρεάζεται πολύ από το διαζύγιο. Οι γυναίκες συνήθως διστάζουν να δημιουργήσουν μια νέα σχέση, ακόμα και αν αυτή που έχουν δεν τις ικανοποιεί. Αυτό όμως μπορεί να δημιουργήσει κινδύνους, είτε να επαναληφθούν τα ίδια λάθη του γάμου που διαλύθηκε, είτε η γυναίκα να εξαρτηθεί από ένα νέο σύντροφο.

Συμπερασματικά λαμβάνοντας υπόψη και συγκρίνοντας τις τοποθετήσεις ανεξάρτητων μελετητών, καταλήγουμε στο ότι το διαζύγιο αποτελεί, μια διαρκώς μεταβαλλόμενη εμπειρία, με πολυποίκιλες εναλλαγές, που επηρεάζουν ριζικά, την ψυχολογία της γυναίκας.

Κοινό σημείο σε όλες τις αναλύσεις, είναι η επισήμανση μιας πρώτης περιόδου αναγνώρισης διερεύνησης των νέων δεδομένων και ανησυχίας για το τι πρόκειται να επακολουθήσει. Βλέπουμε λοιπόν ότι ανεξάρτητα από το πιο μέλος του ζευγαριού αποφάσισε ή προκάλεσε το χωρισμό, κανείς δεν μπορεί να είναι

απόλυτα προετοιμασμένος για τη διαδικασία της δημιουργίας μιας νέας ζωής μετά το διαζύγιο. Εμφανίζονται φαινόμενα άρνησης, έντονης ανησυχίας και ψυχολογικής φόρτισης.

Με την πάροδο του χρόνου τα συναισθήματα και η ψυχολογική φόρτιση καταλαγιάζουν αφήνοντας χώρο για την προσπάθεια ανασυγκρότησης, την αποδοχή των αλλαγών και την απόφαση για μια νέα αρχή.

Παρ' όλα αυτά, και κάτω από αυτή τη διαδικασία, είναι φανερές οι επιδράσεις του διαζυγίου στο άτομο. Δεν είναι τυχαίο, ότι διαφορετικοί μελετητές τονίζουν τη δυσκολία που συναντούν οι γυναίκες, στο να ξεπεράσουν πλήρως το αίσθημα της αποτυχίας στο γάμο, το οποίο εμφανίζεται είτε με τη μορφή κατάθλιψης είτε με έντονα συναισθήματα θυμού και άρνησης.

Στην όλη διαδικασία οι δυσκολίες της καθημερινότητας κάνουν ακόμα πιο δύσκολη την προσπάθεια της προσωπικής ανασυγκρότησης.

7.3 Επιπτώσεις του διαζυγίου στην ψυχική υγεία της γυναίκας

Το γεγονός ότι το διαζύγιο συνδυάζεται με αύξηση των διαταραχών της ψυχικής υγείας της γυναίκας, έχει αποδειχθεί και τεκμηριωθεί σε αρκετές αναδρομικές μελέτες (Rodgers 1996, Bloom et al 1978).

Η επεξήγηση του φαινομένου, στηρίζεται σε δύο βασικά θεωρητικά μοντέλα. Το κοινωνικό, θεωρητικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο, οι πρόσφατα διαζευγμένοι έχουν λιγότερες πηγές οικονομικών εσόδων, περισσότερο stress και έχουν λιγότερη κοινωνική υποστήριξη.

Το μοντέλο της φυσικής επιλογής με βάση την κατάσταση της υγείας, θεωρεί ότι τα άτομα με κάποια μορφή διαταραχή της υγείας, αν παντρευτούν έχουν περισσότερες πιθανότητες να χωρίσουν (Richards et al 1997).

Όσον αφορά τις συνέπειες του διαζυγίου στην γυναίκες, να αναφέρουμε μια έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε με βάση τα στοιχεία του NSHD (National Survey of Health and Development) και από την οποία συνάγεται ότι οι γυναίκες μετά το χωρισμό, εμφάνισαν υψηλή συχνότητα κατάθλιψης, αλλά κυρίως αυτές οι οποίες προέρχονταν από οικογένειες χωρισμένων γονέων.

Με σκοπό να αναλυθεί το προαναφερόμενο γεγονός, ξεκίνησε μια μεγάλη έρευνα στη Βρετανία, προσπαθώντας να εξακριβωθεί η δυναμική του συσχετισμού, μεταξύ διαζυγίου και της εμφάνισης άγχους, κατάθλιψης και του κινδύνου υπερκατανάλωσης αλκοόλ, αλλά και να καθοριστεί το κατά πόσο αυτά τα φαινόμενα επηρεάζονται από άλλους παράγοντες, κοινωνικοδημογραφικούς, κοινωνικούς και παράγοντες προδιαθεσικούς, όπως διαζύγιο των γονέων,

επιθετικότητα και άλλες ψυχοπαθολογικές διαταραχές οι οποίες μπορεί να είχαν εμφανιστεί κατά την εφηβεία (N.S.H.D. London – Richards et al 1997).

Η συγκεκριμένη μελέτη χρησιμοποίησε μια ψυχιατρική κλίμακα, για να μπορέσει η εξεταζόμενη να εκτιμήσει, αλλά και να ελέγξει ο εξεταστής, τις μεταβολές στην ψυχολογική κατάσταση της διαζευγμένης γυναίκας (Psychiatric Symptom Frequency Scale), χωρίζοντας τις εξεταζόμενες αναλόγως των απαντήσεων σε υψηλή και χαμηλή βαθμολόγηση κατά PSF.

Σε αυτό το μεγάλο μοντέλο έρευνας, για διαζευγμένους άνδρες και γυναίκες οι οποίοι γεννήθηκαν μεταπολεμικά στη Βρετανία, παρουσίασαν αυξημένο κίνδυνο να παρουσιάσουν νευρωσικές διαταραχές μετά την ηλικία των 43 ετών.

Στις γυναίκες, ο κίνδυνος για υπερκατανάλωση αλκοόλ, μετά το διαζύγιο, παρουσιάζεται αυξημένος, χωρίς να συνδέεται στενά με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, το επίπεδο μόρφωσης, την ηλικία κατά το γάμο και την ύπαρξη ή μη διαζυγίου των γονέων στο ιστορικό του ατόμου.

Για να τονιστεί η σημασία των παραπάνω ευρημάτων και αναφερόμενοι στην συγκεκριμένη ηλικία, θα πρέπει να παρατεθεί η υπάρχουσα αντίληψη ότι η αρχή της δεκαετίας αυτής (η ηλικία των 40 ετών), θεωρείται από τις πιο σταθερές περιόδους στην πορεία του ατόμου (Friedman et al 1995).

Παρόλο που στο δείγμα, οι γυναίκες που παρουσίασαν ψυχοπαθολογικές διαταραχές, στο άμεσο χρονικό διάστημα μετά το διαζύγιο, είχαν εμφανίσει αυξημένες τάσεις νευρωτισμού κατά την εφηβική τους ηλικία, η στατιστική ανάλυση του εξελικτικού μοντέλου, σε σύγκριση με αυτό του γενικότερου πληθυσμού, παρουσίασε δυσανάλογη αύξηση, επιβεβαιώνοντας τον καθοριστικό λόγο που έπαιξε το διαζύγιο στην εμφάνιση της προαναφερόμενης ψυχοπαθολογίας.

Επίσης σημαντικό στοιχείο για την απόδειξη της παραπάνω θεωρίας, υπήρξε το ότι, σε ένα μικρό αριθμό τουλάχιστον, η εξέταση είχε πραγματοποιηθεί τόσο πριν όσο και άμεσα μετά το διαζύγιο, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο την απαραίτητη προϋπόθεση, να θεωρηθεί το διαζύγιο ως ο παράγοντας, που υπήρξε η αιτία για να εμφανιστούν τα ψυχοπαθολογικά συμπτώματα που μελετήθηκαν.

Τελειώνοντας θα πρέπει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη έρευνα, δεν κατάστησε δυνατή την χρονική ταυτοποίηση του ορίου κατά το οποίο παρουσιάζεται με μεγαλύτερη συχνότητα η μεταβολή της βαθμολόγησης PSF και επομένως να καθοριστεί ευκρινώς το πότε έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στην ψυχοπαθολογία του ατόμου, το γεγονός του διαζυγίου.

7.4 «Κοινωνικό πρόβλημα» των διαζευγμένων γυναικών.

Οι αλλαγές στην οργάνωση της οικογένειας δεν είναι μόνο υπόθεση αναπαραστάσεων και πρακτικών, παρεμβαίνει ένας άλλος παράγοντας που είναι ο τρόπος με τον οποίο τόσο η κοινωνία όσο και το κράτος αντιλαμβάνεται την οικογένεια και προωθεί ένα μοντέλο μέσω της πολιτικής της σε διάφορους τομείς. Η Στασινοπούλου (1993 α) θεωρεί ότι «η αναπαραγωγή ενός ιδεολογικού προτύπου οικογένειας καθώς και η ταύτιση σε μεγάλο βαθμό του ιδεολογικού προτύπου με την υλική βάση του, το νοικοκυριό, οδηγεί στη καλύτερη περίπτωση στη δημιουργία κενών, στη ανίχνευση και ικανοποίηση αναγκών» (Κογκίδου Δ. 1995 σελ. 291).

Το γεγονός αυτό έχει συνέπεια τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο ενώ δημιουργεί ανισότητα σχετικά με το φύλο, τη κοινωνική τάξη, την ηλικία και την εθνικότητα.

Το γεγονός ότι οι ανάγκες των διαζευγμένων γυναικών δεν καλύπτονται, οφείλεται εν μέρη στο γεγονός ότι δεν συμπίπτουν με αυτό το πρότυπο. Η κοινωνική αντιμετώπιση της γυναίκας που χωρίζει, δημιουργεί συχνά προβλήματα ψυχολογικά, κοινωνικά και οικονομικά τόσο στην ίδια όσο και στην υπόλοιπα μέλη.

Η κοινωνική αντιμετώπιση του διαζυγίου είναι διαφορετική σε κάθε εποχή. Τα παιδιά των διαζευγμένων οικογενειών, τα απροστάτευτα τέκνα τους και κατά συνέπεια η μητέρα τους βρίσκονται κάτω απ' τη προστασία του κράτους από πολύ παλιά. Η διατήρηση της πυρηνικής οικογένειας έχει στιγματίσει το διαζύγιο, τις επιπτώσεις του οποίου υφίσταται οι γονείς και τα παιδιά.

Όπως υποστηρίζουν ορισμένοι συγγραφείς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διαζευγμένες γυναίκες δεν οφείλονται κυρίως στην έλλειψη συντρόφου αλλά στην θέση τους στη κοινωνία.(Κογκίδου. Δ. 1995).

7.4.1 Αντιδράσεις του κοινωνικού- οικογενειακού – φιλικού περιβάλλοντος στο διαζύγιο.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο αριθμός των διαζυγίων έχει αυξηθεί σημαντικά λόγω της σύνδεσης του με την προοδευτική αλλαγή των στάσεων που αφορούν το διαζύγιο. Παρά την σταδιακή αλλαγή των αρνητικών στάσεων απέναντι στα χωρισμένα άτομα υπάρχει ακόμα έντονο το κοινωνικό στίγμα για τις διαζευγμένες οικογένειες που θεωρούνται σαν απειλή για το θεσμό της παραδοσιακής οικογένειας και τη σταθερότητα της κοινωνίας γενικότερα.

Το διαζύγιο επιφέρει αλλαγές τόσο στις διαπροσωπικές όσο και στις κοινωνικές σχέσεις των πρώην συζύγων με τους φίλους, τους συγγενείς, τους γνωστούς και το ευρύτερο κοινωνικό κύκλο τους. Η ύπαρξη συγγενών και φίλων για βοήθεια και υποστήριξη αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη προσαρμογή όλων των μελών της οικογένειας μετά το διαζύγιο. Οι μεταβολές στη συζυγική σχέση προκαλούν αντίστοιχες αλλαγές στις σχέσεις του ευρύτερου κοινωνικού δικτύου υποστήριξης που συχνά επηρεάζουν τη διαδικασία του χωρισμού, παίρνοντας μέρος στις προσπάθειες υποστήριξης ή παρεμπόδισης της διάλυσης του γάμου, ενώ οι σχέσεις με συγγενείς, φίλους και γνωστούς μπορούν να βελτιώσουν ή να επιδεινώσουν την επίδραση του χωρισμού.

Σε σχετικές έρευνες που έχουν γίνει οι γυναίκες φαίνεται να έχουν πιο στενή επαφή και επικοινωνία με τους συγγενείς τους μετά το διαζύγιο συγκριτικά με τους άντρες. Η επικοινωνία αυτή τις βοηθά τόσο πρακτικά όσο και υλικά και βοηθάει στη φροντίδα των τέκνων, ειδικότερα το πρώτο χρόνο μετά τη λύση του γάμου. Παρόλη την υποστήριξη τους οι συγγενείς παρεμβαίνουν ιδιαίτερα στα θέματα που αφορούν τα παιδιά πράγμα που οδηγεί σε ένταση και αλλαγές στα όρια των ρόλων και των σχέσεων.

Η κοινωνική ζωή ατόμων μετά το διαζύγιο περιορίζεται σημαντικά και υπάρχει έντονα το συναίσθημα της μοναξιάς στα πρώτα χρόνια του διαζυγίου. Συχνά οι χωρισμένες γυναίκες δε θεωρούνται κατάλληλες να συμμετάσχουν σε κοινωνικές εκδηλώσεις ενώ πολλές φορές θεωρούνται ακόμα και κίνδυνος για τα παντρεμένα ζευγάρια.

Οι μονές γυναίκες διατηρούν τις παλιές φίλιες τους που τους παρέχουν κατανόηση, συναισθηματική υποστήριξη και βοήθεια, ενώ δυσκολεύονται να δημιουργήσουν νέες σχέσεις εξαιτίας του υπερβολικού φόρτου εργασίας και της φροντίδας της οικογένειας. (Χατζηχρήστου Γ. Χρυσή 1999).

Συμφωνά με την Κογκίδου Δ. (1995), η διαζευγμένη γυναίκα αναδιοργανώνεται και την ίδια διαδικασία ακολουθεί και το φιλικό περιβάλλον της. Η πρώτη αντίδραση της γυναίκας είναι ότι βρίσκεται στο περιθώριο σε σχέση με το προηγούμενο φιλικό περιβάλλον είναι δηλαδή κοινωνικά και συναισθηματικά αποκλεισμένη. Πολλοί κοινοί φίλοι της οικογένειας μπαίνουν σε διαδικασία κατά την οποία θα πρέπει να επιλέξουν τον σύζυγο απ' τον οποίο και οι ίδιοι θα αποχωριστούν. Συνήθως στο φιλικό περιβάλλον της γυναίκας δε συμπεριλαμβάνονται πολλά ζευγάρια.

Ο τρόπος που αντιμετωπίζει η κοινωνία της διαζευγμένες γυναίκες είναι αμφιθυμικές. Αντιμετωπίζονται με συμπάθεια, σεβασμό και με διάθεση βοήθειας ενώ παράλληλα «κάτι δε πάει καλά μ' αυτές». Συγκεκριμένα η Μαντζιάκου-Κανελοπούλου (1981,σελ. 265) αναφέρει ότι «αρκετοί άνθρωποι στις μέρες μας οι οποίοι ανήκουν σε συντηρητικές κοινωνίες δίνουν σε διαζευγμένη γυναίκα ή μητέρα το χαρακτηρισμό της «αποτυχημένης» γυναίκας, της «κακής» και «ανάξιας» μητέρας».

Η φροντίδα που παρέχουν τα άτυπα δίκτυα στην οικογένεια κυμαίνεται από τη συνολική φροντίδα ως και μια απλή επικοινωνία. Περιλαμβάνει χρηματικές παροχές, φιλοξενία ή παροχή στέγης και συναισθηματική στήριξη ή βοήθεια στην ανατροφή των παιδιών (Κογκίδου Δ. 1995).

Η κοινωνική αντιμετώπιση των γυναικών είναι διαφορετική ανάλογα με τον τόπο διαμονής της γυναίκας. Στα αστικά κέντρα όπου η μορφή της οικογένειας έχει χάσει το νόημα της, οι σχέσεις των ανθρώπων έχουν αλλοτριωθεί έντονα, η μόνη-μητέρα αντιμετωπίζεται πιο ευνοϊκά. Το κοινωνικό στίγμα δεν είναι τόσο έντονο όσο σε κέντρα με λιγότερο πληθυσμό-επαρχία, χωριά- όπου η διαζευγμένη μητέρα είναι «δαχτυλοδεικτούμενη» . Την θεωρούν πολλές φορές υπεύθυνη για την διάλυση του γάμου της και την κρίνουν χωρίς να γνωρίσουν τα «εσωτερικά» της οικογένειας που την οδήγησαν στο διαζύγιο. Το φαινόμενο είναι πιο έντονο όταν η γυναίκα είναι και μητέρα ανήλικων τέκνων. Σε πολλές περιπτώσεις η οικογένεια της την αναγκάζει να αλλάξει τόπο διαμονής για ηθικούς λόγους τόσο για την ίδια όσο και για τα παιδιά.

Με τις αλλαγές που συμβαίνουν στην οικογένεια οι παππούδες και οι γιαγιάδες είναι ένας σταθερός παράγοντας που προσφέρει μεγάλη ασφάλεια στα παιδιά και είναι πιο διαθέσιμοι να μιλήσουν μαζί τους όταν οι γονείς τους περνούν

κρίση στο γάμο τους. Κατά τη περίοδο της κρίσης τα παιδιά αισθάνονται ότι οι γονείς τους δεν μπορούν να τα προστατέψουν και να τα φροντίσουν όπως παλιά. Η ωριμότητα των γηραιότερων μπορεί να λειτουργήσει θετικά προς τα παιδιά διαβεβαιώνοντας τα για την αγάπη των γονιών τους. Αυτό όμως μπορεί να δημιουργήσει και πρόβλημα στην ανατροφή των παιδιών. Συχνά επεμβαίνουν στην διαπαιδαγώγηση τους με διαφορετική προσέγγιση απ' την μητέρα και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μειώνεται η επαφή της διαζευγμένης γυναίκας με την οικογένεια καταγωγής της.

7.4.2 Ελεύθερος χρόνος, ψυχαγωγία της διαζευγμένης μητέρας.

Μετά από μια διαδικασία συνεχιζόμενων αλλαγών, από την ανάγκη αντιμετώπισης προβλημάτων και τις ραγδαίες εξελίξεις που καλείται η διαζευγμένη γυναίκα να ξεπεράσει και να αναδιαρθρώσει την καθημερινότητα της, προκύπτει αξιωματικά μια συνεχιζόμενη μεταβολή τόσο του τρόπου ψυχαγωγίας όσο και της γενικότερης διάθεσης του μειωμένου πλέον, ελεύθερου χρόνου της.

Η βοήθεια που δέχεται η μόνη-μητέρα απ' το οικογενειακό περιβάλλον συχνά δεν της εξασφαλίζει χρόνο για να δει τους φίλους της, να διασκεδάσει, ή να κάνει καινούργια σχέση. Ο κύριος λόγος για τον οποίο δεν εμπλέκεται σε δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου είναι η αλλαγή της οικονομικής κατάστασης της και η έλλειψη ελεύθερου χρόνου (Κογκίδου Δ. 1995).

Έτσι οι γυναίκες που δεν έχουν συμπαράσταση των συγγενών και των φίλων και δεν έχουν το απαραίτητο μέσο μεταφοράς τότε οι διακοπές και η

ψυχαγωγία είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Δεν έχουν επαρκή χρόνο τόσο για τον εαυτό τους όσο και για το ίδιο τα παιδιά. Συχνά παρατηρείται η τάση της διαζευγμένης γυναίκας να αποκοπεί από τους κοινούς φίλους που είχε με τον πρώην σύζυγο με αποτέλεσμα να διαθέτει αποκλειστικά το χρόνο της στα παιδιά και στην εργασία. Η απομάκρυνση της από τις παρέες αλλά και η έλλειψη διάθεσης για καινούργιες συντροφίες επιτείνουν το αίσθημα της μοναξιάς.

Η διαζευγμένη μητέρα μεγαλώνει και φροντίζει για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών μόνη της, αντιμετωπίζοντας οικονομικές δυσκολίες, βιώνοντας έντονα το συναίσθημα της απώλειας και παλεύοντας με τη μοναξιά χωρίς να έχει διάθεση να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο της σε κοινωνικές δραστηριότητες. Συχνά έρχεται σε αντιπαράθεση με τα επιθετικά συναισθήματα των παιδιών λόγω της αισθητής απουσίας του πατέρα (Τσίτουρα Σ. 1994), απ' την οικογένεια.

Συγκριτικά με άλλα ευρωπαϊκά κράτη η Ελλάδα δεν παρέχει ικανοποιητικά μέτρα όσον αφορά τη ψυχαγωγία και τις διακοπές της διαζευγμένης γυναίκας και των τέκνων. Τα παιδιά των διαζευγμένων έχουν τη δυνατότητα να φιλοξενηθούν τους θερινούς μήνες σε κατασκηνώσεις υπό την αιγίδα των Υπουργείων Υγείας-Πρόνοιας και Παιδείας. Έτσι έχουν την ευκαιρία να κοινωνικοποιηθούν ενώ παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στη μητέρα να αξιοποιήσει τον χρόνο απουσίας των παιδιών για προσωπικό της όφελος.

7.4.3 Ποιότητα σχέσης μητέρας- παιδιού σε διαζευγμένες οικογένειες.

Το διαζύγιο αποτελεί τη λύση του γάμου αλλά δεν προκαλεί τη διάλυση της οικογένειας. Ο χωρισμός των γονέων προκαλεί αλλαγές στις σχέσεις των μελών της οικογένειας και διαφορές στο ρόλο και τις υποχρεώσεις του γονέα που έχει την επιμέλεια των παιδιών- συνήθως της μητέρας- σε σύγκριση με το γονέα, ο οποίος δεν έχει την επιμέλεια. (Χατζηχρήστου, 1999).

Οι watterstein και Kelly (1980) παρατηρούν ότι ενώ ο ρόλος της μητέρας (που έχει την επιμέλεια) στη φροντίδα και τη συναισθηματική στήριξη των παιδιών γίνεται περισσότερο κυρίαρχος στην οικογένεια μετά το διαζύγιο, δεν μειώνεται αντίστοιχα ο ψυχολογικός ρόλος του πατέρα.

Ωστόσο παρά τη σπουδαιότητα της συνεργασίας και της αλληλοϋποστήριξης των γονέων και των παιδιών, έχει υπολογισθεί ότι στις Η.Π.Α. περίπου μόνο το ¼ των χωρισμένων γονέων έχει αρνητικές συνέπειες. (Macoby & Mnookin, 1992).

Η απουσία του ενός γονέα από το σπίτι επιφέρει μεγάλες αλλαγές στην καθημερινή φροντίδα του νοικοκυριού, στη διαχείριση του σπιτιού και στη φροντίδα και επίβλεψη των παιδιών. Οι διαζευγμένες μητέρες επωμίζονται την ευθύνη και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις για το νοικοκυριό, την ανατροφή των παιδιών και την εργασία τους, οπότε ουσιαστικά έχουν δύο εργασίες πλήρους απασχόλησης. (Weis , 1979).

Η ιδιαίτερη αυτή επιβάρυνση των διαζευγμένων γυναικών όσον αφορά τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις τους και η συνεχής προσπάθεια τους να αντεπεξέλθουν στο φορτωμένο καθημερινό πρόγραμμα, τους προσθέτει συναισθηματική επιβάρυνση, ένταση, άγχος, κούραση και εξάντληση.

Η έλλειψη χρόνου και ενέργειας λόγω της έντονης προσπάθειας τους να ανταποκριθούν σε διαφορετικούς ρόλους, έχει επιπτώσεις και στην ατομική και την ερωτική τους ζωή. (Weis,1989).

Κατά την αρχική περίοδο μετά το χωρισμό οι διαζευγμένες μητέρες, παράλληλα με την ατομική ψυχολογική προσαρμογή τους, έχουν να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές σε όλους τους τομείς της ζωής τους με επακόλουθες επιπτώσεις στις μεθόδους διαπαιδαγώγησης και στην επικοινωνία τους με τα παιδιά. Κατά την περίοδο αυτή έχει παρατηρηθεί ότι οι διαζευγμένες μητέρες, σε σύγκριση με τις παντρεμένες, δείχνουν λιγότερη συνέπεια και αποτελεσματικότητα στον έλεγχο των παιδιών και έχουν μικρότερες απαιτήσεις και προσδοκίες από αυτά και λιγότερο κατάλληλη και στοργική επικοινωνία με τα παιδιά του (Hetherington, Cox & Cox,1982 Hetherington, 1991). Οι διαζευγμένες μητέρες επανακτούν συνήθως την ικανότητα τους για φροντίδα και επικοινωνία με τα παιδιά σε διάστημα δύο χρόνων μετά το διαζύγιο, υπάρχει όμως η πιθανότητα να συνεχιστούν τα προβλήματα άσκησης ελέγχου μεταξύ των μητέρων και των παιδιών (Hetherington , 1985, Hetherington, 1991).

Οι δυσκολίες στις σχέσεις γονέα-παιδιού στις μονογονεϊκές οικογένειες ποικίλουν ανάλογα με την ηλικία των παιδιών (Wallerstein & Kelly 1980, Weis 1979). Ο weis υποστηρίζει ότι ένα πρόβλημα τι οποίο αντιμετωπίζουν συνήθως οι διαζευγμένες μητέρες με τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι ότι τα μικρά παιδιά επιζητούν έντονα τη συνεχής προσοχή και τη φροντίδα της μητέρας τους, παραπονιούνται, γκρινιάζουν, εκδηλώνουν ένα αρνητισμό και γενικά είναι πολύ απαιτητικά.

Η μεγάλη προσπάθεια των διαζευγμένων μητέρων να έχουν τα παιδιά τους τις ίδιες εμπειρίες και ευκαιρίες με τους συνομήλικους τους, που ζουν και με τους δύο γονείς και να συμμετέχουν σε εξωσχολικές δραστηριότητες, επιβαρύνει ιδιαίτερα το καθημερινό τους πρόγραμμα.

Η συνεχής προσπάθεια να αντισταθμίσει την απώλεια στο παιδί «νιώθω τόσο ένοχη , πρέπει να το αποζημιώσω» συνήθως είναι λανθασμένη και συχνά έχει ως αποτέλεσμα να κάνει τα παιδιά χαϊδεμένα, εγωκεντρικά και αντιπαθητικά.

7.4.4 Μονογονεϊκές οικογένειες : οικονομικοί παράμετροι, εργασία, κοινωνική πολιτική.

Οι μεταβολές που σημειώθηκαν στην οικογένεια επηρεάζουν το σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής όχι μόνο στο οικονομικό και θεσμικό επίπεδο αλλά επίσης στο πολιτιστικό και κοινωνικό. Η οικογένεια είναι φορέας αναπαραγωγής και φροντίδας για την κοινωνική πολιτική. Σύμφωνα με την Στασινοπούλου (1993) «Η οικογενειακή πολιτική είναι ο τομέας της κοινωνικής πολιτικής που αφορά την οικογένεια και περιλαμβάνει το σύνολο των μέτρων και ρυθμίσεων, ατομικών ή συλλογικών τα οποία αφορούν κατά κύριο λόγο ζητήματα δημογραφικής σύνθεσης και εξέλιξης, αναπαραγωγής και οικογενειακού προγραμματισμού, προστασίας μητρότητας και παιδιού. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν επιδοτήσεις ή απευθείας παροχή υπηρεσιών.

Έμμεση επίδραση στην οικογένεια ασκούν και άλλοι τομείς κοινωνικής πολιτικής όπως η πολιτεία για την εκπαίδευση, την κατοικία, τη φορολογία, την κοινωνική ασφάλιση, την απασχόληση.(Κογκίδου Δ. 1995).

Σημαντικοί παράμετροι που σχετίζονται με τη λειτουργία της οικογένειας μετά τη λύση του γάμου, είναι οι παράγοντες του εξωσυστήματος, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αναφέρονται κυρίως στις αλλαγές του περιβάλλοντος (αλλαγή στην οικονομική κατάσταση, πρακτικές αλλαγές) και στην ύπαρξη δικτύων υποστήριξης (Kurdek, 1981).

Όπως έχει παρατηρηθεί η πλειοψηφία των παιδιών μετά το διαζύγιο ζουν με τη μητέρα και αδιαμφισβήτητα οι οικογένειες αυτές θεωρούνται από τις φτωχότερες και μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι το 87% - 90% των γονέων στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι γυναίκες τότε η φτώχεια είναι γένους θηλυκού (Feminization of poverty) .

Διάφορες μελέτες έχουν δείξει ότι στις Ευρωπαϊκές χώρες, οι μονογονεϊκές οικογένειες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να ζήσουν κάτω απ' το όριο της φτώχειας, ενώ είναι επίσης περισσότερο πιθανό οι μόνες-μητέρες να είναι άνεργες σε σύγκριση με τους άνδρες και τις άλλες μητέρες (Roll, 1992).

Στη Βρετανία το ποσοστό των μόνων-μητέρων που στηρίζονται σε κρατικά επιδόματα από 40% το 1970 αυξήθηκε σε 60% το 1990 (Kierman & Wicks , 1990)

Στις Η.Π.Α. περίπου μία στις δύο μόνες-μητέρες ζει κάτω απ' το όριο της φτώχειας συγκριτικά με 1 στα 10 παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά (Garfinkel & Mc Lanahan , 1986)

Μεγάλες διαφορές έχουν παρατηρηθεί σε διάφορες χώρες σχετικά με τα συστήματα κοινωνικής ασφάλειας, τα επιδόματα και τις κοινωνικές παροχές στις μονογονεϊκές οικογένειες με τη Σουηδία να έχει το πλέον διευρυμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (Kamerman, 1984). Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σχετικές

διερευνήσεις στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να ληφθούν κατάλληλα οικονομικά και κοινωνικά μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Οι οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου είναι ιδιαίτερα αρνητικές για τις γυναίκες οι οποίες έχουν συνήθως χαμηλότερα εισοδήματα απ' τον πρώην σύζυγο και επωμίζονται το κόστος για τα παιδιά που συνήθως μένουν μαζί τους καθώς και την ευθύνη για τη φροντίδα των τέκνων με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι ώρες εργασίας (Duncan & Hoffman, 1985). Προκειμένου να μπορέσει η γυναίκα να αντεπεξέλθει, στις οικονομικές δυσκολίες βρίσκει στήριγμα σε ένα νέο σύντροφο που αρκετές φορές παίρνει τη θέση του πρώην συζύγου της. Σχετική έρευνα στην Η.Π.Α. δείχνει ότι η μεγάλη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος στις μόνες-μητέρες οφείλεται κυρίως στη μειωμένη δυνατότητα της γυναίκας να αποκτήσει κανονικό εισόδημα και στην έλλειψη χορήγησης διατροφής απ' το πατέρα. Η οικονομική κατάσταση των γυναικών αλλάζει όταν ξαναπαντρεύονται .

Η αλλαγή κατοικίας του ενός η και των δύο συζύγων είναι ένα βασικό επακόλουθο του διαζυγίου. Όλα τα μέλη της οικογένειας μπαίνουν στη διαδικασία να προσαρμοστούν σε διαφορετικές συνθήκες μιας νέας ζωής με διαφορετικές γειτονιές, σχολείο, φάσμα φίλων και γνωστών. Τον πρώτο χρόνο μετά τη λύση του γάμου η διαζευγμένη γυναίκα αντιμετωπίζει μεγάλες δυσκολίες, στρες και άγχος στη διαχείριση του σπιτιού και γενικότερα στις καθημερινές δραστηριότητες. Συγκριτικά με τις παντρεμένες γυναίκες οι διαζευγμένες παρουσιάζουν έντονη αποδιοργάνωση όσον αφορά τον προγραμματισμό των δραστηριοτήτων και τις οικιακές εργασίες. (Hetherington, Cox & Cox, 1976, 1979 a) .

Οι πρακτικές αλλαγές είναι ιδιαίτερα δύσκολες για τις διαζευγμένες γυναίκες γιατί από την μία υποχρεούνται να αντισταθμίσουν την μείωση του οικογενειακού

εισοδήματος και απ' την άλλη να αναλάβει εξ ολοκλήρου τη διαχείριση του σπιτιού και την φροντίδα των τέκνων. Ακόμα και στο χώρο της εργασίας η διαζευγμένη γυναίκα παρουσιάζει δυσκολία συγκέντρωσης και διεκπεραίωσης των καθημερινών της υποχρεώσεων μετά το διαζύγιο. (Bloom Hodges & Galdwell, 1983, Hetherington, Cox & Cox, 1976).

Βασικός στόχος των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής των διάφορων χωρών είναι η αντιμετώπιση των δυσκολιών της μονογονεϊκής οικογένειας. Η Κογκίδου (1995) αναφέρει τα χαρακτηριστικά της πολιτικής για την παιδική προστασία και την οικογένεια γενικότερα στην Ελλάδα αλλά και σε άλλα Ευρωπαϊκά κράτη. Επίσης κάνει αναφορά στα οικογενειακά επιδόματα καθώς και στα μέτρα οικογενειακής στήριξης.

Σχετικές μελέτες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια έχουν δείξει ότι τα επιδόματα και η οικονομική στήριξη γενικότερα δεν είναι επαρκής. Επίσης τονίζεται η ανάγκη για λήψη μέτρων όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό για να μπορέσει έτσι να αποφευχθεί η φτώχεια και η κοινωνική εξαθλίωση. (Goode, 1993).

Η παροχή ποικίλων υπηρεσιών για την στήριξη της διαζευγμένης γυναίκας είναι απαραίτητο. Περιλαμβάνει ειδικά μέτρα σε διάφορους τομείς όπως κατοικία, ιατρική περίθαλψη, άδεια εγκυμοσύνης καθώς και επιδόματα προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες τόσο της ίδιας όσο και των παιδιών. (Χρυσή Γ. Χατζηχρήστου, 1999).

7.4.5 Νέες οικογένειες των διαζευγμένων.

Αρκετοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η γυναίκα και τα παιδιά στην φάση της δημιουργίας μιας νέας αρχής.

Πολύ συχνά οι θετοί γονείς παρουσιάζουν αμφιθυμική συμπεριφορά όσον αφορά τον τρόπο που θα αντιμετωπιστούν απ' τα παιδιά. Τα παιδιά μπορεί να εμφανίζουν συναισθήματα απόρριψης και εγκατάλειψης και να βρίσκονται σε συνεχή σύγκρουση ειδικότερα όταν ο νέος γάμος πραγματοποιηθεί αμέσως μετά το διαζύγιο των γονιών τους με το φόβο πως ο νέος σύντροφος θα τους στερήσει την αγάπη, τη φροντίδα και την επικοινωνία με την μητέρα τους. Επιπρόσθετα οι καινούργιες συνθήκες στις οποίες το παιδί καλείται να προσαρμοστεί μειώνει κατά πολύ τις ελπίδες του παιδιού για επανασύνδεση των βιολογιών του γονέων με αποτέλεσμα να αντιδρούν στην ιδέα ενός νέου γάμου. (Κογκίδου Δ. 1995).

Η Μουσούρου Λ. (1993) αναφέρει μερικά απ' τα προβλήματα που ενδεχομένως παρουσιάζονται με τη δημιουργία ενός νέου γάμου όπως: δυσκολία προσαρμογής των μελών στη νέα σύσταση της οικογένειας, προβλήματα που αφορούν την διαπαιδαγώγηση των παιδιών, συναισθήματα ζήλιας μεταξύ του παιδιού, του πατριού, των ετεροθαλών αδερφών καθώς και συναισθήματα ανασφάλειας των παιδιών σχετικά με την αγάπη των γονέων.

Στη φάση της δημιουργίας της νέας οικογένειας όλα τα μέλη της βιώνουν νέους ρόλους και κάνουν νέες προσαρμογές και αυτό είναι φυσικό επακόλουθο να υπάρξουν πρόσκαιρα προβλήματα που οφείλονται σε πολλούς λόγους. Ένας νέος γάμος μπορεί να δυσχεράνει τη προσαρμογή των νέων μελών γιατί υπάρχουν νέες

απαιτήσεις αλλά όπως δείχνουν οι έρευνες αφού γίνει ομαλή η προσαρμογή δεν ωφελούνται ή βλάπτονται απ' τη ζωή τους στη θετή οικογένεια.

7.5 Επιπτώσεις του διαζυγίου στην υγεία της γυναίκας.

Το θέμα των επιπτώσεων του διαζυγίου στην υγεία της γυναίκας, είναι ένα θέμα στο οποίο παρουσιάζονται αντικρουόμενα αποτελέσματα. Έτσι παρουσιάζονται αναδρομικές μελέτες οι οποίες παρουσιάζουν με στατιστικά στοιχεία, ότι οι διαζευγμένες παρουσιάζουν μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης νοσημάτων, ενώ άλλες που υποστηρίζουν ότι είτε δεν υπάρχει στατιστικά καμία σημαντική διαφορά ή ακόμα ότι συμβαίνει το αντίθετο. Βλέποντας τα αποτελέσματα αυτά, ο κάθε μελετητής προσπαθεί να βρει επιχειρήματα, και να υποστηρίξει τα ευρήματα τα οποία παρουσιάζει.

Οι παντρεμένες γυναίκες είναι γενικά πιο υγιείς από τις ανύπαντρες και στοιχεία αναλύσεων δείχνουν ότι υπάρχουν τρεις τύποι επιδράσεως που συνεισφέρουν στον συσχετισμό ανάμεσα στην οικογενειακή κατάσταση και την υγεία. Τα πρώτα στοιχεία των αναλύσεων δείχνουν ότι, γενικά, το να είσαι παντρεμένη έχει ωφέλιμες επιδράσεις στην υγεία των γυναικών (Waldron 1996, Burman & Margolin 1992).

Την αυξημένη νοσηρότητα και θνησιμότητα των διαζευγμένων γυναικών, υποστηρίζει με έρευνα της η Σ. Τσίτουρα (1994). Συγκρίνοντας ομάδα διαζευγμένων γυναικών με ομάδα ελέγχου, παντρεμένων γυναικών, ελέγχοντας διάφορους δείκτες υγείας, όπως την χρησιμοποίηση των υπηρεσιών υγείας, τις απουσίες από τη δουλειά, τη θνησιμότητα από ορισμένες ασθένειες, όπως καρκίνο, ισχαιμική καρδιοπάθεια, υπέρταση, διαβήτη και αυτοκτονίες, καθώς και τη νοσηρότητα που προκύπτει από αλκοολισμό, τραύματα, λοιμώξεις και

ψυχοσωματικά προβλήματα, ανέδειξε την αυξημένη επιβάρυνση της υγείας των διαζευγμένων γυναικών.

Σε παρόμοιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Madow & Harby, όπως αναφέρει στο βιβλίο της η Μαντζιάφου – Κανελλοπούλου, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι διαζευγμένοι έχουν πιο ευαίσθητη υγεία, είναι πιο επιρρεπείς στα ατυχήματα και παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάρκεια νοσηλείας στα νοσοκομεία, σε σύγκριση με τον, σε αντίστοιχη ηλικία, παντρεμένο πληθυσμό.

Σε μια μελέτη που έγινε στην Ουγγαρία, από τους Chilling & Hedri, σε 100 περίπου ασθενείς, που εισήχθησαν σε χειρουργικές κλινικές, λόγω συχνών και επαναλαμβανόμενων ατυχημάτων, μελετώντας την τάση των ατόμων να παθαίνουν συχνά ατυχήματα, εξακριβώθηκε ότι πάνω από το μισό των περιπτώσεων, ποσοστό 54%, υπήρξαν άτομα που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες.

Οι διαζευγμένες και χωρισμένες γυναίκες ίσως να έχουν περισσότερη τάση για προβλήματα υγείας. Αναλύσεις έδειξαν ότι γυναίκες ηλικίας 25-74 που αρχικά ήταν υγιείς παρουσίασαν προβλήματα υγείας. Παρά το γεγονός ότι οι μετρήσεις υγείας σε σχέση με τις διαφορές στην οικογενειακή κατάσταση δεν ήταν σημαντικές, έδειξαν ότι υπήρχε μεγαλύτερος κίνδυνος νοσηρότητας για τις διαζευγμένες και χωρισμένες γυναίκες καθώς επίσης ότι οι διαζευγμένες και οι χωρισμένες γυναίκες παρουσίασαν υψηλό κίνδυνο στο να αναπτύξουν κληνισιακές δυσκολίες (Joung 1996).

Μια δεύτερη ανάλυση για την νοσηρότητα που έγινε σε γυναίκες ηλικίας 70 ή και μεγαλύτερες έδειξε μια αύξηση στις αναπηρίες και βρήκε ότι οι παντρεμένες διαζευγμένες και χωρισμένες γυναίκες είχαν παρόμοιες τάσεις υγείας. Συμπερασματικά, στοιχεία δείχνουν ότι οι χωρισμένες και διαζευγμένες γυναίκες

μπορεί να βιώνουν μεγαλύτερο κίνδυνο νοσηρότητας αλλά όχι θνησιμότητας σε σχέση με τις ανύπαντρες γυναίκες (Goldman 1995).

Διάφορες αναλύσεις έχουν δείξει επίσης ότι οι διαζευγμένες και χωρισμένες γυναίκες παρουσιάζουν μεγαλύτερο ποσοστό ασθένειας και αναπηρίας.

Ενδεικτικά παραθέτουμε μια έρευνα που έγινε από κρατική υπηρεσία στη Σουηδία και η οποία παραθέτει στοιχεία, για το κατά πόσο είναι πιο συχνή η νοσοκομειακή φροντίδα των διαζευγμένων γυναικών, παραθέτοντας, για τις κύριες διαγνώσεις, το αυξημένο ποσοστό των χωρισμένων γυναικών

ΠΑΘΗΣΕΙΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ – ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ
	(Διαζευγμένες / σύνολο)
ΛΟΙΜΩΞΕΙΣ	1,72
ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΑ	2,0
ΚΑΡΔΙΟ-ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΑ	1,32
ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ	1,39

NYSTROM 1979

Στον παραπάνω πίνακα, βλέπουμε, ότι όπως αναμέναμε, υπάρχει μεγαλύτερη συχνότητα των ψυχιατρικών παθήσεων στις χωρισμένες, αλλά και οι άλλες κατηγορίες εμφανίζουν παρόμοια συχνότητα.

Η εξήγηση του φαινομένου αυτού, δίνεται από τους μελετητές, παραθέτοντας, την κοινωνική, οικονομική επιβάρυνση, που οδηγεί σε μη υγιή συμπεριφορά

(καταχρήσεις, χρήση αλκοόλ, φάρμακα, κάπνισμα, κακή διατροφή), καθώς επίσης και σε μια έκπτωση του ανοσοβιολογικού συστήματος (Waldron & Lye 1989, Williams 1992, Joung 1996).

Φαίνεται επίσης, ότι οι ωφέλιμες επιδράσεις στην υγεία είναι εξαιτίας μεγαλύτερων οικονομικών και υλικών πηγών και μεγαλύτερης κοινωνικής υποστήριξης (Goldman 1995, Joung 1996).

Ένα δεύτερο είδος επίδρασης που συνδέει τον γάμο και την υγεία είναι η επίδραση στην υγεία η πιθανότητα γάμου. Ενδείξεις υποδηλώνουν ότι για μερικές γυναίκες οι όχι τόσο καλή υγεία μπορεί να μειώσει την πιθανότητα γάμου και να αυξήσει την πιθανότητα του διαζυγίου (Waldron 1996).

Ένα τρίτο είδος επίδρασης το οποίο αποκαλείτε έμμεση επιλογή, έχει να κάνει με χαρακτηριστικά τα οποία επηρεάζουν και την υγεία αλλά και την πιθανότητα γάμου. Κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία και η μόρφωση, θεωρούνται συμπληρωματικοί παράγοντες και μπορούν να ελεγχθούν μόνο μέσα από αναλύσεις των σχέσεων ανάμεσα στην οικογενειακή κατάσταση και την υγεία. Παρόλα αυτά, άλλα χαρακτηριστικά, όπως η θρησκευτικότητα, σωματικά χαρακτηριστικά, μπορούν επίσης να επηρεάσουν και την οικογενειακή κατάσταση και την υγεία (Fu & Goldman 1996).

Στις παραπάνω μελέτες, θα πρέπει να αντιπαρατεθούν οι μελέτες οι οποίες υποστηρίζουν, αν όχι την καλύτερη κατάσταση της υγείας των διαζευγμένων γυναικών, τουλάχιστον την μη ύπαρξη στατιστικά σημαντικής διαφοράς μεταξύ αυτών και των παντρεμένων γυναικών.

Σε αυτή την κατηγορία θα πρέπει να τοποθετήσουμε τη μελέτη των Ingrid et al (1997) σε συνεργασία με το Ίδρυμα Πληθυσμιακών Ερευνών του πανεπιστημίου

του Σικάγο. Οι περισσότερες έρευνες, οι οποίες μελέτησαν το θέμα, απευθύνθηκαν σε περιορισμένο πληθυσμιακό δείγμα, για ένα περιορισμένο χρονικό όριο. Για να ελέγξουν τους περιορισμούς που έθεταν οι περισσότεροι ερευνητές, μελέτησαν σε μεγάλη έκταση (σε εθνικό επίπεδο) και για μεγάλη χρονική περίοδο (έλεγχος δείγματος 1978, 1983, 1988, 1991, 1978), τις επιπτώσεις του διαζυγίου στις γυναίκες.

Η μελέτη δεν ανέδειξε σημαντικές διαφορές στα ευρήματα μεταξύ παντρεμένων και διαζευγμένων γυναικών τόσο στα ψυχοσωματικά συμπτώματα, όσο και στη φυσική εξασθένηση και γενικότερα τα προβλήματα υγείας.

		ΦΥΣΙΚΗ ΕΞΑΣΘΕΝΙΣΗ	ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΑ ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ	ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ
ΣΧΕΣΗ ΠΑΝΤΡΕΜΕΝΩΝ/ ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΩΝ	1978 – 1983	- 0,18	- 0,01	- 0,20
	1983 – 1988	- 0,04	- 0,01	- 0,02

Αν και οι μελέτες δείχνουν μια μικρή διαφορά, αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική, έτσι ώστε να υποστηρίξει τη θέση της επιδείνωσης της κατάστασης της υγείας μετά το διαζύγιο.

Επίσης είναι σημαντικό ότι η πάροδος του χρόνου, ενώ παρουσιάζει μια αύξηση της ανάγκης για ιατρική περίθαλψη, αυτή δεν παρουσιάζει αναλογική αύξηση και στις διαζευγμένες, με αποτέλεσμα οι σχέσεις των προβλημάτων των

παντρεμένων με τις χωρισμένες να παραμένει σχετικά σταθερή τόσο στους πρώτους ελέγχους, όπως φαίνεται και στον πίνακα που παραθέσαμε, όσο και σε μεταγενέστερους ελέγχους.

Οι συγκεκριμένοι ερευνητές, υποστηρίζουν, ότι μπορεί το διαζύγιο να έχει αρνητικά αποτελέσματα στην κατάσταση της υγείας των γυναικών, αμέσως μετά την επώδυνη διαδικασία του χωρισμού, κατά την οποία παρατηρούνται και γενικότερα οι πιο έντονες αλλαγές, αλλά με την πάροδο του χρόνου, οι μεταβολές αυτές παγιώνονται, διατηρώντας τη συχνότητα των προβλημάτων υγείας σε αντιστοιχία με αυτή του γενικότερου κοινωνικού συνόλου. Επίσης οι μικρές διαφορές που εμφανίζονται εξηγούνται ακριβώς από αυτή την αρχική αλλαγή στον τρόπο ζωής και στην αλλαγή των συνθηκών διαβίωσης

Οι αναλύσεις δεν βρήκαν μεγάλες διαφορές στα ποσοστά θνησιμότητας ανάμεσα στις διαζευγμένες και τις γυναίκες που δεν παντρεύτηκαν ποτέ αλλά ότι αυτά ποικίλουν σε σχέση με την ηλικία. Ανάμεσα στις νεότερες και μεσήλικες γυναίκες οι γυναίκες που δεν παντρεύτηκαν ποτέ παρουσίασαν μεγαλύτερη θνησιμότητα από τις διαζευγμένες.

Χωρίς να καταφέρουμε να εντοπίσουμε, μια πειστική εξήγηση του φαινομένου, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, σε γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας, φαίνεται η κατάσταση της υγείας να είναι καλύτερη για αυτές οι οποίες είναι διαζευγμένες, παρά για αυτές που είναι παντρεμένες (Goldman 1995, Joung 1996)

Οι περισσότερες μελέτες υποστηρίζουν ότι το διαζύγιο έχει αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία της γυναίκας. Πολλαπλές αναφορές, σε διάφορα μέρη του κόσμου, σε διαφορετικούς πληθυσμούς και χρονικές περιόδους, συμφωνούν για το αποτέλεσμα αυτό. Ταυτόχρονα υπάρχουν πειστικά θεωρητικά μοντέλα, που

επεξηγούν τους λόγους οι οποίοι προκαλούν το φαινόμενο αυτό. Για τους λόγους αυτούς θα πρέπει να υποστηρίξουμε ότι είναι πιο πιθανό, τουλάχιστον, οι γενικότερες μεταβολές που προκαλούνται μετά το διαζύγιο να είναι επιβαρυντικές για την υγεία. Το γεγονός ότι υπάρχουν μελέτες οι οποίες δεν αναδεικνύουν σημαντικές μεταβολές, θα πρέπει να οδηγήσει στον περαιτέρω έλεγχο του πληθυσμού, για το υποστηρικτικό δίκτυο, τις συνθήκες διαβίωσης και το πλήθος ελέγχου (αριθμός και ποιότητα)

7.6 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ – ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η δομή των παραδοσιακών σχημάτων συζυγικής ζωής κατά την οποία ο άνδρας είναι ο προμηθευτής, ενώ η γυναίκα η οικοκυρά εμφανίζεται αδιαφοροποίητη και ενώ μέσα στα πλαίσια του έγγαμου βίου παίρνει ηθικές διαστάσεις με τη λύση του γάμου αποκαλύπτει τεράστιες ανισότητες.

Στην παραδοσιακή οικογένεια, η γυναίκα ασχολείται με την ανατροφή των τέκνων και επενδύει αποκλειστικά σε ενδο-οικιακές δραστηριότητες. Έτσι στερείται της δυνατότητας να εργασθεί εκτός σπιτιού και να έχει δικό της εισόδημα. Η απώλεια αυτή, είναι γνωστή ως «χαμένο κόστος ευκαιρίας» και πρόκειται για ένα κόστος με το οποίο επιβαρύνεται η γυναίκα, αν ο γάμος της καταλήξει σε διαζύγιο. Το κόστος είναι ιδιαίτερα υψηλό, αν μια μορφωμένη γυναίκα αποφασίσει να μην εργασθεί εξω-οικιακά μετά το γάμο της. Αρκετές μάλιστα είναι οι γυναίκες που θυσιάζουν τη μόρφωσή τους προκειμένου να αφοσιωθούν στο σύζυγό τους, στο σπίτι και στα παιδιά, πιστεύοντας πως θα αναγνωρισθεί αυτή τους η θυσία, τόσο από το σύζυγο όσο και από το νομικό σύστημα. Προσδοκίες όμως που πολύ συχνά διαψεύδονται, αφού με τη λύση του γάμου, η διαζευγμένη γυναίκα, αποδυναμωμένη, προσπαθεί να ορθοποδήσει και να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της ζωής χωρίς να έχει τα απαιτούμενα εφόδια.

Σε ανεξάρτητες μελέτες, όπως αυτές των McLanahan (1981) και Sawhill (1988), αποδεικνύεται ότι, στατιστικά, είναι πιο πιθανό τα νοικοκυριά που ελέγχονται από γυναίκες, είτε νέες μητέρες είτε μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες, οι οποίες τυπικά θεωρούνται ότι μένουν χωρίς τα παιδιά τους, να βρίσκονται σε

χειρότερη οικονομική κατάσταση από ότι αντίστοιχα νοικοκυριά αντρών σε παρόμοιες ηλικίες.

Μια μελέτη της Weitzman, έδειξε ότι ένα χρόνο μετά το διαζύγιο, οι άνδρες βελτίωσαν το βιοτικό τους επίπεδο κατά 42%, ενώ οι γυναίκες υπέστησαν πτώση κατά 73%. Παρόμοια μελέτη με μικρή διαφορά στα ποσοστά αναφέρονται στους Hoffman και Duncan με 16,5 και 13% αντίστοιχα στα ποσοστά αύξησης του βιοτικού επιπέδου των ανδρών.

ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Ο δικαστικός αγώνας για να αποδειχθεί η εξασφάλιση των περιουσιακών αποκτημάτων, είναι αρκετά χρονοβόρος(κατά μέσο όρο 7 έτη) και πολυέξοδος, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών, να μην μπορεί να ανταποκριθεί. (Ασπ. Τσαούση-Χατζή Chicago U.).

Όταν διαλύεται ένας γάμος, οποιαδήποτε ανισότητα κατά το μείρασμα των οικονομικών πόρων του ζευγαριού, γίνεται άμεσα αντιληπτή. Μετά το διαζύγιο θεωρείται ότι τα έσοδα από τον κάθε σύζυγο ξεχωριστά, παύουν να είναι κοινά ή να υπάρχει οποιαδήποτε μορφή συναλλαγής εκτός και αν υπάρχουν σαφείς συμφωνίες, νομικά κατοχυρωμένες, όπως μπορεί να καθοριστεί κατά τη διαδικασία της συμφωνίας του διαζυγίου. Οι χωρισμένοι σύζυγοι αποτελούν δύο χωριστές καταναλωτικές οντότητες. Γίνεται με αυτόν τον τρόπο, αμέσως αντιληπτό, για ποιο λόγο εμφανίζεται μικρή μεταβολή της οικονομικής κατάστασης της συζύγου μετά από το θάνατο του συζύγου της καθώς, με περίπου τους ίδιους οικονομικούς πόρους, παραμένει μία μόνο καταναλωτική μονάδα.

Μελέτες (Holden – Smock 1991) έχουν δείξει ότι παρ' όλες τις προσπάθειες ίσης κατανομής των οικονομικών πόρων μετά το διαζύγιο, ποτέ δεν έχει καταστεί δυνατός ο απόλυτα ισομερής καταμερισμός της περιουσίας. Η συναισθηματική απομάκρυνση, οδηγεί σε απότομο οικονομικό διαχωρισμό, με πολλές προσπάθειες επεξήγησης του φαινομένου.

Επίσης οι δικαστές υποτιμούν την οικονομική αξία της οικιακής εργασίας και προσδιορίζουν το ύψος της συνεισφοράς της νοικοκυράς σε ποσά που, κατά μέσο όρο, αντιστοιχούν στο 1/5 ή το 1/6 του εισοδήματος (Ασπ. Τσαούση-Χατζή Chicago U.)

ΓΥΝΑΙΚΑ – ΕΡΓΑΣΙΑ

Αδιαμφισβήτητα η λύση ενός γάμου αρκετές φορές συνοδεύεται από έντονες οικονομικές δυσχέρειες, που κάθε γυναίκα υποχρεούται να αντιμετωπίσει ιδιαίτερα όταν έχει αναλάβει την επιμέλεια των τέκνων. Στην Ελλάδα η επιμέλεια των παιδιών κατά κύριο λόγο ανήκει στη μητέρα εφόσον βέβαια πληρούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις. Σ' αυτή τη περίπτωση προκειμένου η διαζευγμένη γυναίκα να μπορέσει να αντεπεξέλθει στις καθημερινές απαιτήσεις αναγκάζεται να παίξει διάφορους ρόλους, το ρόλο της γυναίκας, του κηδεμόνα, της εργαζομένης, του προμηθευτή. Συγκεκριμένα η κατηγορία αυτή των γυναικών, που κατά τη διάρκεια του γάμου τους δεν εργάζονται, μετά το διαζύγιο βρίσκονται σε πολύ κακή οικονομική κατάσταση, πιεζόμενη να βρει μια εργασία, προκειμένου να συντηρήσει τόσο τα παιδιά της, όσο και τον ίδιο της τον εαυτό. Έτσι πολλές ανειδίκευτες γυναίκες απασχολούνται μερικώς σε εργασίες που τα χρήματα συνήθως δεν επαρκούν. Αν έχουν ειδικευση ή άλλα προσόντα να βρουν εργασία με

ολοκληρωμένο ωράριο και ικανοποιητικό μισθό, τότε κάνουν μεγάλες προσπάθειες να ανταποκριθούν στις εργασίες και τις απαιτήσεις του νοικοκυριού. Σε καλύτερη θέση βρίσκονται οι γυναίκες που εργαζόντουσαν κατά τη διάρκεια του γάμου τους, οπότε και μετά τη διάλυση του γάμου συνέχισαν κανονικά την εργασία τους.

Η ικανότητα του επιτυχημένου συνδυασμού του γάμου και της ανατροφής των τέκνων, με τις αυξημένες απαιτήσεις της επαγγελματικής καριέρας, είναι ένας ισχυρός δείκτης, ο οποίος μπορεί να προβλέψει την πιθανότητα, μια διαζευγμένη γυναίκα, να καταφέρει να διατηρήσει το οικονομικό της επίπεδο και μετά τη διάλυση του γάμου. Μια εξαίρεση παρατηρήσαμε σε μία μελέτη (Peterson 1989), η οποία υποστηρίζει ότι οι γυναίκες με μικρή συμμετοχή στην αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια του γάμου, αντιμετωπίζουν καλύτερα τις αυξημένες απαιτήσεις μετά το διαζύγιο.

Σημαντικός παράγοντας, στον οποίο οφείλονται οι οικονομικές συνέπειες μετά το διαζύγιο, βρίσκεται στη γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας. Υπάρχουν σοβαρά μειονεκτήματα που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες που εργάζονται ανεξάρτητα από την οικογενειακή τους κατάσταση.

Η σχέση των μισθών γυναίκας – άνδρα, πρόσφατα υπολογίζεται στο 0,65, με μικρές αποκλίσεις ανάλογα με τη χώρα και το χώρο εργασίας.

Οι Lester and Young (1991) αναφέρουν σε έρευνά τους, τη στενή σχέση μεταξύ ανεργίας των διαζευγμένων γυναικών και τη συχνότητα των αυτοκτονιών στις μεσήλικες στις Η.Π.Α., κάτι που δεν επιβεβαιώνεται όμως σε παρόμοιες έρευνες σε άλλες χώρες του δυτικού κόσμου.

Ενδεικτική είναι η καταγραφή του 1981 σύμφωνα με την οποία το 20% διαζευγμένων γυναικών απασχολούνται σε εποχιακές εργασίες, ενώ το 58% εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί ή καθαρίστριες

ΠΑΙΔΙΑ – ΔΙΑΤΡΟΦΗ

Ένας από τους λόγους της οικονομικής ανασφάλειας της γυναίκας μετά το διαζύγιο, οφείλεται στο γεγονός ότι, τα έξοδα για τη συντήρηση των παιδιών, είναι δυσανάλογα κατανεμημένα, εις βάρος των γυναικών και τα αποτελέσματα του φαίνονται, ακόμα και χρόνια μετά τη στιγμή που τα παιδιά εγκαταλείπουν το σπίτι.

Ένας επιπλέον παράγοντας που επιτείνει το οικονομικό πρόβλημα είναι η μη καταβολή της διατροφής από τον σύζυγο. Αρκετοί πατέρες δεν δίνουν καθόλου διατροφή, ενώ κάποιοι άλλοι την δίνουν καθυστερημένα. Συνήθως η μητέρα αδυνατεί να διαθέσει χρήματα στο δικαστήριο και επομένως η καταβολή ή όχι της διατροφής εξαρτάται από τον πατέρα. Δυστυχώς το κράτος δεν έχει πάρει ισχυρά μέτρα για να διαφυλάξει τη διαζευγμένη γυναίκα από την οικονομική εξαθλίωση, ενώ αντίθετα σε άλλα κράτη, όταν ο υπόχρεος δεν καταβάλει τη διατροφή, τότε καταβάλλεται από το ίδιο το κράτος.

Το 85% των δικαστικών αποφάσεων επιδικάζουν προσωρινή διατροφή για 3 έτη περίπου (Ασπ. Τσαούση-Χατζή Chicago U.).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΜΕΛΕΤΕΣ

Όλες οι μελέτες οι οποίες προσπαθούν να καθορίσουν την οικονομική κατάσταση της γυναίκας μετά το διαζύγιο, επικεντρώνονται στις ακόλουθες

παραμέτρους, τον δείκτη ένδειας, το οικογενειακό εισόδημα, το κατά κεφαλήν εισόδημα και τη σχέση εισόδημα προς ατομικές ανάγκες.

Μελέτες όπως των Nestel 1983, Duncan & Hoffman 1985, Morgan 1989, αποδεικνύουν ότι τα χρόνια μετά το διαζύγιο, ο δείκτης ένδειας μεταξύ των γυναικών, υπήρξε ομοιόμορφα υψηλότερος σε σύγκριση με την περίοδο του γάμου. Τα ποσοστά των οικονομικών στοιχείων και της κοινωνικής θέσης, αλλά και η περίοδος στην οποία εξακολουθεί να μεταβάλλεται το φαινόμενο αυτό, διαφέρει μεταξύ των εργασιών, ανάλογα με το κοινωνικό δείγμα το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα.

Οι πιο σημαντικές αλλαγές στο εισόδημα των γυναικών μετά το διαζύγιο εμφανίζονται κυρίως στην κατηγορία των γυναικών με αυξημένο οικονομικό εισόδημα κατά τη διάρκεια του γάμου.

Η μείωση του κατά κεφαλή εισοδήματος, μεταξύ των γυναικών, μετά το διαζύγιο κυμαίνεται από 20-35%. Η Weitzman (1985) αναφέρει μείωση του εισοδήματος μεταξύ 20-50%. Οι πιο δραματικές μειώσεις παρατηρούνται σε γυναίκες με μακρόχρονη παραμονή στο γάμο και με υψηλότερο εισόδημα πριν το διαζύγιο.

Ο υπολογισμός των μεταβολών στη σχέση του λόγου εισόδημα προς ανάγκες, λαμβάνει υπόψη το εισόδημα σε σχέση με το μέγεθος του νοικοκυριού και τυπικά τις διαφορετικές καταναλωτικές ανάγκες των νεότερων και των πιο ηλικιωμένων ατόμων. Παρατηρείται λοιπόν μεταβολή από ένα μικρό ποσοστό, της τάξης του -6,7% (Hoffman 1977) σε ένα υψηλότερο ποσοστό του -73% όπως αναφέρει η Weitzman (1985) σε αντίστοιχη μελέτη.

Υπάρχουν μελέτες, οι οποίες συμφωνούν στο άμεσο αποτέλεσμα (μείωση του εισοδήματος και επιδείνωση της οικονομικής της κατάστασης) μετά το διαζύγιο αλλά υποστηρίζουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών βελτιώνουν σημαντικά την οικονομική τους κατάσταση (Peterson 1989, Duncan & Hoffman 1985). Παρ' όλα αυτά, οι περισσότερες αναδρομικές μελέτες υποστηρίζουν ότι η οικονομική δυσχέρεια στις γυναίκες συνεχίζει να υφίσταται τουλάχιστον για μια πενταετία, εκτός και αν ένας νέος γάμος παρουσιαστεί. Ακόμα και αν η ζωή μετά το διαζύγιο συνδυαστεί με αύξηση της προσπάθειας και του κόπου που καταβάλλει η γυναίκα στην εργασία και των ωρών που απασχολούνται οι γυναίκες, δεν παρουσιάζεται σημαντική βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης (Moore 1979, Weiss 1984). Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την μελέτη Weiss (1984) που για γυναίκες οι οποίες βρίσκονταν σε υψηλή οικονομική κατηγορία κατά τη διάρκεια του γάμου, κατέγραψε τη σχέση του εισοδήματος μετά τον χωρισμό προς το εισόδημα πριν τα χωρισμό. Κατά τον πρώτο χρόνο μετά το διαζύγιο, η σχέση αυτή ήταν της τάξεως του 0,45, ενώ μετά την πάροδο της πενταετίας, η αντίστοιχη σχέση ανέβαινε μόλις στο 0,50. Αντίστοιχα για την μέση τάξη ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 0,56 τον πρώτο χρόνο, με 0,64 τον πέμπτο και για την κατώτερη τάξη 0,64 και 0,74 αντίστοιχα. Υπάρχουν βέβαια και μελέτες, με πιο απαισιόδοξα αποτελέσματα, όπως αυτή του Stirling (1989), στην οποία υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχει καμία βελτίωση στη διάρκεια της πενταετίας.

Σημαντικότερες μεταβολές, εμφανίζονται στις μεγαλύτερα ηλικιακά ομάδες, στις περισσότερες προαναφερθείσες μελέτες, αν και υπάρχει διαφορά τόσο στην εκτίμηση του αποτελέσματος, όσο και στο όριο ηλικίας που ελέγχονται τα αποτελέσματα αυτά.

Όλοι οι παραπάνω λόγοι, όπως επισημαίνονται από πολλούς ειδικούς, συγκροτούν ένα εξαιρετικά δυσμενές πλαίσιο, που αν προστεθεί η ήδη επιβαρημένη θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας, διαμορφώνει συνθήκες κοινωνικής περιθωριοποίησης και οικονομικής εξαθλίωσης των διαζευγμένων γυναικών.

Μελέτη	Δείγμα και δεδομένα	Λογιστική περίοδος	Μεταβολή
ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ			
Mott & Moore 1978	NLSYW, διαξευγμένοι 1968-1973	1968-1973	-20% έως -32%
Nestel et al 1983	NLSMW, παντρεμένοι το 1967, διαξευγμένοι 1968-1976	1967, έως 1980	-30% έως -36%
Weitzman 1985	διαξευγμένοι 977	τα έτη μετά το διαζύγιο και αντίστοιχα έτη γάμου	+16% έως -58%

Μελέτη	Δείγμα και δεδομένα	Λογιστική περίοδος	Μεταβολή
ΣΧΕΣΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΜΕ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ			
Hoffman 1977	PSID, παντρεμένοι το 1968, διαζύγιο 1974	1967-1973	-7%
Corcoran 1979	PSID, παντρεμένοι, ετών 35-54 το 1968, διαζύγιο 1968 - 1975	1967-1974	-17% έως -20%
Duncan & Hoffman 1985	PSID, ηλικία 25-24 πριν το διαζύγιο, 1969-1976	πρώτο έτος μετά το διαζύγιο και ένα χρόνος πριν	-13%
Weitzman 1985	διαξευγμένοι 977	τα έτη μετά το διαζύγιο και αντίστοιχα έτη γάμου	-73%
Stirling 1989	PSID, γάμος διάρκειας τουλάχιστον 3 έτη, διαζύγιο τουλάχιστον 5 έτη, 1968-1981	πρώτο έτος μετά το διαζύγιο σε σύγκριση με τουλάχιστον 3 έτη γάμου	-33%

Μελέτη	Δείγμα και δεδομένα	Λογιστική περίοδος	Μεταβολή
Hoffman 1977	PSID, παντρεμένοι το 1968, διαζύγιο 1974	1967-1973	-29%
Mott & Moore 1978	NLSYW, διαζευγμένοι 1968-1973	1968-1973	-31% έως -36%
Corcoran 1979	PSID, παντρεμένοι, ετών 35-54 το 1968, διαζύγιο 1968 - 1975	1967-1974	-44%
Nestel et al 1983	NLSMW, παντρεμένοι το 1967, διαζευγμένοι 1968-1976	έως 1980	-22% έως -54%
Weiss 1984	PSID, διαζευγμένοι 1969-1974 με πρώτο έτος μετά το διαζύγιο και ένα παιδιά <18	πρώτο έτος μετά το διαζύγιο και ένα χρόνος πριν	-23% έως - 55%
Duncan & Hoffman 1985	PSID, ηλικία 25-24 πριν το διαζύγιο, 1969-1976	πρώτο έτος μετά το διαζύγιο και ένα χρόνος πριν	-30%
Weitzman 1985	διαζευγμένοι 977	τα έτη μετά το διαζύγιο και αντίστοιχα έτη γάμου	-29% έως - 71%

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

7.7 ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Οι περισσότερες μελέτες επικεντρώνονται στις άμεσες συνέπειες του διαζυγίου στις διαζευγμένες γυναίκες, στις μεταβολές και στον τρόπο αντιμετώπισης αυτών. Δε θα πρέπει να αγνοήσουμε όμως και τη θέση της γυναίκας, αρκετά χρόνια μετά το διαζύγιο, όταν έχουν επανέλθει, όσο αυτό μπορεί να γίνει, οι ισορροπίες στη ζωή της γυναίκας, όταν το stress των αλλαγών, έχει κοπάσει. Οι συνέπειες είτε έχουν παγιωποιηθεί, είτε έχουν αντιμετωπισθεί.

Σε διάφορες έρευνες που έχουν γίνει, εμφανίζονται αντικρουόμενα αποτελέσματα ως προς τη θέση γυναίκας μετά την πάροδο δεκαετίας από το διαζύγιο. Έτσι άλλες γυναίκες συνεχίζουν να αγωνίζονται για να ορθοποδήσουν και περιγράφουν την κατάσταση ως μια συνεχιζόμενη κόλαση, ενώ άλλες έχουν καταφέρει να βρουν εκ νέου την ισορροπία στη ζωή τους, περιγράφοντας έως και φιλικές σχέσεις μεταξύ των πρώην και νυν συζύγων.

Το διαζύγιο δεν παύει να είναι ένα φαινόμενο με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, που επηρεάζει ολόκληρη τη ζωή της γυναίκας. Οι προκλήσεις που απορρέουν από την προσπάθεια να αντιμετωπισθούν οι αλλαγές μετά το διαζύγιο, μεταβάλλονται, δημιουργώντας μια μακροχρόνια διαδικασία για να ισορροπήσουν τα αποτελέσματα του γάμου και του διαζυγίου.

Μελέτες (Duffy 2002, Bursik 1991), αναφέρουν ότι λιγότερες από τις μισές γυναίκες, ποσοστό 40 με 45%, ξαναπαντρεύτηκαν. Μετά το πρώτο τους διαζύγιο, ένα ποσοστό 10-15% έχουν ξαναχωρίσει τουλάχιστον μια φορά. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών 47 – 60% αναφέρει ότι μετά τη δεκαετία έχουν μόνιμο

δεσμό, ενώ ένα αντίστοιχο ποσοστό αναφέρει ένα με έξι ερωτικούς συντρόφους την τελευταία πενταετία.

Ένα μικρό ποσοστό των γυναικών, που κυμαίνεται γύρω στο 15% υποστηρίζει ότι η ζωή τους παραμένει στην ίδια κατάσταση, όπως ήταν και 10 χρόνια πριν, ενώ ένα μικρό ποσοστό 9-12% υποστηρίζει ότι η συνολική κατάσταση έχει χειροτερεύσει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι γυναίκες οι οποίες, μεταφέρουν τις αρνητικές συνέπειες του διαζυγίου στην ψυχολογία τους, στις επόμενες προσπάθειές τους για μια φυσιολογική συναισθηματική ζωή. (Radford 1997).

Δυο σημαντικοί ψυχολογικοί παράμετροι για την μελέτη της προσωπικής κατάστασης των γυναικών μετά το διαζύγιο, είναι η αίσθηση του αυτοσεβασμού και η ύπαρξη της αίσθησης του ελέγχου στη ζωή τους. Στη μελέτη της Duffy (2003), ο μέσος όρος των γυναικών που ερωτήθηκαν, βαθμολόγησαν το αίσθημα του αυτοσεβασμού με 5,77 (άριστα το 7), ενώ το αίσθημα ελέγχου με 5,63. είναι σημαντικό ότι αυτές οι δύο παράμετροι είναι στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Στην ίδια μελέτη, είναι σημαντικό και χρήζει περαιτέρω ανάλυσης, η παρατήρηση, του πόσο λίγο συνδέεται, το αυξημένο ή όχι βιοτικό επίπεδο, το επίπεδο μόρφωσης αλλά και τα χρόνια που διήρκεσε ο γάμος, με τη βελτίωση ή όχι του αυτοσεβασμού και του ελέγχου της καθημερινής τους ζωής. Πολλές γυναίκες ακόμα και χωρίς να υπάρχει σοβαρή οικονομική ανάγκη, καταφεύγουν στην εργασιοθεραπεία, ούτως ώστε να αντεπεξέλθουν στην συναισθηματική φόρτιση μετά το διαζύγιο. Πολύ μικρό ποσοστό από τις γυναίκες που αναφέρουν βελτίωση της ψυχολογικής τους κατάστασης μετά την πάροδο της δεκαετίας ποσοστό 6-15% αποδίδουν το παραπάνω φαινόμενο στα ευεργετικά αποτελέσματα της εργασίας.

Άλλες γυναίκες αποδίδουν την βελτίωση στη ζωή τους στη θετική σκέψη. Σε διάφορα δοκίμια που αναφέρονται στο θέμα, τα στοιχεία τα οποία τονίζονται ότι προσδίδουν ευεργετικά αποτελέσματα, είναι κατά συχνότητα τα εξής:

- A) έλεγχος πάνω στην προσωπική ζωή
- B) εύρεση εργασίας
- Γ) αναζήτηση υποστήριξης από κοινωνικούς φορείς
- Δ) ένας νέος γάμος

Πολύ συχνά, η γυναίκα χρειάζεται πολύ χρόνο για να συνειδητοποιήσει την κρίση που περνάει η προσωπική της ζωή, μετά το διαζύγιο. Μελετητές θέτουν το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα μεταξύ 5 και 10 έτη (Thabes 1997). Συγκεκριμένα αναφέρεται παράδειγμα γυναίκας, η οποία έχοντας χάσει τη θέση της στην εργασία, φίλους και μετά από ανεπιτυχείς προσπάθειες αυτοκτονίας, συνειδητοποίησε την προαναφερόμενη κρίση και απευθύνθηκε σε αναζήτηση βοήθειας μετά την πάροδο της δεκαετίας από το διαζύγιο (Duffy 2002). Οι περισσότερες μελέτες, μετά την πάροδο της δεκαετίας, αναφέρουν βελτίωση της καθημερινής ζωής, στο μεγαλύτερο ποσοστό, είτε έχουν δεχτεί, είτε όχι υποστηρικτική παρέμβαση.

Είναι λογικό βέβαια, κάποιες γυναίκες να παρουσιάζουν προβλήματα, σαν συνέπεια του διαζυγίου, συμπεριλαμβανομένων οικονομικών δυσκολιών, προβλημάτων ανατροφής των παιδιών, δυσκολιών στην ανεύρεση συντρόφου ή αίσθημα ανασφάλειας.

Υπάρχουν συγκρουόμενες μελέτες ως προς την οικονομική κατάσταση και τα μακροχρόνια αποτελέσματα του διαζυγίου στη γυναίκα. Χαρακτηριστικά οι Garvin 1993, Nelson 1994 και Thabes 1997, τονίζουν τη σημασία της αύξησης του

εισοδήματος, σαν παράγοντα προσαρμογής και εξηγούν την έλλειψή της με την κακή οικονομική κατάσταση των γυναικών.

Οι πιο ηλικιωμένες γυναίκες, οι οποίες παρέμειναν παντρεμένες για 15-30 χρόνια και οι οποίες αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της πρόωρης συνταξιοδότησης, απέχουν πολύ από το να αισθανθούν οικονομικά ασφαλείς.

Γυναίκες διαζευγμένες τουλάχιστον για δέκα έτη, παρουσιάζουν αύξηση των κερδών – εισοδήματος, σε σύγκριση με τις πρόσφατα χωρισμένες. Την παραπάνω διαπίστωση έχουν διατυπώσει οι Peterson (1989) και Duncan & Hoffman (1985), τονίζοντας ότι ο αριθμός των παιδιών σε ένα σπίτι, έχει αρνητική επίπτωση τόσο στα οικονομικά όσο και στην εργασιακή θέση της γυναίκας, θεωρώντας ότι μετά τη δεκαετία, αυξάνεται η πιθανότητα τα παιδιά να έχουν φύγει από το σπίτι, τονίζοντας έτσι την συμβολή τους στο φαινόμενο αυτό.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε, ότι η περίοδος προσαρμογής δεν είναι αυτοπεριοριζόμενη. Για μερικές γυναίκες, η καθημερινή πάλη, είναι δυνατό να συνεχίζεται ακόμα και μετά από την πάροδο σημαντικού χρονικού διαστήματος. Η μοναξιά είναι συχνά θέμα συζήτησης των γυναικών, ακόμα και μετά από την πάροδο της δεκαετίας, των οποίων η ζωή, έχουν την άποψη, ότι δεν έχει βελτιωθεί. Όπως παρατηρεί η Duffy, παρόμοιες διαπιστώσεις κάνει σημαντικό ποσοστό των γυναικών, ανεξαρτήτου του επιπέδου εκπαίδευσης ή οικονομικής κατάστασης. Οι περισσότερες αποδίδουν το συναίσθημα αυτό στην έλλειψη εμπιστοσύνης, η οποία και εμφανίστηκε μετά το διαζύγιο.

Τελειώνοντας να τονίζουμε πως, αν και οι ευθύνες και οι δυσκολίες στην ανατροφή των παιδιών είναι δεδομένες, δυσκολεύοντας την καθημερινότητα της διαζευγμένης γυναίκας, ένα μεγάλο ποσοστό αναγνωρίζει ως θετικό στοιχείο στην βελτίωση της ψυχολογίας τους μακροπρόθεσμα, τις υποχρεώσεις τους ως γονέα.

βελτίωση της ψυχολογίας τους μακροπρόθεσμα, τις υποχρεώσεις τους ως γονέα. Την αποδοχή της μονογονεϊκής πλέον οικογένειας ως θετικό στοιχείο ελέγχου της προσωπικής τους ζωής (Duffy 1990, Thiriot & Buckner 1991). Δεν είναι τυχαίο, ότι η σωστή ανατροφή των παιδιών, σε μια μελέτη της Duffy (1990), σε μια λίστα οχτώ σημαντικών στόχων, μετά το διαζύγιο, βρέθηκε στην τέταρτη θέση της κατάταξης.

Αν και λογικά θα περιμέναμε σημαντικές αλλαγές στη ζωή των γυναικών, χρόνια μετά το διαζύγιο, σε σύγκριση με τον πρώτο καιρό του διαζυγίου, βλέπουμε ότι όλες οι μελέτες υποδεικνύουν ότι οι επιπτώσεις του διαζυγίου, παραμένουν και ταλανίζουν την καθημερινότητα της, ακόμα και μετά το πέρασμα του χρόνου, χωρίς να παραβλέψουμε βέβαια ότι υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό το οποίο υποστηρίζει ότι ο χρόνος στάθηκε αρωγός στη διαδικασία της ανασυγκρότησης.

7.8 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το διαζύγιο αποτελεί μια μακροχρόνια και σύνθετη διαδικασία, με πολλά στάδια και αλλαγές για όλα τα μέλη της οικογένειας. Οι αλλαγές εμφανίζονται με καταγιτιστικό ρυθμό, επηρεάζοντας την ίδια την ποιότητα διαβίωσης των ατόμων που μετέχουν στη διαδικασία αυτή.

Έχοντας υπόψη τον διαρκώς αυξανόμενο αριθμό διαζυγίων, παγκοσμίως, συνειδητοποιούμε τη σημαντικότητα του προβλήματος και των συνεπειών του για την κοινωνία γενικότερα.

Μελετώντας τις συνέπειες του διαζυγίου στη γυναίκα, αναγνωρίσαμε, κυρίως, τις δυσκολίες που συναντά η σύζυγος να εμπεδώσει, κατ' αρχήν, το ότι μια σχέση, στην οποία είχε επενδύσει, διαλύεται. Ότι όνειρα είχε κάνει, ο τρόπος ζωής της μέχρι εκείνη τη στιγμή, αλλάζει ριζικά. Αναγκάζεται, σε πρώτη φάση, να αποδεχτεί μια νέα πραγματικότητα, καινούρια στάνταρ, τα οποία παρουσιάζονται από τη στιγμή που ξεκινάει το ρήγμα στη σχέση του ζευγαριού και κορυφώνεται τη στιγμή που η γυναίκα ξεκινάει να μένει μόνη της, να αντιμετωπίζει το οικογενειακό της περιβάλλον, τον κοινωνικό περίγυρο, τις παγιωμένες αντιλήψεις για τη διαζευγμένη γυναίκα, καθώς και την ανάγκη να σταθεί μόνη της, αναλαμβάνοντας όλες τις ευθύνες που μέχρι πρόσφατα τις μοιραζόταν με κάποιον άλλο.

Ακόμα και αν η γυναίκα είναι αυτή που παίρνει την απόφαση για τη λύση του γάμου, οι πρώτες αντιδράσεις και δυσκολίες είναι κοινές. Όταν μάλιστα η γυναίκα καλείται να παίξει και το ρόλο του μοναδικού γονέα, στην νεοσχηματιζόμενη οικογένεια, τα προβλήματα πολλαπλασιάζονται.

Η κοινωνική στήριξη, καθώς και η στήριξη της πολιτείας, τις περισσότερες φορές είναι αμελητέα, με αποτέλεσμα η γυναίκα να αισθάνεται μόνη και αβοήθητη στο καινούριο αυτό ξεκίνημα. Τη σημασία των δικτύων υποστήριξης, τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στην κοινωνία και στην πολιτεία γενικότερα, την παρατηρούμε τόσο στη μείωση των ακραίων φαινομένων μετά το διαζύγιο, την μεγαλύτερη ευχέρεια των γυναικών να αντιμετωπίσουν τις προαναφερόμενες δυσκολίες, αλλά κυρίως στη μείωση του αριθμού των διαζυγίων στα πλαίσια όπου τα δίκτυα υποστήριξης είναι πιο ανεπτυγμένα.

Συναισθηματικά, τα αποτελέσματα είναι εμφανή, καθώς, με μεγάλη συχνότητα, αναφέρονται σημεία αρνητικής φόρτισης, η οποία εκφράζεται είτε με καταθλιπτική είτε με νευρωσική συμπεριφορά, ακόμα όμως και με άρνηση της αποδοχής της πραγματικότητας. Τα προαναφερόμενα φαινόμενα, οδηγούν πολλές φορές σε ακραίες αντιδράσεις, όπως κατανάλωση αλκοόλ και φαρμάκων, ακόμα και σε μια παθητική συμπεριφορά και αντιμετώπιση των καταστάσεων και η άρνηση αντιμετώπισης των νέων καταστάσεων.

Η διαζευγμένη γυναίκα, πρέπει να βρει τις ισορροπίες σε μια κοινωνία, όπου τα στερεότυπα λίγο έχουν αλλάξει, παρόλη την εξέλιξή της. Ένας νέος ρόλος, μία διαφορετική αντιμετώπιση από τον περίγυρο, από το περιβάλλον εργασίας, εντείνοντας τις επιπτώσεις των αλλαγών στην καθημερινότητά της. Μεταβάλλεται ο φιλικός και κοινωνικός περίγυρος, καθώς αλλάζει ο χώρος που μένει και καλείται να κάνει νέες επιλογές ζωής. Αλλάζει ακόμα και η διάρθρωση του χρόνου και ο τρόπος που μπορεί να τον εκμεταλλευτεί η διαζευγμένη γυναίκα.

Μετά τη διάλυση της οικογένειας, μια σημαντική συνέπεια, που συχνά αναφέρεται ότι παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που η γυναίκα θα αντιμετωπίσει

τις δυσκολίες μετά το διαζύγιο, είναι η νέα οικονομική κατάσταση που διαμορφώνεται. Σε μια κοινωνία όπου η εργασιακή θέση της γυναίκας είναι δύσκολη, η διαζευγμένη γυναίκα οφείλει να βρει τρόπους να αντεπεξέλθει στα οικονομικά βάρη, μόνη της. Μια κατάσταση που γίνεται ακόμα πιο δύσκολη αν αναλογιστούμε ότι η γυναίκα αναλαμβάνοντας τον ρόλο της στην οικογένεια, συχνά δεν έχει τον ενεργό ρόλο του άντρα στην αγορά εργασίας, αλλά και ότι τις περισσότερες φορές η γυναίκα είναι αυτή που μετά το διαζύγιο θα αναλάβει την ανατροφή των παιδιών. Δικαιολογείται έτσι, η συχνά αναφερόμενη, μείωση του βιοτικού επιπέδου της γυναίκας μετά το διαζύγιο. Τον εξισορροπιστικό ρόλο που καλούνται να παίξουν τα δικαστήρια, τόσο με τον καταμερισμό της περιουσίας του ζευγαριού, όσο και με τον καθορισμό της διατροφής που καταβάλλει ο σύζυγος δεν φαίνεται να έχει αποτέλεσμα.

Με το σύνολο των αρνητικών επιπτώσεων του διαζυγίου, που προαναφέραμε, φαίνεται λογικό να υπάρχουν επιπτώσεις και στην κατάσταση της υγείας της διαζευγμένης γυναίκας. Η κατάχρηση αλκοόλ, φαρμάκων, η μείωση των οικονομικών δυνατοτήτων της διαζευγμένης γυναίκας, η έλλειψη σημαντικής κοινωνικής υποστήριξης, οδηγεί, με μαθηματική ακρίβεια στην αύξηση των παθήσεων που εμφανίζουν οι γυναίκες μετά το διαζύγιο, καθώς και η αύξηση των απαιτήσεων για νοσηλεία, αλλά και η σημαντική αύξηση του αριθμού των ατυχημάτων στα οποία συμμετέχουν οι διαζευγμένες.

Αν και η γενική αντίληψη, του χρόνου, που γιατρεύει τα πάντα, βρίσκει εφαρμογή πολύ συχνά στη ζωή του ανθρώπου, φαίνεται ότι στα αποτελέσματα του διαζυγίου δεν βρίσκει εφαρμογή. Μεγάλος αριθμός γυναικών, ακόμα και αρκετά χρόνια μετά το διαζύγιο, παρουσιάζουν προβλήματα λόγω έλλειψης αυτοσεβασμού,

δυσκολία στη δημιουργία νέων σχέσεων και έλλειψη εμπιστοσύνης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αρκετές εξαιρέσεις.

Συνοψίζοντας, τα αρνητικά αποτελέσματα του διαζυγίου είναι αρκετά, δημιουργώντας δυσκολίες στην γυναίκα που είτε αποφασίζει είτε βρίσκεται στην ανάγκη να ξεκινήσει μια καινούρια ζωή, αφήνοντας πίσω τα όνειρα και τις ελπίδες για μια ευτυχισμένη οικογένεια. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η δυναμικότητα του χαρακτήρα, η υποστήριξη του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος, η ύπαρξη ασφαλιστικών δικλείδων από την κοινωνία, αλλά και η μέριμνα του κράτους, γίνεται επιτακτική για την γυναίκα αλλά και τις υποχρεώσεις της απέναντι στα παιδιά, την οικογένεια αλλά και στον εαυτό της.

7.9 Προτάσεις.

Η κρίση του γάμου είναι ένα έντονο φαινόμενο της εποχής μας που επηρεάζει άμεσα τόσο το ζευγάρι όσο και το ευρύ κοινωνικό σύνολο. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο το κράτος, η ιδιωτική πρωτοβουλία και άλλοι φορείς θα πρέπει να επικεντρωθούν στην πρόληψη και την αντιμετώπιση των προβλημάτων που βιώνει το ζευγάρι στο γάμο καθώς και στην στήριξη των διαζευγμένων, όταν έχει ήδη επέλθει η κρίση του γάμου.

Οι προτάσεις μας σχετικά με την πρόληψη του διαζυγίου είναι οι ακόλουθοι :

➤ Να συγκροτηθούν ειδικά κέντρα για την υποστήριξη του γάμου, τα οποία θα μπορούν να παρέχουν στο ζευγάρι ενημέρωση για τον γάμο μέσα από διάφορες ομιλίες, συζητήσεις και προγράμματα κατάρτισης. Απαραίτητη είναι η συμβολή ειδικευμένων επιστημόνων όπως κοινωνικοί λειτουργοί, οικογενειακοί σύμβουλοι κ.α. οι οποίοι θα παρέχουν πληροφορίες στο ζευγάρι πριν την ένωση τους με τα δεσμά του γάμου, σχετικά με τα προβλήματα και τις δυσκολίες που τυχόν θα αντιμετωπίσουν καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που έχουν οι ίδιοι τόσο στον έτερο σύντροφο τους όσο και στον ίδιο το θεσμό του γάμου.

➤ Είναι εμφανές ότι η διαφοροποίηση του γάμου σε σχέση με παλαιότερες εποχές δημιουργεί έντονα προβλήματα στο ζευγάρι αφού οι σύντροφοι αδυνατούν να κατανοήσουν τις ανάγκες και τα δικαιώματα ο ένας του άλλου. Κλασικά παραδείγματα είναι η ισότητα των δύο φύλων, η επιθυμία και ανάγκη της γυναίκας να αποδίδει την πρέπουσα σημασία στην καριέρα της, κάτι το οποίο

αδιαμφισβήτητα μπορεί να δημιουργήσει ένταση μέσα στο γάμο ιδιαίτερα όταν ο σύζυγος έχει υιοθετήσει μια παραδοσιακή παράμετρο στον θεσμό του γάμου κατά την οποία ο ίδιος θέλει να κρατάει τα ινία και να παίρνει ο ίδιος πρωτοβουλία σε θέματα που αφορούν το σπίτι. Εκεί ακριβώς πρέπει να παρέμβουν οι ειδικοί προκειμένου να ενημερώσουν το ζευγάρι για τις μεταβολές που έχουν επέλθει στην κοινωνία και έχουν αλλάξει κατά πολύ την σύσταση του γάμου καθώς και να βοηθήσουν το ζευγάρι να κατανοήσει της ανάγκες και τις επιθυμίες του μέσα στο γάμο.

➤ Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την εκστρατεία ευαισθητοποίησης μπορούν να παίξουν διάφοροι φορείς, όπως κρατικοί οργανισμοί, άτομα με κοινωνική προβολή, τα Μ.Μ.Ε., οι οποίοι έχουν την δυνατότητα να προβάλουν απόψεις και προβληματισμούς, προκειμένου να διαφωτίσουν το ζευγάρι για θέματα σχετικά με το γάμο και το διαζύγιο όπως και να ενημερώνεται το κοινό για τις υπηρεσίες που λειτουργούν στην Ελλάδα στις οποίες θα μπορούν να απευθυνθούν για βοήθεια. Σε αυτό το πλαίσιο ενημέρωσης θεωρούμε χρήσιμο να ενταχθούν στα σχολεία μαθήματα σχετικά με την ψυχολογία των συζύγων και την οικογενειακή ζωή, τα προβλήματα και οι πιθανοί τρόποι αντιμετώπισης αυτών, προκειμένου οι νέοι να γνωρίζουν εκ των προτέρων τις συνθήκες και τα τυχόν προβλήματα και τις δυσκολίες του έγγαμου βίου.

➤ Κρίνεται απαραίτητη η αύξηση των Σχολών Γονέων στελεχωμένες από ειδικούς επιστήμονες που θα διαφωτίσουν τα άτομα σχετικά με την οικογένεια, το γάμο και το διαζύγιο.

Όσον αφορά την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούνται ως συνέπεια του διαζυγίου μπορούν να προταθούν τα εξής:

➤ Κρίνεται απαραίτητη η συγκρότηση συμβουλευτικών σταθμών οικογένειας οι οποίοι θα προσφέρουν ψυχοκοινωνική βοήθεια στο ζευγάρι τόσο μέσα από διάφορα προγράμματα όσο και από την συμβολή ειδικών επιστημόνων οι οποίοι θα συνεργάζονται άμεσα και με τους δύο συζύγους.

➤ Προτείνεται επίσης να συσταθούν ειδικά προγράμματα που θα αποσκοπούν στην στήριξη των διαζευγμένων γυναικών .Κρίνεται απαραίτητη η συμβολή ειδικών επιστημόνων οι οποίοι θα μπορούν να αντιμετωπίσουν τυχόν προβλήματα της γυναίκας μετά την λήξη του γάμου όπως Κοινωνικοί Λειτουργοί, ψυχολόγοι, παιδοψυχίατροι, επιμελητές ανήλικων κ.α.

➤ Σε περίπτωση έκδοσης του διαζυγίου θα πρέπει το κράτος να διαθέτει ορισμένες θέσεις στην αγορά εργασίας προκειμένου η διαζευγμένη μητέρα να αντιμετωπίσει τις οικονομικές δυσχέρειες που επέρχονται μετά την λύση του γάμου.

➤ Να επιδοτεί το κράτος εργοδότες έτσι ώστε να προσλαμβάνουν στις επιχειρήσεις τους διαζευγμένες γυναίκες καθώς επίσης να επιδοτούνται και οι ίδιες για να ανοίξουν δική τους επιχείρηση.

➤ Από νομική πλευρά η διαζευγμένη γυναίκα που έχει την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων δικαιούται μηνιαία διατροφή. Σε περίπτωση όμως που ο πρώην σύζυγος δεν εργάζεται άρα και αδυνατεί να καταβάλει το προκαθορισμένο ποσό της διατροφής, αυτό θα πρέπει να καταβάλλεται από το ίδιο το κράτος

➤ Απαραίτητη κρίνεται η αύξηση των εθελοντών δικηγόρων στις οικονομικά αδύνατες μητέρες προκειμένου να καλύπτουν τις οικονομικές απαιτήσεις της διαδικασίας του διαζυγίου.

➤ Η κοινωνική πρόνοια οφείλει να αυξήσει τα επιδόματα παιδικής προστασίας έτσι ώστε η διαζευγμένη γυναίκα να μπορεί να αντεπεξέλθει στις δύσκολες απαιτήσεις που επέρχονται με την λύση του γάμου.

➤ Σκόπιμο επίσης θεωρείται η δημιουργία συλλόγων για μονογονεϊκές οικογένειες προκειμένου να διεκδικηθούν τα δικαιώματα των ατόμων που θα απευθύνονται στο συγκεκριμένο σύλλογο, όπως οικονομικά και νομικά θέματα.

➤ Επίσης σημαντική είναι η ανάπτυξη νέων δημόσιων παιδικών σταθμών έτσι ώστε να διευκολύνεται η εργαζόμενη μόνη-μητέρα και παράλληλα να παρέχεται στα ανήλικα τέκνα φύλαξη και αγωγή.

➤ Λόγω οικονομικών δυσκολιών της διαζευγμένης γυναίκας θα πρέπει να συσταθούν ειδικά προγράμματα διακοπών που θα διευκολύνουν τις οικονομικά αδύνατες μητέρες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 3
Μέσος όρος ηλικίας κατά τον πρώτο γάμο (1960, 1970, 1980, 1992)

ΚΡΑΤΗ	1960		1970		1980		1992	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Βέλγιο	25,1	22,9	24,4	22,9	25,9	23,1	26,7	24,7
Δανία	25,8	22,8	25,3	22,7	27,2	24,6	30,5	28,0
Γερμανία	25,4	23,4	24,9	22,5	25,6	22,9	28,5	25,8
Ελλάδα	29,2	25,2	28,7	23,7	27,9	23,1	29,3	25,0
Ισπανία	28,8	26,1	27,4	24,7	25,9	23,5	28,1 ¹	25,6 ¹
Γαλλία	25,7	23,0	24,7	22,6	25,1	23,0	28,1	26,1
Ιρλανδία	30,8	27,6	27,4	25,3	26,1	25,0	28,4 ¹	26,6 ¹
Ιταλία	28,6	24,8	27,4	24,0	27,1	23,9	28,6 ¹	25,7 ¹
Λουξεμβούργο	:	:	:	:	25,2	23,0	28,3	26,0
Ολλανδία	26,6	24,2	25,0	22,9	25,5	23,2	28,7	26,5
Πορτογαλία	26,9	24,8	26,6	24,3	25,4	23,2	26,3	24,3
Ηνωμένο Βασίλειο	25,4	22,9	24,2	22,1	24,9	22,7	26,6	24,7
Αυστρία	26,7	24,0	25,6	22,9	25,9	23,2	27,8	25,3
Φινλανδία	25,8	23,8	25,3	23,4	26,5	24,4	28,3	26,4
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	29,6	27,4
Νορβηγία	26,6	23,7	25,5	22,8	26,2	23,5	29,1	26,3
Σουηδία	:	:	26,4	23,9	28,6	26,0	30,4	28,0
Ελβετία	27,5	24,9	26,5	24,2	27,4	25,0	29,2	27,6

Πηγή: Social Portrait of Europe, Eurostat, 1996

1. (1991)

Α = Άνδρες

Γ = Γυναίκες

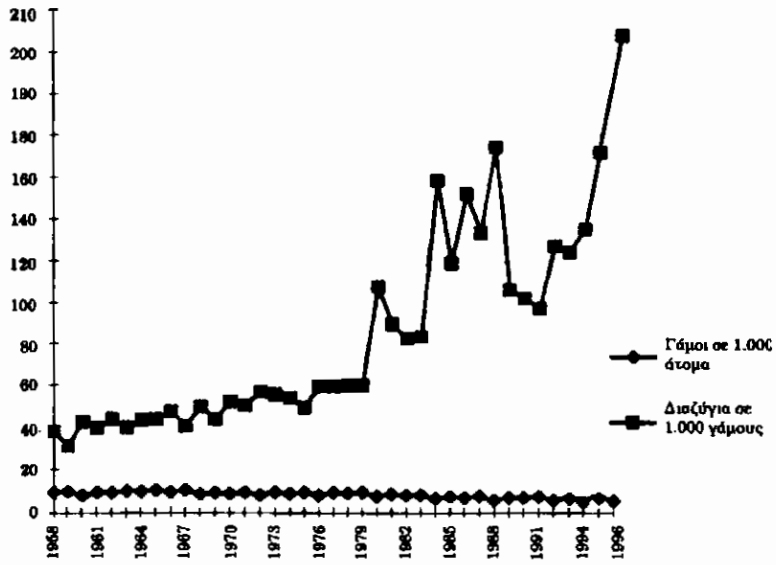
Πίνακας 12
Οικονομική δραστηριότητα (απασχόληση και ανεργία)
γονέων με παιδιά κάτω των 18 χρόνων

ΚΡΑΤΗ	Όλες οι μητέρες %	Μόνες-μητέρες %	Μόνοι-πατέρες %
Βέλγιο	62 (53+9)	68 (50+19)	86 (75+*)
Δανία	87 (80+8)	84 (74+11)	* (89+*)
Γερμανία	49 (44+5)	69 (59+11)	89 (82+7)
Ελλάδα	49 (44+5)	65 (57+8)	* (*)
Ισπανία	36 (28+8)	60 (48+12)	78 (*)
Γαλλία	67 (59+9)	85 (68+16)	91 (84+8)
Ιρλανδία	31 (24+7)	37 (24+13)	* (*)
Ιταλία	48 (41-6)	67 (59+9)	91 (87+4)
Λουξεμβούργο	39 (38+*)	* (62+*)	* (*)
Ολλανδία	45 (38+7)	48 (32+16)	85 (75+10)
Πορτογαλία	65 (61+4)	71 (66+5)	85 (*)
Ηνωμένο Βασίλειο	63 (57+6)	50 (40+10)	76 (65+11)
Ευρώπη των 12	54 (48+7)	66 (54+12)	86 (79+7)

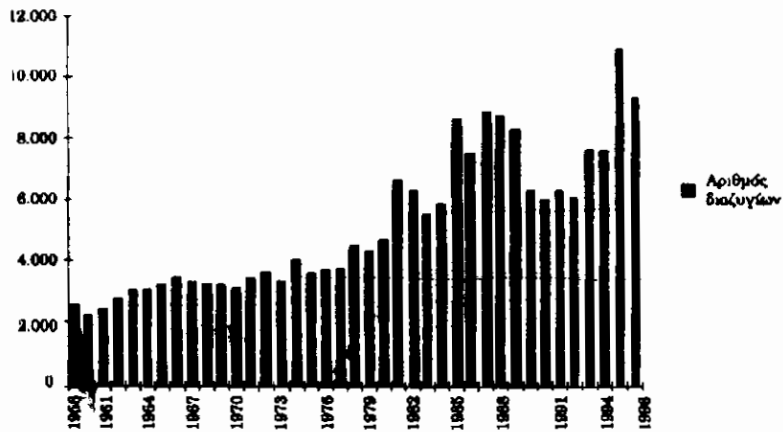
Πηγή: Eurostat Labour Force Survey, 1989; Ειδική ανάλυση από τη Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο *Lone Parents Families in the European Community. A Report to the European Commission*, 1992.

* αριθμός πολύ μικρός, που δεν έχει συμπεριληφθεί

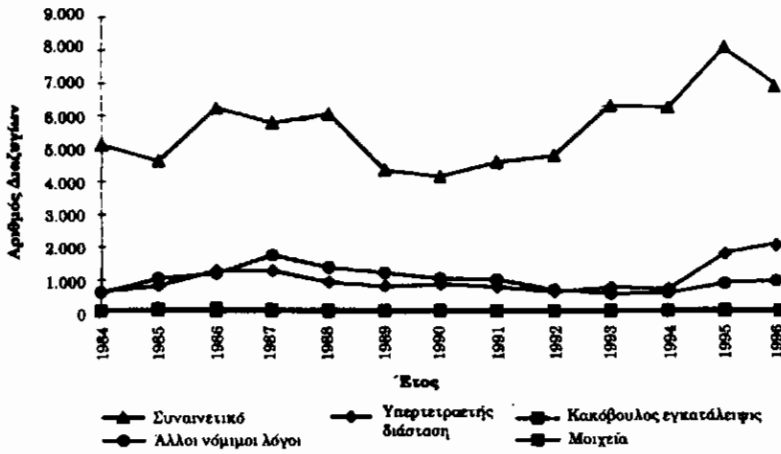
Διαγραμμα 1
Γάμοι και διαζύγια στην Ελλάδα (1958-1996)

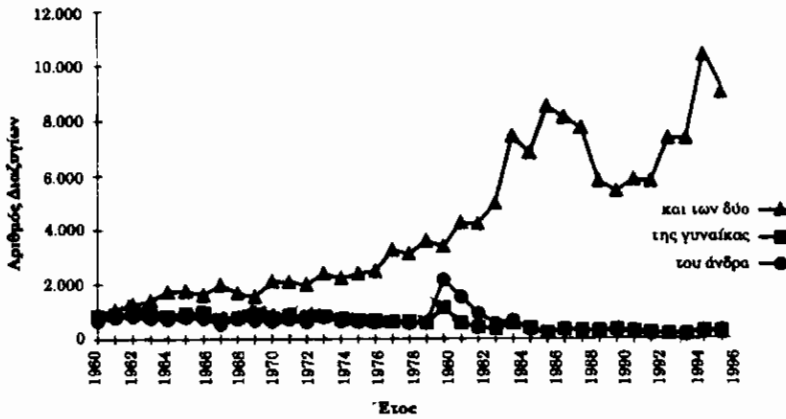
Ιστογράμμα 1
Αριθμός διαζυγίων (1958-1996)

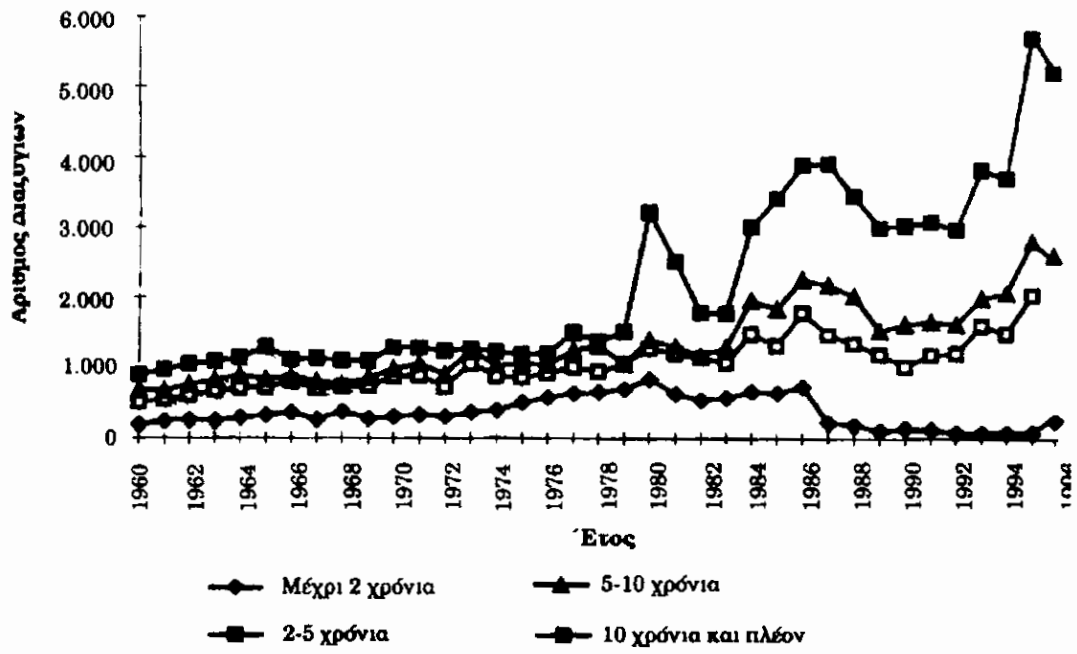
Διάγραμμα 2Γ
Λόγοι διαζυγίου, 1984-1996

Διάγραμμα 3
Υπαισιότητα συζύγων σύμφωνα με τις δικαστικές αποφάσεις (1960-1996)

Διαγραμμα 4
Διάρκεια λυθέντος γάμου (1960-1996)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ελληνική βιβλιογραφία

- 1) **Rattner J.**, Η ψυχολογία της γυναίκας (μετάφραση Βάμβαλης), Μπουκουμάνη, 1970
- 2) **Reinsberg C.**, Γάμος – Εταίρες – Παιδεραστία στην Αρχαία Ελλάδα, Εκ. Παπαδήμα, 1993
- 3) **Γιουνγκ, Αντλερ, Φρόυντ**, Ο γάμος ως ψυχολογική σχέση, Εκ. Επίκουρος, 1992
- 4) **Δασκαρόλης Γεώργιος**, Παραδόσεις οικογενειακού Δικαίου, Τόμος Ι, Εκδόσεις Σακκούλα, 1992
- 5) **Δέγλερης Ν.**, Γάμος, υπάρχει λόγος να τον σώσουμε, Πρακτικά 2^{ου} ετήσιου επιστημονικού συμποσίου, Ψυχολογικά θέματα παιδιών και εφήβων, Αθήνα 15 Μαΐου 1991
- 6) **Δεληγιάννης Ι & Κουτσουράδης Α. Χ.**, Οικογενειακό Δίκαιο, Συζυγικές σχέσεις, Διαζύγιο, Θεσσαλονίκη, 1987
- 7) **Ελευθεροτυπία**, 18 Οκτωβρίου 2003
- 8) **Κακλαμανάκη Ρ.**, Η θέση της ελληνίδας στην οικογένεια, στην κοινωνία, στην πολιτεία, Εκ. Καστανιώτη, 1984
- 9) **Καλτούνη Χρ. Νόβα**, Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας, Δάρδανος, 1985
- 10) **Κανταρτζή Ε.**, Η εικόνα της γυναίκας, Εκ. Αφοι Κυριακίδη, 1991
- 11) **Καρζής Θ.**, Η γυναίκα της Νέας Εποχής, Εκ. Φιλιππότη, 1990
- 12) **Κατάκη Χ.**, Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας, Εκ. Κέδρος, 1984

- 13) **Κατάκη Χ.**, Το ζευγάρι πλησιάζοντας το 2000, *Ψυχολογικό σχήμα*, 1991, 2
- 14) **Κογκίδου Δ.** Μονογονεϊκές οικογένειες, Λιβάνης, 1995
- 15) **Κουμάντος Γ.**, Παραδόσεις του οικογενειακού Δικαίου Ι, Αθήνα, 1984
- 16) **Κωνσταντινίδης Π.**, Το διαζύγιο και η διαδικασία έκδοσής του μετά το νόμο 1329/1983, Αθήνα 1983
- 17) **Μαντζιάφου – Κανελλοπούλου Μ.**, Συμβουλευτική ψυχολογία, Ελληνικά Γράμματα, 1981
- 18) **Μαραγκουδάκη Ε.**, Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, Εκ. Οδυσσέας, 1993
- 19) **Μέκος Ζ.**, Φεμινισμός και ανδροκρατία πριν 25000 χρόνια, Κομοτηνή, 1986
- 20) **Μουσούρου Λ. Μ.**, Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, Εκ Gutenberg, 1993
- 21) **Πιντέρης Γ.**, Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό, Εκ Θυμάρι, 1993
- 22) **Πιντέρης Γ.**, Εσύ τα δικαιώματά σου και οι άλλοι, Εκ Θυμάρι, 1993
- 23) **Πιντέρης Γ.**, Συντροφικότητα και αυτονομία στις σχέσεις του ζευγαριού, Εκ. Θυμάρι, 1992
- 24) **Σκόδρα Ε.**, Η ψυχολογία της γυναίκας. Ελληνικά Γράμματα, 1993
- 25) **Σπυριδάκης Ι.**, Οικογενειακό Δίκαιο, Αθήνα – Κομοτηνή, 1992
- 26) **Τσίτουρα Σ.**, Φροντίδα για την οικογένεια, Ελληνική Εταιρία Κοινωνικής Παιδιατρικής και προαγωγής της υγείας, 1994
- 27) **Χατζηχρήστου Γ. Χρυσή**, Ο χωρισμός των γονέων. Το διαζύγιο και τα παιδιά, Ελληνικά γράμματα, 1999
- 28) **Χουρδάκη Μ.**, Οικογενειακή ψυχολογία, Εκ. Γρηγόρη, 1982
- 29) **Χουρδάκη Μ.**, Ψυχολογικά της οικογένειας, Ελληνικά Γράμματα, 1995

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- 1) **Amato & Keith**, Parental divorce and adult well-being: a meta-analysis, *Journal of marriage and the Family*, 1991, 53, 43 – 58
- 2) **Ambert**, Drug use in separated / divorced persons, *Social Science Medicine*, 1982, 16(9)
- 3) **Bloom et al**, Marital disruption as a stressor: a review and analysis, *Psychological Bulletin*, 1978, 85, 867 – 894
- 4) **Brining and Douglas**, These boots are made for walking: why most divorce filers are women, *American Law and Economics review*, 2000, 126-169
- 5) **Burman & Margolin**, Analysis of the association between marital relationships and health problems: an interactional perspective. *Psychological Bulletin*, 1992, 112, 39-63
- 6) **Bursik**, Correlates of women's adjustment during the separation and divorce process, *Journal of divorce and remarriage*, 1991, 14, 137-162
- 7) **Chan & Heaton**, Demographic determinants of delayed divorce. *Journal of divorce*, 1989, 13(1), 97-112
- 8) **Cohen**, Marriage, divorce and quasi-rents or, I gave him the best years of my life, *journal of legal studies*, 1987, 267-304
- 9) **D' Emilio and Freedman**, *Intimate Matters: A history of sexuality in America*, New York, 1989
- 10) **Douglas**, An inquiry into the state's role in marriage, *Journal of Economic behavior and organizations*, 1990, 171-199

- 11) **Duffy & Smith**, The process of providing support to recently divorced single mothers, *Health Care for Women International*, 1990, 11, 277-294
- 12) **Duffy et al**, Women's reflection on divorce – 10 years later, *Health care for women International*, 2002, 23, 550-560
- 13) **Duffy**, Social networks and social support of recently divorced women, *Public Health Nurs*, 1993, 10(1)
- 14) **Duncan and Hoffman**, Economic consequences of marital instability, Uncertainty and Economic well-being, Chicago Press, 1985
- 15) **Friedman et al**, Psychological and behavioral predictors of longevity, *American Psychologist*, 1995, 50, 69 – 78
- 16) **Fu & Goldman**, Incorporating health into models of marriage choice: demographic and sociological perspectives. *Journal of Marriage and the family*, 1996, 58, 740-758
- 17) **Garvin et al**, Divorced women: Individual differences in stressors, mediating factors and adjustment outcome, *American Journal of Orthopsychiatry*, 1993, 63, 232-240
- 18) **Gibson**, The association between divorce and social class in England and Wales, *British Journal of Sociology*, 1974, 25(1)
- 19) **Glenn & Shelton**, Regional differences in divorce in the United States., *Journal of Marriage and the Family*, 1985, 47, 641-652
- 20) **Goldman et al**, Marital status and health among the elderly, *Social science & Medicine*, 1995, 40, 1717-1730
- 21) **Goode W. J.**, World changes in divorce patterns. Yale University Press, 1993

- 22) **Hill & Rubin & Peplan**, Breakups before marriage. The end of 103 affairs. *Journal of Social Issues*, 1976, 32, 147-168
- 23) **Hoffman**, Marital instability and the economic status of women, *Demography*, 1977, 14, 67-76
- 24) **Holden and Smock**, The economic costs of marital dissolution, Why do women bear a disproportionate costs? *Annual review of Sociology*, 1991, 17, 51-78
- 25) **Joung**, Marital status and health, Thesis Erasmus, 1996
- 26) **Kelly**. Divorce, the adult perspective. Handbook of Development, Psychology, 1982
- 27) **Kitson & Sussman**, Marital complaints, demographic characteristics and symptoms of mental distress in divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 1982, 4(3), 1-38
- 28) **Lester & Young**, The relationship between divorce, unemployment and female participation in the labour force and suicide rates in Australia and America, *Aust N. Z. Journal of Psychiatry*, 1991, 25(4)
- 29) **Lester and Yang**, The relationship between divorce, unemployment and female participation in the labour force and suicide rates in Australia and America, *Aust N Z Journal of Psychiatry*, 1991, 25(4), 519-523
- 30) **Lowenstein**. Helping family members cope with divorce. Helping clients with special concerns. 1979, Chicago IL, Rand McNally
- 31) **McLanahan**, Family structure and the reproduction of poverty, *American Journal of Sociology*, 1985, 90, 873-901
- 32) **Morgan**, Economic well-being following marital termination. *Journal of Family Issues*, 1989, 10, 86-101

- 33) **Murphy**, A good man is hard to find. Marriage as an institution. *Journal of Economic Behavior*, 2002, 47
- 34) **Nelson**, Emotional well-being of separated and married women: Long term follow-up, *American Journal of Orthopsychiatry*, 1994, 64, 150-160
- 35) **Nestel, Mercier, Shaw**, Economic consequences of midlife change in marital status, *The working lives of Middle-aged women*, Lexington, 1983
- 36) **Nock**, A comparison of marriages and cohabiting relationships, *Journal of family Issues*, 1995, 16, 53-76
- 37) **Nock**, The divorce of marriage and parenthood, *Journal of family therapy*, 2000, 22, 245-263
- 38) **Olbrich and Bojanovsky**, Psychiatric hospitalization of divorced persons, *Psych Clin*, 1981, Jan
- 39) **Peterson**, *Women, work and divorce*, New York Press, 1989
- 40) **Richards et al**, The effects of divorce and separation on mental health in a national UK birth cohort, *Psychological Medicine*, 1997, 27, 1121 – 1128
- 41) **Rodgers**, Reported parental behavior and adult affective symptoms, mediating factors, *Psychological Medicine*, 1996, 26, 63 – 77
- 42) **Sawhill**, Poverty in the U.S.: Why is it so persistent? *Journal of Economic Literature*, 1988, 26, 1073-1119
- 43) **Schwartz & Kaslow**, windows and divorcees. The same or different? *American Journal of Family Therapy*, 1985, 13(4), 72-76
- 44) **Smith**, The law and economics of marriage contracts, *Journal of economic surveys*, 2003, 17(2)

- 45) **Stirling**, Women who remain divorced: the long term economic consequences, *Social Science*, 1989, 70, 549-561
- 46) **Stone**, The family, sex and marriage in England 1500-1800, New York, 1979
- 47) **Thabes**, Survey analysis of women's long term, post-divorce adjustment. *Journal of divorce and Remarriage*, 1997, 27(304), 163-175
- 48) **Thiriot & Buckner**, Multiple predictors of satisfactory post-divorce adjustment of single custodial parents, *Journal of divorce and Remarriage*, 1991, 17(1-2), 27-48
- 49) **Thornton**, Changing attitudes toward separation and divorce. Courses and consequences. *American Journal of Sociology*, 1985
- 50) **Waldron and Lye**, Family roles and smoking, *American journal of preventive Medicine*, 1989, 5, 136-141
- 51) **Waldron et al**, Marital status effects on health: are there differences between never married women and divorced and separated women? *Social Science Medicine*, 1987, 45
- 52) **Waldron et al**, Marriage protection and marriage selection – prospective evidence for reciprocal effects of marital status and health, *Social Science and Medicine*, 1996, 43, 113-123
- 53) **Wallerstein & Blakeslee**, Second chances. Men, women and children a decade after divorce, 1996
- 54) **Wallerstein and Kelly**, The effects of parental divorce. The child in his family. *Children of psychiatric risk* (vol. 3), 1974
- 55) **Weiss**, the impact of marital dissolution on income and consumption in single parent households, *Journal of Marriage and Family*, 1984, 46, 115 – 127

- 56) **Weiss**. Marital separation, 1978, New York, Basic Books
- 57) **Weitzman**, Child support: myths and reality. In child support: from Debt collection to Social Policy, Newbury Park, CA:Sage, 1988
- 58) **Weitzman**, The divorce revolution: The unexpected social and economic consequences for women and children in America. New York, Free Press, 1985
- 59) **Williams et al**, Marital status and psychiatric disorders among blacks and whites, *Journal of health and social behavior*, 1992, 33, 140-157

